

บทที่ 5

สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญกระษาปณ์และเหรียญที่ระลึกของไทยและลาว

ในส่วนของบทนี้ ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์ออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนของประเทศไทย และ ประเทศลาว โดยในส่วนประเทศไทย จะแยกประเด็นออกเป็นสองหัวข้อใหญ่ ดังนี้

1. ข้อความที่ปรากฏบนหน้าเหรียญ
2. สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนหน้าเหรียญ

ส่วนประเทศลาว ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงลักษณะของข้อความและสัญลักษณ์ที่ปรากฏร่วมกัน เนื่องจากเหรียญในส่วนของประเทศลาวมีความหลากหลายของข้อความน้อยกว่าเหรียญของไทยมาก นอกจากนี้ในกรณีของลาวจะกล่าวถึงเฉพาะเหรียญกระษาปณ์เท่านั้น เนื่องจากในช่วงที่ผู้วิจัยศึกษาไม่ปรากฏว่ามีการผลิตเหรียญที่ระลึกในลาว จะปรากฏเพียงแต่เหรียญกระษาปณ์ที่ระลึกซึ่งผลิตในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1970 อันประกอบไปด้วยเหรียญกระษาปณ์ที่ระลึกที่ผลิตจากเนื้อเงินและทองคำโดยมีราคาหน้าเหรียญหลายราคา เช่น 5,000 10,000 20,000 และ 40,000 กีบ เป็นต้นซึ่งมีได้อยู่ในขอบเขตและช่วงเวลาที่คุณวิจัยทำการศึกษา

5.1 เหรียญกระษาปณ์และเหรียญที่ระลึกของไทย

5.1.1 ข้อความที่ปรากฏบนหน้าเหรียญของไทย

จากการที่ผู้วิจัยทำการศึกษาเหรียญกระษาปณ์ของไทย พบว่าเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนในยุคสมัยของรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จะไม่ปรากฏพระปรมาภิไธยของพระองค์บนหน้าเหรียญ แต่การปรากฏพระปรมาภิไธยอย่างเป็นทางการจะเป็นกิจจะลักษณะได้มีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงพระปรมาภิไธยเป็นอันดับแรก

5.1.1 ก) พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์

พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ไทยโดยปกติแล้วมีอยู่ 3 ประเภท ได้แก่

1. ฉบับเต็ม คือ ฉบับที่มีการบรรยายถ้อยคำแสดงคุณลักษณะต่างๆ¹
2. ฉบับมัธยม คือ ฉบับที่มีการตัดทอนคำออกเสียบ้าง เพื่อสะดวกที่จะนำไปใช้ในโอกาส

ต่างๆ

3. ฉบับสังเขป คือ ฉบับที่มีการนำเอาพระนามเดิมกับพระนามแผ่นดินมารวมกันเท่านั้น (ภาวส บุญนาค , 2543 : 37)

ภาวส บุญนาค ได้กล่าวถึงพระปรมาภิไธยฉบับสังเขปว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางแบบแผนการถวายพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์องค์ต่อไปต่อจากพระองค์ว่า ให้ขึ้นต้นพระปรมาภิไธยด้วย “พระนามเดิม” ของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น แล้วลงท้ายพระปรมาภิไธยด้วย “พระนามแผ่นดิน” (ภาวส บุญนาค , 2543 : 37) อาทิเช่น พระปรมาภิไธยของรัชกาลที่ 5 ที่เขียนไว้ว่า “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว”² จัดเป็นพระปรมาภิไธยฉบับสังเขป

ดังนั้นการเรียกพระนามว่า “สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว” จึงเกิดจากการที่รัชกาลที่ 4 ทรงวางให้เป็นบรรทัดฐานไว้ เพื่อให้สะดวกแก่ประชาชนและ

¹ พระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรูปแบบฉบับเต็มมีความว่า

“พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฏ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ วรุตมพงศบริพัตร วรชติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธิเคราหณี จักรีบรมนาถ อดิศวรราชรามวรัญกูร สุจริตมูลสุชาติ อรรคอุกฤษฐไพบุลย์ บรุพาดุลย์กฤษฏาภินิหาร สุภาธิการรังสฤษดิ์ ธิัญญลักษณ์วิจิตร โสภาคยธรรมวงศ์ มหาชนโตมางค์ประนต บาทบงกชยุคล ประสิทธิสรรพสุภผลอุดม บรมสุขุมาลัย ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์วิสิษฐศักดิ์สมญา พิณิตประชานาถ เปรมกระมลชติยราชประยูร มูลมุขมาตยาภิรมย์บรมกฤษฏาภินิหาร ปรีบุรณคุณสารสยามาทินครวรดเมกราชดิลก มหาปรีวารนายกอหนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษสิรินทร อเนกนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวิชายศมโหดมบรมราชสมบัตินพปดลเศวตฉัตรราชฉัตร สิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเศกาภิสิต สรรพทศทิศวิชิตชัย สกลมไหสวริยมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหาามาธิราชวโรดม บรมนาถชาติอาชาวศัย พุทธาภิไตรรัตนสรณารักษ์ อดุลยศักดิ์อรรคนเรศราธิบดี เมตตากรุณาสถลหฤทัย อโนปมัยบุญญาภิสกลไพศาลมหาวิษณุภินิหาร ปรมินทร์ธรรมิมหาราชธิราช บรมนาถบพิตร พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว” (ภาวส บุญนาค , 2543 : 15-16)

² จากเชิงอรรถที่ 1 จะเห็นได้ว่า ในวรรคแรกขึ้นต้นด้วย “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์” จัดเป็นพระนามเดิม ส่วนวรรคสุดท้ายจะจบด้วย “พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว” จัดเป็นพระนามแผ่นดิน

ผู้คนที่หลาย จะได้ไม่ต้องออกพระนามโดยตรง (เนื่องจากเป็นคติที่ถือกันว่า ห้ามเรียกพระนามเดิมของพระเจ้าแผ่นดินเป็นอันขาด) โดยอนุโลมให้เรียกพระนามแผ่นดินแทน³

ในส่วนของคำว่า “พระจุลจอมเกล้า” ซึ่งเรามักจะเรียกกันโดยปกตินั้น ได้เริ่มใช้กันมาในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2416)⁴ ซึ่งแต่เดิมมา ในพระปรมาภิไธยฉบับเต็มของพระองค์เมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรก (พ.ศ. 2411) ได้ใช้พระนามแผ่นดินว่า “พระจุพาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว” (คูเชิงอรธที่ 1 และ 2 ประกอบ) แต่ครั้งเมื่อพระองค์ได้ทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกเป็นครั้งที่ 2 จึงได้มีการแก้พระปรมาภิไธยของแผ่นดินเสียใหม่ โดยให้ลงท้ายพระปรมาภิไธยว่า “พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (ภาวาส บุนนาค , 2543 : 16) และให้เรียกพระปรมาภิไธยโดยสังเขปใหม่เป็น “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา

³ ประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่า ห้ามเรียกพระนามเดิมของพระมหากษัตริย์ ปรากฏอยู่ในหนังสือที่บาทหลวงปาลเลอกัวซ์ อันเป็นบุคคลร่วมสมัยกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เขียนขึ้น โดยได้กล่าวถึงการห้ามเรียกพระนามเดิมขององค์พระมหากษัตริย์ว่า

“...พระบรมนามาภิไธยของพระมหากษัตริย์นั้นพิศดารพิลึก เขาขนานพระนามว่าเจ้าแผ่นดิน (chao-phen-din) เจ้าชีวิต (chao-xivit) พระมหากษัตริย์ (phra-maha-krasat) ฯลฯ...พระบรมนามาภิไธยนั้นห้ามเรียกขานกันตามพระนามเดิมของพระองค์จะต้องเรียกขานกันตามพระบรมนามาภิไธยดังแสดงไว้ข้างต้น...” (มัง บัปติสต์ ปาลเลอกัวซ์ , 2520 : 238-239)

⁴ เหตุที่มีการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก 2 ครั้ง ปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ 6 ความว่า

“...เหตุที่ทำให้พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็น 2 งานนั้น เพราะตามราชประเพณีในสยามประเทศนี้ถือเป็นการมาแต่โบราณว่า พระมหากษัตริย์ซึ่งเสด็จผ่านพิภพ ต้องทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก่อนจึงจะเป็นพระราชาธิบดีโดยสมบูรณ์...แลคำรับสั่งก็ยังไม่ใช่พระราชโองการจนกว่าจะได้ทรงมุขภิเษก...เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดเสด็จผ่านพิภพ จึงรีบทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกภายใน 7 วันบ้าง กว่านั้นบ้าง...สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงกับทั้งพระองค์เองก็ได้ทรงคุ้นเคยกับพระเจ้าแผ่นดินแลเจ้านายต่างประเทศที่มีพระราชไมตรีโดยมาก การบรมราชาภิเษกนั้นประเพณีในนานาประเทศทางยุโรป ย่อมถือกันว่าเป็นการมงคลอันสำคัญ โดยปรกติมักรอไว้ทำต่อเมื่อเสร็จงานพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ออกจากไว้ทุกข์แล้วจึงทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นการรื่นเริงอีกส่วนหนึ่ง...เมื่อคิดถึงกับความนิยมของประเทศทั้งปวงในสมัยนี้ มีข้อขัดข้องอยู่ 2 อย่าง คือเหมือนหนึ่งทำการรื่นเริงในเวลาไว้ทุกข์อย่างหนึ่ง รีบทำไม่ให้เกิดระบฏหรือประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรมีโอกาสได้มาช่วยงานตามอภัยสาส์น...ทรงปรึกษาระเบิดพระราชดำริแก่พระบรมวงศานุวงศ์แลเสนาบดีผู้ใหญ่ ก็เห็นชอบพร้อมกันตามพระราชบริหาร เห็นว่าควรจัดระเบียบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกทำเป็น 2 ครั้ง ...” (แสงสุรย์ อดาว์ลย์ , 2526 : 2)

จุพาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”⁵ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คำในปัจจุบันที่เรามักจะเรียกกันว่า พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดเป็นพระนามแผ่นดินทั้งสิ้น

สิ่งที่เป็นข้อน่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ ตั้งแต่ยุครัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาจะใช้คำนำหน้าพระนามเดิมของพระมหากษัตริย์ว่า “ปรเมนทร” หรือ “ปรมินทร” โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกำหนดขนบขึ้นว่า ให้ใช้คำนำหน้าพระนามเดิมด้วยคำว่า “พระปรเมนทร” หรือ “พระปรมินทร” สลับกันไป กล่าวคือ ถ้าหากรัชกาลใดเป็นเลขคู่ก็ให้ใช้คำนำหน้าพระนามเดิมว่า “ปรเมนทร” เช่น รัชกาลที่ 6 (เลขคู่) จะเขียนว่า “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล...” ส่วนรัชกาลใดที่เป็นเลขคี่ ก็ให้ใช้คำนำหน้าพระนามเดิมว่า “ปรมินทร” เช่น รัชกาลที่ 5 (เลขคี่) จะเขียนว่า “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุพาลงกรณ์...”

ส่วนคำว่า “จุพาลงกรณ์” ที่หมายถึงส่วนยอดของมงกุฎ (พระเกี้ยว)⁶ อันเป็นพระนามเดิมของรัชกาลที่ 5 เป็นสิ่งที่บ่งบอกนัยยะว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการให้

⁵ ปรากฏพระปรมาภิไธยดังกล่าวอย่างเป็นทางการเป็นกิจจะลักษณะ ในเหรียญพระราชูปถัมภ์หมื่นเวียนพระบรมรูป-ตราแผ่นดิน ราคา 1 บาท (ดูภาพ 4.10 ประกอบ)

⁶ จุพาลงกรณ์ (จุฬา+ อลงกรณ์) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปี พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคำว่า จุฬา หมายถึง จุก โดยบรรยายหมายถึงที่สูงสุดของศรีษะ เช่น ยอด หัว มงกุฎ ส่วนคำว่า อลงกรณ์ คือ การตกแต่ง การประดับ เครื่องตกแต่ง เครื่องประดับ ดู ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546), หน้า 339, 1,337 ส่วนคำว่า “เกี้ยว” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 นิยามว่า เครื่องประดับ ลักษณะเป็นวงคล้ายพวงมาลัยสำหรับสวมจุก, ราชาศัพทว่า พระเกี้ยว; เครื่องประดับที่มีลักษณะคล้ายคลึง เช่น เกี้ยวลอมพอก เกี้ยวฎา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542, 2546 : 147-148) ส่วน เสฐียรโกเศศ ได้เขียนถึง “เกี้ยว” ว่า

“...คนแต่ก่อนนิยมไว้ผมยาว...ทั้งนี้คงเนื่องมาแต่เหตุที่ถือกันว่าผมเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับขวัญ ไม่สมควรที่จะไปตัด...จากการที่นิยมผมยาวเมื่อห้อยรุงจึงต้องเกล้าผมไว้กลางกระหม่อมหรือท้ายทอย ถ้าผมเกล้าไว้กลางกระหม่อมเรียกว่า ไว้ผมสูง แต่เมื่อผมเกล้าเอาไว้แล้วผมที่อยู่ข้างๆ อาจห้อยปลงมาได้ จึงต้องหาอะไรรวบ รัดไว้รอบหัวหรือรอบผมสิ่งที่รัดรอบหัวหรือรอบผมนี้ เรียกว่า “เกี้ยว”...ต่อมาการประดิษฐ์เกี้ยวได้พัฒนาขึ้น คือ เกี้ยวประดิษฐ์ด้วยโลหะมีค่า เช่น ทองคำ รวมทั้งประดับลวดลายด้วยเพชรพลอยอัญมณีต่างๆ...เกี้ยวนอกจากเป็นเครื่องรวบและป้องกันผมไม่ให้รุงรัง ยังได้พัฒนากลายเป็นกรอบหน้า และเป็นมงกุฎอย่างฝรั่งอีกด้วย...” (อ้างถึง เสฐียรโกเศศ, สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อ้างใน “เกี้ยว” โดย พรพวรรณ ชาติการ หน้า3 ใน สารสำนักบริหารเงินตรา ฉบับที่ 166 ประจำเดือน มีนาคม 2542

ดังนั้นพระเกี้ยวยอดจึงใช้ประดับผมสูง เช่น การประดับหรือรัดจุก เช่น สวมในเวลาโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และยังมีพระเกี้ยวที่ประดับลงบนพระมงกุฎ พระชฎา พระมาลา

รับรู้ทั่วกันว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นโอรส (Mongkut the Junior) ของพระองค์ ทั้งนี้คำว่า “พระจอมเกล้า” ก็คือ มงกุฏ (อันเป็นพระนามเดิมของรัชกาลที่ 4) ส่วนคำว่า “จุล” อันหมายถึง “เล็ก” เป็นการบ่งบอกโดยนัยอยู่แล้วว่า “พระจุลจอมเกล้า” คือ Mongkut the Junior ดังนั้นคำว่า จุฬาลงกรณ์ จุลมงกุฏ จุลจอมเกล้า พระเกี้ยว พระเกี้ยวยอด อันเป็นสัญลักษณ์ขององค์รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงมีความหมายอย่างเดียวกัน

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงได้รับอิทธิพลจากชาติยุโรปในเรื่องที่ว่า พระมหากษัตริย์ในยุโรปทรงนับถือคริสต์ศาสนา และกษัตริย์ได้ทรงเลือกนามของนักบุญต่างๆ เช่น หลุยส์ จอร์จ หรือปีเตอร์ มาเป็นนามรัชกาล แม้แต่ในราชวงศ์เดียวกันก็มักจะมีกษัตริย์ที่ใช้ชื่อซ้ำกันหลายพระองค์ เช่น ชื่อของนักบุญเซนต์หลุยส์ (Saint Louis) ถูกนำมาเรียกเป็นนามรัชกาลของกษัตริย์ในฝรั่งเศสกันหลายพระองค์ จึงทำให้มีการเรียกชื่อกษัตริย์ตั้งแต่หลุยส์ที่ 1 หลุยส์ที่ 2 จนถึงหลุยส์ที่ 18 เป็นต้น⁷ และการเรียกนามรัชกาลจะเรียกสลับกันไป ตัวอย่างเช่น ในอังกฤษหลังรัชสมัยของพระนางเจ้าวิกตอเรียแล้ว กษัตริย์รัชกาลต่อมาจะถูกเรียกพระนามสลับกัน อันได้แก่ พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7 พระเจ้าจอร์จที่ 5 พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 8 พระเจ้าจอร์จที่ 6 สลับกันไป เป็นต้น

จากขนบของยุโรปที่กล่าวมาข้างต้น ได้บังเกิดผลเป็นพระนามแผ่นดินของรัชกาลที่ 6 ดังปรากฏในหนังสือ “เจ้าชีวิต” อันเป็นพระนิพนธ์ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ว่า

“...พระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 โปรดขนบธรรมเนียมของยุโรปเป็นอันมาก ในภาษาอังกฤษจึงโปรดใช้พระบรมนามาภิไธยเดิมว่า กิ่งมงกุฏ (King Mongkut) จึงทรงใคร่จะให้พระราชนัดดาต่อไปมีพระบรมนามาภิไธยว่ากิ่งมงกุฏที่ 2 (King Mongkut the Second) พระองค์จึงจะได้ทรงเป็นกิ่งมงกุฏที่หนึ่ง (King Mongkut the First) ในประวัติศาสตร์ จึงทรงขอให้พระจุลจอมเกล้าฯพระราชทานนามแก่พระราชโอรสเจ้าฟ้าที่เป็นรัชทายาทว่ามงกุฏ แต่บังเอิญพระจุลจอมเกล้าฯมิได้ทรงทำตาม จึงทรงขอแต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯมหาวชิราวุธให้ทรงเลือกพระบรมนามาภิไธย พระมงกุฎเกล้าเมื่อทรงได้รับบรมราชาภิเษก พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ก็ทรงทำตามพระราชประสงค์...”

⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ปรีดี พนมยงค์, *มหาราชและรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2543), หน้า 48-49

(อ้างถึง พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์,เจ้าชีวิต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย,2514), หน้า 572-573. อ้างใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ก-ม , 2523 : 260)

5.1.1๗) ข้อความที่ปรากฏบนเหรียญกระษาปณ์ จ.ป.ร. และเหรียญพระสยามเทวาธิราช

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางชนบในการเรียกพระนามขององค์พระมหากษัตริย์ข้างต้น จึงนำมาสู่การปรากฏของพระนามลงบนหน้าเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเหรียญทองแดง ราคาหน่วย ซีก เลี้ยว อัฐ และโสฬส เป็นจุดเริ่มต้น ซึ่งเหรียญกระษาปณ์รุ่นดังกล่าวเป็นรุ่นแรกที่เริ่มใช้พระปรมาภิไธยย่อ ว่า จปร.⁸ (ดูภาพที่ 4.7) เหรียญกระษาปณ์รุ่นดังกล่าวได้ใช้หมุนเวียนเรื่อยมาจนกระทั่งปี ค.ศ. 1887 (พ.ศ. 2430) จึงได้เปลี่ยนรูปแบบจากจปร. ได้จุลมงกุฎ เป็นเหรียญพระบรมรูป-พระสยามเทวาธิราช (ดูภาพที่ 4.8)

ด้านหัวของเหรียญรุ่นจปร. ได้จุลมงกุฎ มีข้อความปรากฏบนเหรียญว่า “กรุงสยาม รัชกาลที่ 5” ซึ่งหากพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงดังกล่าวประกอบ จะพบว่าเหรียญรุ่นดังกล่าวได้เริ่มผลิตในปี พ.ศ. 2417 (ตรงกับจุลศักราชที่เหรียญในปีแรกว่า 1236) อันเป็นปีที่ได้เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญในประวัติศาสตร์ ได้แก่ “วิกฤตการณ์วังหน้า” ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและวังหน้า⁹ วิกฤตการณ์วังหน้าได้ส่งผลให้รูปแบบเหรียญรุ่น จ.ป.ร. ได้จุลมงกุฎดังกล่าว มิได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นระยะเวลาที่สั้นกว่าสิบปีจนกระทั่งวังหน้าเสด็จทิวงคต จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเหรียญอีกครั้งหนึ่งซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

สาเหตุของวิกฤตการณ์ มีที่มาจากความไม่ไว้วางพระราชหฤทัยขององค์รัชกาลที่ 5 ต่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ¹⁰ และสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ซึ่งมีความสนิทสนมกัน¹¹

⁸ เหรียญที่มีพระปรมาภิไธยรุ่นต่อมา คือ เหรียญบาทตราพระบรมรูป-ตราแผ่นดิน ซึ่งเริ่มผลิตเมื่อ พ.ศ. 2419

⁹ วังหน้า เรียกได้อีกอย่างว่า กรมพระราชวังบวรสถานมงคล วังหน้ามีฐานะเป็นอุปราชและมีสิทธิขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ได้ ถือกันว่าเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่สองแห่งสยาม ดังใน ช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นที่รับรู้กันในความเข้าใจของโลกตะวันตกว่าพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์องค์ที่ 1 ส่วนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระอนุชา) ทรงดำรงตำแหน่งวังหน้า (พระมหากษัตริย์องค์ที่ 2)

¹⁰ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ทรงดำรงตำแหน่งวังหน้าต่อจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชบิดา

¹¹ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เป็นที่นายชัยขรรค์คุ้มแพร่มหาดเล็กในรัชกาลที่ 3 ต่อมาเป็นที่หลวงสิทธิ นายเวรมหาดเล็ก พอมาถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับสร้อยนามพระราชทานเป็นจมื่นไวยวรนาถภักดีศรีสุริยวงศ์ และเป็นพระ

ดังจะเห็นจากความในพระราชหฤทัยของพระองค์ที่ทรงมีพระราชหัตถเลขาไปยัง เจ้าฟ้ามหาวชิรุณ หิศ อันเป็นสยามมกุฎราชกุมารองค์แรกความว่า

“...ในเวลานั้นอายุพ่อเพียง 15 ปีกับ 10 วัน ไม่มีมารดา มีญาติ ฝ่ายมารดาก็ล้วนแต่โลเลเหลวไหล หรือไม่โลเลเหลวไหลก็ได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อคือ เจ้านายทั้งปวง ก็ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จพระยา¹² และจะต้องรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์ ที่ไม่เอื้อเพื่อต่อการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการถึงว่ามีผู้ที่ได้รับใคร่สนทนสมอยู่บ้าง ก็เป็นแต่ผู้น้อยโดยมากที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่มีกำลังสามารถอาจจะอุดหนุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งร่วมบิดา หรือที่ร่วมทั้งมารดาก็เป็นเด็กมีแต่อายุต่ำกว่าพ่อลงไป ไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนตัวพ่อเองยังเป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้น ไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใดที่จะทำการตามหน้าที่ ...” (ดวงดาว ยังสามารถ , 2537 : 38)

ยาศรีสุริยวงศ์ ตำแหน่งจางวางมหาดเล็ก ต่อมาเป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ว่าที่พระสมุหกลาโหม จนที่สุดได้เป็นอัครมหาเสนาบดีที่พระสมุหกลาโหม(มัลลคอสัม สมธิ , 2542 : 66-67)

¹² พรรณี บัวเล็ก กล่าวว่า มีผู้มองภาพลักษณะของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์อยู่ 2 กลุ่ม กล่าวคือ 1.) กลุ่มที่มองสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ในแง่ลบ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวิไลยราชานุภาพ 2.) กลุ่มที่มองในแง่บวก ได้แก่ ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม และ ปิยนาด บุณนาค ทั้งนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวิไลยราชานุภาพเสนาภาพสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ในแง่ “เป็นผู้ร้ายในประวัติศาสตร์” ทรงกล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ตั้งกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ เพราะเกรงว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเจริญวัยแล้ว หากไม่พอใจท่านในฐานะผู้สำเร็จราชการอาจหาเหตุให้ท่านออกจากตำแหน่ง และอีกเหตุหนึ่งก็คือ สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ คิดว่า กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญคงเข้ากับวังหลวงไม่ได้ ดังนั้นการที่วังหลวงและวังหน้าต้องอาศัยท่าน จึงทำให้ตำแหน่งของท่านมั่นคง ในขณะที่ ญัฐวุฒิมองว่า สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เป็นมหาบุรุษที่ยิ่งใหญ่ และได้แก้ไขวิกฤตการณ์ต่างๆ ได้หลายครั้ง เช่น ปัญหากับอังกฤษ และปัญหาวิกฤตการณ์วังหน้า ส่วน ปิยนาด เห็นว่า ราชสำนักและเชื้อพระวงศ์มีความหวาดระแวงในตัวสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ว่าจะมีราชสมบัติ ซึ่งหากจะชิงจริงๆ แล้วก็ไม่ยากเย็นนัก เพราะมีอำนาจอยู่ในมือเต็มที่ ในส่วนของการตั้งกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเพราะหากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประชวร(หลังจากตามพระราชบิดาไปทอดพระเนตรสุริยปราสาทที่หัวก้าว)และสวรรคตลง คนทั่วไปจะได้ไม่กล้าว่าท่านคิดจะแย่งชิงราชสมบัติ ส่วนวิกฤตการณ์วังหน้าที่กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญก่อขึ้น จะโทษว่าเป็นความผิดของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯไม่ได้ แต่ส่วนหนึ่งมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการไม่รอบคอบ ทรงคิดแต่จะตัดรอนกำลังคนและกำลังทรัพย์ของวังหน้าทันทีที่ตนใจจนลูกกลามกลายเป็นวิกฤตการณ์ในที่สุด และสุดท้ายผู้ที่แก้ปัญหาวิกฤตการณ์ดังกล่าวมิใช่ใครอื่น หากแต่เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เอง ดู พรรณี บัวเล็ก, “สยาม” ในกระแสธารแห่งการเปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพ : เมืองโบราณ, 2541), หน้า 26-40

นอกจากความในพระราชหัตถเลขาที่แสดงถึงความไม่ไว้วางพระราชหฤทัยแล้ว ช่วงระยะเวลาดังกล่าว(พ.ศ.2413-2417) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นถึงความไม่เหมาะสมในการบริหารของหน่วยงานราชการต่างๆ ทั้งนี้เนื่องจากทรงได้พบเห็นการบริหารราชการแบบอาณานิคม เมื่อครั้งที่ทรงเสด็จประพาสต่างประเทศครั้งแรกในปี พ.ศ. 2414¹³ ดังนั้นหลังจากประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 แล้ว พระองค์กับพระเจ้านั่งยาเซอทั้งหลายที่รู้จักกันในนามว่า “สยามหนุ่ม (Young Siam)” จึงเริ่มลงมือปฏิรูปหน่วยราชการต่างๆ เช่น การ

¹³ สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาพ ทรงนิพนธ์ถึงมูลเหตุการเสด็จประพาสต่างประเทศครั้งแรกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

“...การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทอดพระเนตรต่างประเทศถึงเมืองสิงคโปร์ของอังกฤษและเมืองบะเตเวีย เมืองสมาธิของฮอลันดาที่เรียกกันภายหลังแต่โดยย่อว่า “เสด็จไปสิงคโปร์” เมื่อปลายปีมะเมีย พ.ศ. 2413 นั้น มูลเหตุมีมาแต่ในรัชกาลที่ 4 จ้าเดิมแต่ทำหนังสือสัญญาเปิดบ้านเมืองให้ฝรั่งมาค้าขาย มีกงสุลและพวกฝรั่งต่างชาติเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ มากขึ้นทุกที พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริจะทะนุบำรุงพระนครมิให้พวกฝรั่งดูหมิ่น จึงให้เริ่มจัดการต่างๆ คือ ให้สร้างถนน(เจริญกรุง) สำหรับให้ใช้รถเป็นต้น ได้โปรดฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์กับพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นวิษณุภาณุมาศฯ ไปดูลักษณะการที่อังกฤษบำรุงเมืองสิงคโปร์ เมื่อปีระกา พ.ศ. 2404 ด้วยเมืองสิงคโปร์อยู่ใกล้ไปได้สะดวกกว่าที่อื่น ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภจะเสด็จไปเองให้ถึงเมืองสิงคโปร์ ะรอยจะใคร่ทรงสืบสวนถึงวิธีฝรั่งปกครองบ้านเมืองด้วย แต่พระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จะเสด็จไปถึงต่างประเทศเป็นการใหญ่ จึงต้องรอหาโอกาส มาจนถึงปีมะโรงพ.ศ. 2411เมื่อเสด็จไปทอดพระเนตรสุริยอุปราสาทที่หัวก้อ ครั้งนั้นเซอร์แฮร์ริอด เจ้าเมืองสิงคโปร์กับภรรยาขึ้นมาเฝ้า เพื่อจะมาดูสุริยอุปราสาทหมดดวงด้วย เซอร์แฮร์ริอด ทูลเชิญเสด็จไปประพาสเมืองสิงคโปร์ จึงตรัสรับว่าจะเสด็จไปเยี่ยมตอบแล้วทรงปรึกษาเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ฯ ก็เห็นชอบด้วย แต่กราบบังคมทูลขอให้มีเวลาเตรียมก่อน (สันนิษฐานว่าคงกำหนดว่าจะเสด็จไปเมื่อสิ้นฤดูมรสุมในเดือน มีนาคมปีมะโรงนั้น) แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากหัวก้อ ก็มาประชวรเสด็จสวรรคตเสีย การที่จะเสด็จไปสิงคโปร์จึงเป็นอันค้างอยู่ (ความที่จะกล่าวต่อไปนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสเล่าให้ฉันฟัง) ครั้นถึงรัชกาลที่ 5 เมื่อเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ แรกได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน พวกกงสุลต่างประเทศมี มิสเตอร์น็อกส์ กงสุลเยเนอรัลอังกฤษเป็นต้น ถ้ามท่านว่าจะคิดอ่านให้พระเจ้าแผ่นดินทรงศึกษาวิธีปกครองบ้านเมืองด้วยประการอย่างใด ท่าน(ระลึกถึงพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยังค้างอยู่)ตอบว่าคิดจะให้เสด็จไปทอดพระเนตรวิธีปกครองบ้านเมืองของต่างประเทศที่เมืองสิงคโปร์และเมืองบะเตเวีย พวกกงสุลก็พากันซ้องสาธุการและรับจะบอกไปถึงรัฐบาลของตนให้รับเสด็จให้สมพระเกียรติยศ...” (สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุกาพ , 2513 : 246-248)

จัดเก็บภาษีอากรรูปแบบใหม่ การตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ การออกพระราชบัญญัติต่างๆ การตั้งสภาที่ปรึกษาแผ่นดิน (Council of State) อีกทั้งมีการโยกอำนาจเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์ให้มากขึ้น ดังนั้นจึงเป็นการตัดกำลังและอำนาจของกลุ่มขุนนางเก่าและของวังหน้าซึ่งมักจะถูกมองว่าเป็นพวกหัวเก่า¹⁴ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอรอนงค์ ทิพย์พิมล (บรรณาธิการ) , 2547 : 33-34) ประกอบกับการลงบทความของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ที่ตีพิมพ์ลงใน “*ครูไฉนว่า*” ว่า ควรมีการสืบราชสมบัติจากพระบิดาไปยังโอรส อีกทั้งยังโจมตีกลุ่มขุนนางหัวเก่าว่า ล้มเหลวในการบริหาร (อ้างถึง *ครูไฉนว่า* (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันตำรวจเอก หม่อมเจ้ามนูญศิริ เกษมสันต์ อ่างใน สุนิสา มั่นคง(บรรณาธิการ), 2549 : 49) นอกจากนี้ในการประชุมครั้งหนึ่งเรื่องการแก้ไขปัญหาการเงินของพระคลังมหาสมบัติ ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์การใช้จ่ายเงินของวังหน้า ตลอดจนการให้ลดทอนค่าใช้จ่าย ซึ่งเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ได้กล่าวว่า “ถ้าไม่ยอมลดให้ก็ต้อง *Coup d’Etat*”

ความดังกล่าวได้ยื่นไปถึงกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ทางวังหน้าจึงสะสมกำลังอาวุธและกำลังคน¹⁵ เมื่อรูปการณ์เป็นดังกล่าว ทางวังหลวงจึงระดมกำลังคนเป็นการตอบโต้ แต่สถานการณ์ก็สามารถคลี่คลายไปได้ โดยอังกฤษ (ที่กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ทรงหลบไปลี้ภัยชั่วคราว ณ สถานทูต) มิได้เข้ามาแทรกแซงเนื่องจากถือว่าเป็นกิจการภายในของสยาม ดังนั้นหลังจากวิกฤตการณ์วังหน้าเมื่อปี พ.ศ. 2417 แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงชะลอการปฏิรูปด้านต่างๆ ไปกว่า 10 ปี โดยในช่วงเวลานี้ พระองค์ได้หันมาให้ความสำคัญกับการสร้างพระบรมวงศานุวงศ์ พระเจ้าน้องยาเธอและข้าราชการรุ่นใหม่ เพื่อเป็นกำลังสำคัญของชาติและราชบัลลังก์ในอนาคต (การดี มหาจันทร์, 2527 : 41)

ครั้นเมื่อเหตุการณ์ล่วงเลยมากกว่า 10 ปี (ปีพ.ศ. 2428) กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญได้เสด็จทิวงคตเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2428 พระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเริ่มมั่นคงขึ้น ทั้งนี้หลังจากที่กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทิวงคตประมาณ 1 สัปดาห์

¹⁴ กรณีใกล้เคียงกันกับสยามและเกิดในเวลาไล่เลี่ยกันก็คือ การปฏิรูปเม็กซิโก โดยก่อนหน้านั้นอำนาจต่างๆ ได้ตกอยู่ในกำมือของโซกูนโตกูวาระ แต่ในยุคทำๆของโตกูวาระกลับไม่เข้มแข็งดังแต่ก่อน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องจากว่านโยบายเปิดประเทศตามแรงกดดันจากชาติตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ซึ่งการเปิดประเทศเป็นส่วนหนึ่งให้มีผู้คนต่อต้านด้วยเห็นว่าเป็นการยอมจำนนต่อชาวต่างชาติ นอกจากนี้ระยะหลังๆบ้านเมืองได้รอดพ้นจากการศึกสงครามมาเป็นเวลานาน ทำให้บรรดาชาวยุโรปมิได้มีผลประโยชน์จากการสงครามดังแต่ก่อน ความจงรักภักดีระหว่างเจ้านายและลูกน้องจึงเสื่อมคลายไปจนกลายเป็นกลุ่มที่ต่อต้านโซกูนและสนับสนุนการปฏิรูปประเทศโดยยกย่ององค์จักรพรรดิว่าเป็นประมุขสูงสุด เหตุการณ์จึงสั่งสมและเกิดการรัฐประหารยึดอำนาจของโซกูนและสนับสนุนให้องค์จักรพรรดิเป็นผู้นำสูงสุด

¹⁵ ดู อนุก นาวิกมูล, *เมื่อสมัย ร. 5* (กรุงเทพฯ : แสงแดด, 2547), หน้า 86-87

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร และยกเลิกตำแหน่งวังหน้า ดังมีในความที่ ส.ศิริรักษ์ เขียนว่า

“...ตำแหน่งพระมหาอุปราชกรมพระราชวังบวรนั้น เพิ่งมีขึ้นตามพระราชกำหนดศักดิ์ดินาพลเรือน ในแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ จ.ศ. 828 นี้เอง (พ.ศ. 2009) และพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งวังหน้าบ้าง เว้นว่างมาบ้าง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันบ้าง โดยที่ขัดขวางกันก็มีมิใช่น้อย ทรงเห็นว่าควรเลิกราชประเพณีนี้กลับไปใช้กฎหมายเทียรบาล อันพระเจ้าอยู่ทอง (รามธิบดีที่ 1) ทรงกำหนดไว้แต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยาใน จ.ศ. 722 (พ.ศ. 1903) จะดีกว่า โดยการจัดลำดับยศศักดิ์พระบรมวงศานุวงศ์นั้น ยกพระบรมราชโอรส อันเกิดด้วยพระอัคมรเหสี เป็นสมเด็จพระหน่อพุทธเจ้า มีพระเกียรติยศยิ่งใหญ่กว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง ด้วยเหตุฉะนั้นจึงทรงนำพระราชอิสริยยศและราชสกุลยศดังกล่าว มาปรับให้ทันสมัย ต้องตามความนิยมของนานาประเทศในเวลานั้น ตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์ใหญ่ คือ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร...” (ส.ศิริรักษ์ , 2529 : 6)

จากสถานการณ์ดังกล่าว รัฐบาลสมัยพระองค์จึงได้ปรับปรุงให้มีการผลิตเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนรุ่นใหม่ (เป็นรุ่นพระบรมรูป-พระสยามเทวาธิราช) ใช้แทนรุ่นจ.ป.ร.ได้จุดมงกุฎ โดยเริ่มผลิตตั้งแต่ปีจุลศักราช 1249 (พ.ศ. 2430) อันเป็นช่วงหลังจากที่กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคตแล้วราวปีเศษ เหรียญพระบรมรูป-พระสยามเทวาธิราชดังกล่าว จึงแสดงนัยยะของการเป็นพระมหากษัตริย์เพียงหนึ่งเดียวแห่งกรุงสยาม

นัยยะของการเป็นพระมหากษัตริย์เพียงหนึ่งเดียวแห่งกรุงสยาม จะเห็นได้จากข้อความที่ปรากฏบนหน้าเหรียญทางด้านหัวว่า “จุฬาลงกรณ์ ป.ร. พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม”¹⁶ อันแสดง

¹⁶ คำว่า “จุฬาลงกรณ์ ป.ร.” มักจะมีผู้กล่าวว่า หมายถึง “จุฬาลงกรณ์ปรมมินทร” ซึ่งไม่น่าจะถูกต้อง แต่ที่ถูกต้องน่าจะหมายถึง “จุฬาลงกรณ์บรมราชา” มากกว่า ดังปรากฏความในพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยยศจุลจอมเกล้าสำหรับตระกูลเมื่อปีระกาเบญจศก จุลศักราช 1236 ว่า

“...เครื่องราชอิสริยยศซึ่งทรงพระราชดำริให้สร้างขึ้นคราวนี้ ชื่อจุลจอมเกล้า เปนตราสำหรับตระกูลแบ่งยศเปน 3 ชั้น ชั้นที่ 1 ชื่อปฐมจุลจอมเกล้า มีดวงตราเล็ก ขอบตรา

ให้เห็นว่าทรงเป็น “บรมราชา” และเป็น “เจ้าแห่งกรุงสยาม” อย่างแท้จริงและมั่นคง ซึ่งต่างจาก เจริญพระยาประจักษ์ก่อนหน้านั้น (จ.ป.ร.ได้จุลมงกุฏ) ที่ปรากฏเพียงข้อความว่า “รัชกาลที่ 5 กรุงสยาม” ประกอบด้วยสัญลักษณ์พระปรมาภิไธยย่อว่าจ.ป.ร.ได้จุลมงกุฏเท่านั้น โดยที่มิได้ลงพระปรมาภิไธยอย่างเป็นทางการในตัวเหรียญ อีกทั้งยังมิได้ปรากฏพระบรมรูปของพระองค์ในตัวเหรียญด้วย¹⁷ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาวะความมั่นคงในพระราชบัลลังก์ยังไม่เพียงพอ แต่เมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทิวงคตแล้ว จึงทรงดำเนินการยกเลิกตำแหน่งวังหน้าและได้สถาปนาตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร จนถึงกับมีการเปลี่ยนรูปแบบเหรียญใหม่ อันเป็นการแสดงถึงนัยยะของการเป็นพระมหากษัตริย์เพียงหนึ่งเดียวของสยาม

คำว่า “บรมราชา” ที่ปรากฏบนเหรียญพระบรมรูป-พระสยามเทวาธิราชนี้ ในแนวความคิดดั้งเดิมของ “คนไท” ไม่ว่าจะเป็นไทอาหม ไทใหญ่ เกี่ยวข้องกับตำนานการกำเนิดของโลกและมนุษย์ โดยมีส่วนคล้ายคลึงกับพงศาวดารล้านช้าง (นิทานขุนบรม) และตำนานของไทดำ อันมีแนวคิดที่สัมพันธ์กับแกน ผีฟ้า หรือเทพเจ้า (ขุนนิทานขุนบรมในภาคผนวก ง. ประกอบ) โดยผู้ที่ถูกส่งมาปกครองบนโลกมนุษย์จะเป็นเชื้อสายของแกน (พระอินทร์)¹⁸ ผีฟ้าหรือเทพเจ้า และเนื่องจากแนวคิดดังกล่าวนี้เอง จึงเป็นผลให้เกิดความชอบธรรมและสิทธิธรรมแก่ผู้ปกครองในยุคต่อมา ที่อ้างถึงการสืบทอดเชื้อสายจากขุนบรมอันเป็นเชื้อสายของพระอินทร์

สัมพันธ์กับแนวคิดของนิทานขุนบรมแห่งล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อล้านช้างได้รับพุทธศาสนาเข้ามาแล้ว จึงได้มีการนำคำว่า “บรม” หรือ “บรมราชาธิราช” อันเป็นคำที่มีรากศัพท์ภาษาบาลีเข้ามาใช้ ซึ่งต่างจากคำไทยแท้ที่ใช้ก่อนหน้านี้ เช่น คำว่า ขุน ขุนหลวง พ่อขุนต่างๆ

ข้าหน้าเปนแจกแปดแจก...กลางสายสร้อยเปนรูปช้างสามเศียร มีจุลมงกุฏอยู่บนหลัง
เครื่องสูงสองข้างมีรูปร่างสี่เหลี่ยมสี่เหลี่ยม ตราแผ่นดินประคองอยู่ กลางมีอักษร จ.ป.ร. ไคว่กัน
คือ (จุฬาลงกรณบรมราชา)... (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ,
2512 : 8-9)

¹⁷ อาจมีผู้โต้แย้งว่า เหรียญบาทพระบรมรูป-ตราแผ่นดิน ซึ่งออกใช้ในเวลาไม่ห่างกันนัก ก็มีการลงพระบรมรูป พระปรมาภิไธย รวมถึงตราอาร์มแผ่นดินลงในตัวเหรียญ ซึ่งก็แสดงนัยยะว่าพระองค์ทรงเป็นองค์อธิปัตย์สูงสุดแห่งกรุงสยามใช่หรือไม่ ซึ่งผู้วิจัยก็เห็นด้วย แต่ว่าเหรียญทองแดง จ.ป.ร.ได้จุลมงกุฏ ผลิตในปี พ.ศ. 2417 ขณะที่เหรียญบาทพระบรมรูป-ตราแผ่นดิน ผลิตหลังจากนั้น (คือผลิตใช้ในปี พ.ศ. 2419) ประการหนึ่ง ประการต่อมาเหรียญทองแดง จ.ป.ร.ได้จุลมงกุฏดังกล่าว ทางรัฐบาลได้ว่าจ้างให้อังกฤษผลิตจึงต้องมีการทำสัญญาว่าจ้างในการผลิตเป็นเวลาหลายปี ดังนั้นการเปลี่ยนรูปแบบของเหรียญ จึงอาจจะยังไม่สะดวกนัก (เป็นทัศนคติของผู้วิจัยเท่านั้น) ขณะที่เหรียญบาทพระบรมรูป-ตราแผ่นดินผลิตในประเทศไทย โดยสั่งแกะแม่ตราสำหรับปั๊มเหรียญจากต่างประเทศอันมาพร้อมกับเครื่องจักรในการผลิตเหรียญเครื่องใหม่ ดังนั้นจึงทำให้ดูเหมือนว่าเหรียญทั้งสองมีข้อมูลที่ขัดแย้งกัน

¹⁸ คุณนวรรตน์ เลขะกุล ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า ในบรรดากลุ่มคนเชื้อสาย ไท-ลาว จะนับถือพระอินทร์มาก ทั้งนี้พระอินทร์สามารถดลบันดาลให้เกิดฝนตกตามฤดูกาลได้ ดังภาษาอีสานหรือลาว จะเรียกพระอินทร์ว่า “แกน”

การที่นิทานขุนบรมแพร่หลายในกลุ่มคนไทยในดินแดนต่างๆของภูมิภาคนี้ จึงแสดงให้เห็นว่าแคว้นแคว้นต่างๆที่มีผู้ปกครองอันเป็นถิ่นที่อยู่ของคนชาติไทหลายกลุ่มในอดีต ล้วนเป็นญาติพี่น้องกันโดยมีขุนลอ (บุตรของขุนบรม) เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (Cultural Hero) และเป็นเชื้อสายของแดนอีกด้วย

ส่วนคำว่า “เจ้า” นั้น ถ้าพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์ในยุคของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะคำที่ใช้ในพจนานุกรม เช่น หนังสืออักขราภิธานศรับท์ ซึ่งรวบรวมโดย แคนบิช แบรดเลย์ (หมอบรัดเลย์) ในรัชกาลที่ 5 หรือจากหนังสือ สัพพะ พะจะนะ พาสาท ซึ่งรวบรวมโดย บาทหลวงปาลเลอกัวซ์ ในรัชกาลที่ 4 และตีพิมพ์ในยุคนั้นมาประกอบกัน จะทำให้ทราบว่า โดยทัศนะของ หมอบรัดเลย์ คำว่า “เจ้า” เป็นชื่อ พระหน่อที่บังเกิดแต่ราชตระกูล เหมือนอย่างพระองค์เจ้านั้น ส่วนเจ้าชีวิต คือ มหากระษัตริย์ ที่เป็นเจ้าของชีวิตแห่งราษฎร ที่อยู่ในแคว้นเท่านั้น¹⁹

ส่วนในทัศนะของปาลเลอกัวซ์ คำว่า “เจ้า” ในภาษาละติน คือ Dominus ส่วน “เจ้า” ในภาษาละติน คือ Rex ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า King นั่นเอง สรุปแล้ว ทั้งสองท่าน ก็เห็นพ้องกันว่า คำว่า “เจ้า” หมายถึงพระมหากษัตริย์ นอกจากคำว่า “เจ้า” แล้ว คำว่า “กรุงสยาม” อันปรากฏเป็นข้อความบนหน้าเหรียญดังกล่าว ทั้งเหรียญรุ่นจ.ป.ร. ได้จุลมงกุฏ และเหรียญพระบรมรูป-พระสยามเทวาริราชนั้น ในบริบททางประวัติศาสตร์ยุคดังกล่าวจะถือว่า “กรุงสยาม” หมายถึง อำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์ที่มีไปยังประเทศราชของสยามในยุคนั้น อันได้แก่ ประเทศราชลาวมลายู เป็นต้น

ดังที่ปรากฏในพระราชสาส์นกำกับสุพรรณบัฏซึ่งมอญสิงห์เออมนงติงยี ราชทูตฝรั่งเศสเชิญไปถวายจักรพรรดิโปเลียนที่ 3 เมื่อปีมะโรง ค.ศ. 1856 (พ.ศ. 2399) ดังมีความว่า

“พระราชสาส์น ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สุนทรสิมตี

เทพยพงษ์วงชาติศรกระษัตริย์ ราชดิยราชนิกรโคมจาตุรันตบรมมหา

จักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาริราชบรมนาถบพิตร พระ

จอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ผู้เป็นใหญ่แก่ประเทศราชต่างๆ ไกลเคียง คือ

¹⁹ ดู แคนบิช แบรดเลย์, อักขราภิธานศรับท์ (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครูสภา, 2514), หน้า 138,154

เมืองลาว เมืองกัมพูชา²⁰ เมืองมลายู หลายเมือง...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว , 2548 : 352)

อีกตัวอย่างหนึ่งปรากฏในพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวชุดที่ 5 ซึ่งเป็นพระราชสาส์นกำกับพระสุพรรณบัฏ โดย เซอร์ จอห์น เบาว์ริง อัครราชทูตอังกฤษที่ได้เชิญไปถวายสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียเมื่อปีเถาะ พ.ศ. 2398 ความว่า

“...พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏ พระจอมเกล้า พระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในรัชกาลที่ 4 ในพระบรมราชวงศ์ซึ่งดำรงกรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยา ณ ประเทศบางกอกนี้ ได้ครอบครองเป็นเจ้าของพระมหานครราชธานีใหญ่ในพระราชอาณาจักรฝ่ายสยามเหนือใต้ แลแผ่นดินแดนต่างๆอยู่เคียงอยู่ใกล้ในที่นั้นๆบางแห่ง แลเป็นที่อยู่ของชนชาวต่างประเทศมีเพศภาษาต่างๆหลายอย่างคือลาวเนียง ลาวขาว แลกำพูชา มลายู กระเหรี่ยง แลอื่นๆในทิศต่างๆ โดยรอบขอบขัณฑสีมา อาณาจักรสยามขอเจริญทางพระราชไมตรี คำนำมายังสำนักสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียมหาราชินีพระเจ้ากรุงลอนดอน ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในพระราชอาณาจักรอันรวมกันหลายประเทศ คือ ทวีป บริตาเนียใหญ่ แลไอยิแลน แลกอลอนีนานาประเทศราชต่างๆ...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว , 2548 : 256)

หรือในพระราชสาส์นถึงสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียมหาราชินี ขอพระราชทานไปลอนดอนที่พระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูตเชิญไป ความว่า

“...สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏ สุทธิสมมติเทพพงษ์วงษชาติศร
กระษัตริย์วัชรขัตติยราชินิกโรตมจาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ
บรมธรรมิกมหาราชาริราช บรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดิน

²⁰ กัมพูชาในยุคนี้ยังอยู่ในฐานะประเทศราชของสยาม ต่อมาได้ตกไปอยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศสเมื่อปี ค.ศ. 1863 (พ.ศ. 2406)

สยาม ผู้เป็นใหญ่แก่ประเทศราชต่างๆที่ใกล้เคียงคือเมืองลาว เมืองกำโพ
ชา เมืองมลายู หลายเมืองแลที่อื่นๆ ขอเจริญทางพระราชไมตรีอันสนิท
ค้ำบัมมายังสมเด็จพระนางวิกตอเรียมหาราชินี พระเจ้ากรุงลอนดอนผู้
เป็นใหญ่ในพระราชอาณาจักรอันรวมกัน คือ ทวีปบริตานิยาใหญ่แล
ไอยิแลน แลกอลอนินาๆประเทศต่างๆ...”

(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548 : 261)

จากตัวอย่างที่อ้างมาข้างต้น คำว่า “สยาม” เพิ่งจะเริ่มใช้อย่างเป็นทางการในสมัยรัชกาลที่ 4²¹
อันเนื่องจากภาวะของลัทธิจักรวรรดินิยม ที่คุกคามต่อบุรณภาพแห่งดินแดนของสยาม ดังนั้นองค์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงตั้งดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์แห่งสยาม ดังจะ
เห็นได้จากจดหมายเขียนของทางราชการ จะมีการใช้คำว่าสยาม ทั้งๆที่ก่อนหน้ารัชกาลที่ 4 “สยาม”
ไม่เคยอยู่ในการรับรู้ของผู้ปกครองไทยเลย เพราะในอดีตความเป็นรัฐถูกนิยามจากศูนย์กลางอัน
เป็นราชธานีมากกว่าเขตแดนและอำนาจอธิปไตย โดยหนังสือราชการที่ทำสัญญากับต่างประเทศจะ
ใช้คำว่ากรุงศรีอยุธยา (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ , 2548 : 61) ดังปรากฏในหนังสือสัญญาที่รัชสมัยของ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงทำกับอังกฤษเมื่อปี ค.ศ. 1826 (พ.ศ. 2369) ปรากฏ
ความว่า

*“The powerful Lord who is in possession of every good and
every dignity, the God Boodh, who dwells over every head in
the City of the Sacred and Great Kingdom of Si-a-yoo-ther-
sye[titles of the King of Siam],...”²²*

(อ้างถึง สนธิสัญญาระหว่างบริเตนใหญ่กับพระมหากษัตริย์สยาม ค.ศ.
1826 อ้างใน ปรีดี พนมยงค์ , 2543 : 28)

²¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวว่าในยุคกรุงศรีอยุธยา “สยาม” จะรู้จักและเรียกกันเฉพาะชาวต่างชาติ กล่าวคือ สมัยกรุงศรี
อยุธยาเป็นราชธานีมักจะมีเรียกตนเองว่า “กรุงศรีอยุธยา” มากกว่าจะเรียกว่า “สยาม” ต่างกับปรีดี พนมยงค์ ที่กล่าวว่า
เอกสารหลายฉบับที่ยืนยันได้ว่า เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ฝ่ายไทยและต่างประเทศได้เคยใช้คำว่า “สยาม” ในการ
ลงนาม

²² ตัวเข้มและขีดเส้นใต้ เน้นโดยปรีดี พนมยงค์

ฉะนั้นเมื่อเราลองพิจารณาในส่วนตัวทางด้านก้อยของเหรียญพระบรมรูป-พระสยามเทวาริราชแล้ว จะพบว่าพระสยามเทวาริราชถือธารพระกรนั่งอยู่บนโล่ของสยามนั้น ได้แสดงนัยยะยืนยันถึงอำนาจขององค์อัคริปไตยแห่งพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้ นัยยะทางอำนาจของพระองค์ได้ถูกส่งผ่านทางตัวแทนในรูปของสัญลักษณ์ และสัญลักษณ์ดังกล่าวปรากฏอยู่ในรูปของพระสยามเทวาริราช เทพผู้ปกป้องคุ้มครองสยาม ทั้งนี้ ก่อนหน้ารัชสมัยของพระองค์ คติของการเกิดและการสร้างของพระสยามเทวาริราชมีที่มาจาก

“...เรื่องพระสยามเทวาริราชนั้น ความเห็นของเธอที่ว่าอาจจะสร้างใน พ.ศ. 2402-2403 อาจจะถูก หรือจะสร้างใน พ.ศ. 2401 ก็เป็นไปได้ เพราะไทยได้ทำสัญญาค้าขายเสรีกับชาติใหญ่ๆ เช่น อังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2398 พ.ศ. 2399 และใน พ.ศ. 2401 ญวนก็ได้รับกับฝรั่งเศส เพราะไม่ยอมทำสัญญา ไทยเป็นอันรอดตัวมาได้ และด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงสร้างพระสยามเทวาริราชขึ้น ทรงพระราชปรารภว่าประเทศสยาม(ประเทศไทย) ต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองรักษา จึงรอดพ้นอันตรายมาได้หลายคราว...”

(อ้างถึง จดหมายหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ศิสกุล ยัง พ.ท.สุจิตร์ ตุลยานนท์ ลงวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2514 อ้างใน พลูหลวง , 2546 : 15-16)

และการที่ “ประเทศสยาม(ประเทศไทย) ต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองรักษา จึงรอดพ้นอันตรายมาได้หลายคราว” โดยมีพระสยามเทวาริราชคุ้มครอง ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นบูรณาภาพของความเป็นชาติ ที่มีอยู่ในสำนึกในองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ส่งผ่านแนวคิดดังกล่าวมาในรูปของพระสยามเทวาริราชนั่งอยู่บนโล่ของสยามและประเทศราช²³

²³ โล่ที่ประกอบเป็นตราแผ่นดินของสยามจะแบ่งออกเป็น 3 ช่อง โดยช่องบนได้แก่ข้างสามเศียร(ข้างเอราวัณ) หมายถึงสยามทั้งสามภาค ส่วนช่องด้านล่างซ้าย หมายถึงประเทศลาว ช่องด้านล่างขวา หมายถึงมลายู ในส่วนของพระสยามเทวาริราช หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้แนวคิดแบบตะวันตก (คือการมีเทพผู้คุ้มครองเกาะอังกฤษ เช่น บริตาเนีย) ในรูปของพระสยามเทวาริราชซึ่งมิใช่เป็นคติที่เพิ่งเกิดขึ้นในยุคนี้เท่านั้น หากพิจารณาในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มีความตอนหนึ่งได้กล่าวถึง “พระชะพุงผี” อันเป็นผีเทวดาที่มีบทบาทสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสังคม โดยได้ถูกยกย่องให้เป็นผีประจำเมืองของสุโขทัย ดังในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงอ่านได้ว่า “มีน้ำโคก มีพระชะพุง ผีเทวดาในเขานั่นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้” สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับเทวดารักษาเมืองมีมาตั้งแต่ยุคสุโขทัยแล้ว เพียงแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประยุกต์ให้เข้ากับแนวคิดของโลกตะวันตก

“กรุงสยาม” ในยุคขององค์รัชกาลที่ 5 จึงเป็นกรุงสยามที่มีอาณาประเทศราชที่มีอยู่ในขอบเขตที่สามด้วย และเช่นเดียวกัน ในกรณีของอังกฤษก็มีเหรียญในยุคเดียวกันของพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ (หน่วยเพนนี) ที่แสดงถึงการเป็นองค์อธิปัตย์เพียงหนึ่งเดียวของ “สหราชอาณาจักร (United Kingdom)” โดยมีเทพี Britannia เป็นตัวส่งผ่านสัญลักษณ์

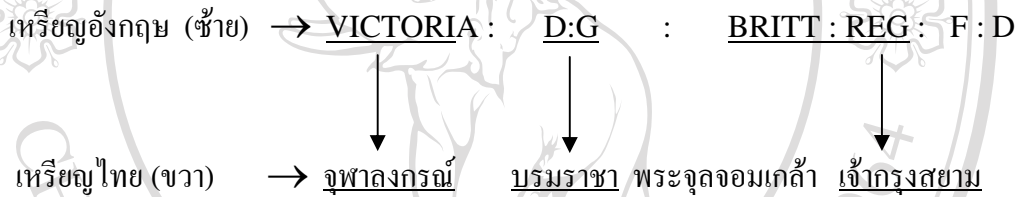
เฉลิม ขงบุญเกิด ได้เขียนถึงการตั้งข้อสังเกตของผู้คนทั้งหลายว่า เหรียญกระษาปณ์ทองแดงของไทยรุ่นพระบรมรูป-พระสยามเทวาธิราชดังกล่าว น่าจะเลียนแบบเหรียญเพนนีทองแดงของอังกฤษในยุคของพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ (ดูภาพ 1.21 ประกอบ) ดังความว่า

“...เหรียญทองแดงดังกล่าว มีผู้กล่าวกันมากกว่าเลียนแบบมาจากเหรียญทองแดงของอังกฤษในสมัยพระนางเจ้าวิกตอเรีย มูลเหตุในการเลียนแบบนี้ก็เพื่อที่จะให้พวกล่าเมืองขึ้นเห็นว่า เราเจริญแล้วมีอะไรต่ออะไรมากมายทัดเทียมเขา จะมาเอาเราเป็นเมืองขึ้นโดยอ้างว่าจะทำให้เราเจริญขึ้นนั้นไม่ได้ เหรียญทองแดงอังกฤษทั้งสามขนาดคือ เพนนี ครึ่งเพนนี และฟาริง มีรูปลักษณะเหมือนกันหมด เว้นไว้แต่ตัวอักษรบอกราคา ด้านหนึ่งมีพระรูปของพระนางเจ้าวิกตอเรีย รอบๆมีอักษรโรมันว่า VICTORIA D:G:BRITT:REG:F:D²⁴ แปลเป็นไทยว่า วิกตอเรีย โดยพระมหากษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า กษัตริย์แห่งบริเทน ศาสนูปถัมภกอีกด้านหนึ่งมีรูปบริแทนเนีย (Britannia) ในท่านั่ง มือหนึ่งถือสามง่าม อีกมือหนึ่งจับอยู่บน โล่รูปยูเนียนแจ็ก²⁵ (Union Jack ธงของอังกฤษ) เบื้องหลังมีประภาคารและเรือกำปั่น ได้รูปบริแทนเนียมีศักราชบอก ค.ศ. ที่สร้างเหรียญ รอบๆรูปมีอักษรบอกราคาของเหรียญ บริแทนเนียเป็นรูปสตรีเพศ ที่สมมติขึ้นแสดงสัญลักษณ์ของบริเทนใหญ่ ที่ปรากฏอยู่ในเหรียญอังกฤษระยะแรกๆนั้นถือหอก ต่อมาภายหลังได้ยืมเอาสามง่ามของเนปจูนมาใช้ เพราะเนปจูนเป็นเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ในทะเล และบริแทนเนียก็เป็นผู้ครองทะเลด้วย...” (เฉลิม ขงบุญเกิด , 2506 : 28-29)

²⁴ มาจากภาษาละติน ที่เขียนว่า Victoria Dei Gratia Britannia Regina Fidei defensor

²⁵ ธงยูเนียนแจ็ก (Union Jack) ของอังกฤษ หมายถึงการรวมตัวของแคว้นต่างๆ (เวลส์ สก็อตแลนด์ ไอร์แลนด์ และอังกฤษ) มาอยู่ภายใต้บริเทนใหญ่ (Great Britain) ซึ่งคำว่า Britannia อันเป็นชื่อของเทพี ก็คือ Britain นั่นเอง

ซึ่งหากเรานำเหรียญ เทพีบริแทนเนีย และเหรียญพระสยามเทวาธิราชมาเทียบเคียงกันแล้ว จะพบว่า เหรียญกระษาปณ์รุ่นพระสยามเทวาธิราชของไทยมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ข้อความที่ว่า “จุฬาลงกรณ์บรมราชา พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม” จะมีคล้ายคลึงกับข้อความว่า “VICTORIA D:G:BRITT:REG:F:D” ดังจะขอเปรียบเทียบของความคล้ายคลึงกันของการให้และการใช้ ความหมายดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 5.1 แสดงการเทียบเคียงความหมายที่เป็นข้อความบนเหรียญกระษาปณ์

จากแผนภาพข้างต้นจะทำให้เราทราบว่า พระนางเจ้าวิคตอเรียทรงเป็นพระราชินี²⁶ แห่งบริเตนด้วยความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้า ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นบรมราชา²⁷

²⁶ เฉลิม ยงบุญเกิด แปลข้อความข้างต้นว่าเป็นกษัตริย์ แต่ผู้วิจัยขอใช้คำว่า “พระราชินี” เนื่องจากคำว่า Regina แปลว่า Queen ในภาษาอังกฤษ

²⁷ มีที่มาจากนิทานขุนบรม โดยขุนบรมเป็นบุตรของพระอินทร์ (ความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้า) ดังที่กล่าวถึงแล้ว นอกจากนี้ ในทัศนะของ Grant Evans ได้กล่าวถึงมูลเหตุอันเป็นที่มาของ ตำนานต่างๆ ในภูมิภาคนี้ว่า

“...การแผ่ขยายอิทธิพลอย่างรวดเร็วของอาณาจักรพระนครในศตวรรษที่ 9 มาทางทิศตะวันตกและทางเหนือครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างในรัศมีที่ปัจจุบันอยู่คือเขตประเทศไทย และลาว อาณาจักรฮินดูภายใต้การปกครองของ “เทวราชา”...เป็นผู้บุกเบิกของภูมิภาคในการนำระบบที่ต่อมาจะรู้จักกันว่า “จักรวาลคติ” อันประกอบด้วยรูปเส้นตรง วงกลมและมีตำแหน่งของเทพเจ้าต่างๆประจำ (Mandala) ภาพจักรวาลที่กล่าวถึงนี้มักเป็นรูปทรงกลมที่พบเห็นได้ในศิลปะของศาสนาพุทธหรือฮินดู...รัฐในระบบจักรวาลเช่นนี้ให้ความสนใจสูงสุดที่ศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งปกครองโดยกษัตริย์ผู้ได้รับอำนาจโดยตรงจากสวรรค์ และใช้อำนาจดังกล่าวในการจัดระเบียบของโลก...” (แกรนท์ ฮีแวนส์ , 2549 : 6)

และเป็นเจ้าแห่งกรุงสยาม อันคำว่าสยามเป็นคำโบราณ (เช่นเดียวกับ Brittanica เป็นคำโบราณในภาษาละติน)

ส่วนคำว่า Brittanica Regina (ราชินีแห่งบริเตน) กับคำว่า เจ้ากรุงสยามมีความหมายเทียบเคียงกัน โดยเฉพาะคำว่าเจ้ากรุงสยามนั้น ได้ปรากฏเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 ในพระราชสาส์นกำกับสุพรรณบัฏถวายจักรพรรดิโนโปเลียนที่ 3 หรือ พระนางเจ้าวิกตอเรีย และพระราชสาส์นที่กล่าวถึงจะมีการใช้ทั้งคำว่า “เจ้าแผ่นดินสยาม” “พระเจ้ากรุงสยาม” หรือ “พระเจ้าแผ่นดิน” ซึ่งในทัศนะของ ธีรยุทธ บุญมี แล้ว คำดังกล่าวน่าจะเกิดในยุครัตนโกสินทร์นี้ โดยเกิดมาเนื่องแต่การติดต่อกับชาติต่างๆ จนได้มีการพัฒนามาสู่ความคิดในเรื่องของ รัฐพรมแดน (Territorial State) ขึ้นมา (ธีรยุทธ บุญมี , 2546 : 26)

คำว่า “พระเจ้ากรุงสยาม” ยังสอดคล้องกับสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงลงพระปรมาภิไธยว่า Rex Siamensium²⁸ ซึ่งมาจากคำว่า “เจ้ากรุงสยาม” หรือ “เจ้าแผ่นดินสยาม” ดังนั้นในภายหลัง คำว่า “สยามินทร์(ผู้เป็นใหญ่ในสยาม)” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ลงพระปรมาภิไธย ก็ได้มีการพัฒนามาจากคำว่า “Chulalongkorn R.S. (Chulalongkorn Rex Siamensium)”²⁹ เช่นเดียวกันกับที่พระราชบิดาของพระองค์ทรงลงพระปรมาภิไธยถึงชาวตะวันตกในพระราชหัตถเลขาว่า “S.P.M. Mongkut R.S.” หรือ “สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎพระจอมเกล้า เจ้ากรุงสยาม” นั่นเอง

สัญลักษณ์ด้านหลังของเหรียญที่ปรากฏเป็นรูปของเทพีบริตานเนีย (เทพีผู้คุ้มครองเกาะอังกฤษ) ถืออาวุธสามง่าม อันเป็นอาวุธของเทพเจ้าเนปจูนผู้เป็นเจ้าของแห่งท้องทะเล และนั่งบนโล่ที่เป็นธงยูเนียนแจ็กของอังกฤษนั้น เป็นสัญลักษณ์เปรียบเสมือนว่า อังกฤษเป็นเจ้าของแห่งท้องทะเล ขณะที่เหรียญของไทยอันปรากฏเป็นรูปของพระสยามเทวาธิราช (เทพผู้คุ้มครองสยาม) นั่งบนตรา

คำกล่าวที่ว่า “รัฐในระบบจักรวาลเช่นนี้ให้ความสนใจสูงสุดที่ศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งปกครองโดยกษัตริย์ผู้ได้รับอาณัติโดยตรงจากสวรรค์” ในกรณีนี้ เปรียบเหมือนกับนิทานขุนบรม โดยขุนบรมเป็นบุตรของพระอินทร์และได้รับอาณัติโดยตรงจากพระอินทร์ หรือแกนฟ้าบนสวรรค์ให้ลงมาปกครองโลกมนุษย์

²⁸ ทรงแปลทับศัพท์จากภาษาไทยเป็นภาษาละติน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว น่าจะได้รับอิทธิพลจากการขานพระนามของพระมหากษัตริย์ในยุโรปที่ต้องการให้พระนามของตนลงท้ายด้วย “Rex” อย่างเป็นทางการ ดังนั้นเมื่อทรงศึกษาภาษาละตินจากบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ แล้ว ในภายหลังที่ทรงติดต่อกับชาวต่างประเทศ จึงทรงลงพระปรมาภิไธยข้างท้ายว่า Rex Siamensium

²⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ดวงดาว ยังสามารถ, บัลลังก์พระปิยะ : บทวิเคราะห์พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ (กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2537), หน้า 15-16

อาร์มของสยาม ก็กำลังเปรียบเสมือนการประกาศว่า พระสยามเทวาธิราชคุ้มครองบูรณภาพดินแดนของสยาม เช่นกัน³⁰

ส่วนเหรียญที่ระลึกที่มีการเทียบเคียงการให้ความหมายที่คล้ายคลึงกับเหรียญเพนนีทองแดงของอังกฤษก็คือ เหรียญที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 6 (ดูภาพ 4.24) ดังปรากฏข้อความว่า “มหाराชาปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมารบรมราชาภิเษก” ซึ่งหมายความว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (มหาวชิราวุธ) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (มหाराชาปรเมนทรมหาราช) และทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกในพระพุทธศาสนา (พุทธศาสนูปถัมภก) ทั้งนี้ในเหรียญดังกล่าวมีคำบางคำที่น่าสนใจ เช่น

-ปรเมนทร (ปรม+ อินทร) เป็นรูปสันสกฤตแท้ โดยคำว่า ปรม ก็คือ บรม อันเชื่อมโยงกับนิทานขุนบรม ซึ่งเป็นเชื้อวงศ์ของพระอินทร์ ดังนั้นจึงเปรียบเสมือนการเป็นตัวแทนของพระอินทร์ เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ในยุโรปที่ทรงได้รับการแต่งตั้งและเลือกสรรแล้วของพระเจ้าเป็นเจ้าโดยผ่านทางสันตะปาปา

-พุทธศาสนูปถัมภก คือ การเป็นองค์พุทธศาสนูปถัมภก ในขณะที่เดียวกับที่พระมหากษัตริย์แถบยุโรป ก็ทรงเป็นคริสต์ศาสนูปถัมภกเช่นกัน

จากข้อความดังกล่าว มีต้องสงสัยเลยว่าเหรียญที่ระลึกดังกล่าว ได้เลียนแบบเหรียญเพนนีทองแดงของอังกฤษในด้านของข้อความ อันแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงนิยมอังกฤษ³¹ ทั้งนี้ เพราะพระองค์

³⁰ พระสยามเทวาธิราชทรงถือธำมรงค์ (ในขณะนั้น นวรัตน์ เลขะกุล กล่าวว่า ถือพระขรรค์) ซึ่งธำมรงค์แต่ดั้งเดิมในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีธำมรงค์ที่เรียกว่า “ธำมรงค์เทวรูป” แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าเทวรูปที่ประดับส่วนยอดของธำมรงค์ พระองค์ทรงต้องการให้หมายถึงพระสยามเทวาธิราชหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงจริยวัตรของพระองค์ที่ต้องการเลียนแบบธรรมเนียมของยุโรปแล้ว พระองค์น่าจะได้รับอิทธิพลจากชาติของยุโรปในเรื่องของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของยุโรป อันประกอบไปด้วย มงกุฎ ธำมรงค์ ลูกโลก พระแสง อันแสดงถึงสัญลักษณ์ในการเป็นองค์อธิปัตย์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของกษัตริย์ในชาตินั้นๆ ดังนั้น อาจจะเป็นไปได้ (หรืออาจจะไม่ใช่) ที่เทวรูปอันประดับบนยอดของธำมรงค์นั้น หมายถึงพระสยามเทวาธิราช

³¹ ดังที่ บัทสัน (Benjamin A. Batson) ได้อ้างถึงข้อความในหนังสือของเขาว่า

“โดยทั่วไปแล้วนักการทูตอังกฤษล้วนวิจารณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างรุนแรง พวกเขาคิดเหมือนกับที่คนไทยหลายคนคิดว่า พระองค์ทำพระองค์ไม่สมเป็นกษัตริย์ น่าสังเกตด้วยว่า ส่วนใหญ่ชาวอังกฤษตัดสินรัชกาลที่ 6 ตามบันทึกเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจ และการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งไม่ใช่เป็นจุดแข็งของพระองค์ และส่วนใหญ่ไม่เข้าใจถึงสิ่งที่พระองค์ได้ทรงมีคุณูปการแก่ชาวไทย ไม่ว่าด้านวรรณคดี ศิลปะ ตลอดจนความคิดทางการเมือง และสังคม คุณสมบัติเพียงอย่างเดียวของรัชกาลที่ 6 ที่บรรดานักการ

ทรงเคยไปศึกษายังประเทศอังกฤษเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ จึงเป็นไปได้ว่าพระองค์ทรงซึมซับและรับวัฒนธรรมของอังกฤษมาบ้างไม่มากนักน้อย หนึ่งในนั้นได้แก่ข้อความ “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” พระองค์ก็ทรงได้รับแนวคิดมาจากอังกฤษ (God, King, Country) หรือการจัดตั้งเสื่อป่าและลูกเสื่อก็เช่นกัน

5.1.1ค) ข้อความที่ปรากฏบนเหรียญบาทจุฬาลงกรณ์ (เหรียญหมวด)

นอกจากเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียน รุ่นจ.ป.ร. ได้จุดมงกุฎ และรุ่นพระบรมรูป-พระสยามเทวาธิราชแล้ว ในส่วนของเหรียญบาทรุ่นใหม่ (เหรียญหมวด) (ดูภาพ 4.11) ปรากฏข้อความที่ด้านหัวของเหรียญว่า “จุฬาลงกรณ์ สยามินทร์” ส่วนด้านหลังปรากฏข้อความว่า “สยามรัฐ ร.ศ. 127 หน้าบาท” สิ่งที่น่าสังเกตสำหรับผู้วิจัย ก็คือคำว่า “จุฬาลงกรณ์” อันเป็นพระนามเดิมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏบนหน้าเหรียญอย่างเป็นทางการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งๆที่ก่อนหน้านี้จะใช้เพียงพระนามแผ่นดิน หรือพระปรมาภิไธยฉบับสังเขปเป็นข้อความที่ลงบนหน้าเหรียญเท่านั้น เหตุที่พระองค์ทรงใช้พระนามจริงในการลงบนเหรียญดังกล่าว ก็คงจะเนื่องจากว่าสยามในยุคสมัยของพระองค์ได้สูญเสียดินแดนประเทศราชต่างๆเป็นจำนวนหลายครั้ง³² จนกระทั่งเหลือดินแดนอันเป็นพื้นที่ของสยามจริงๆ ดังรูปร่างขวานทองที่เห็นในปัจจุบัน

ชุดอังกฤษชมเชยก็คือ *การที่พระองค์ทรงนิยมอังกฤษอย่างยิ่ง...* (อ้างถึง GB,F 4200/138/40, 24 July 1925 อ้างใน เบนจามิน เอ. บัทสัน , 2543 : 29-30)

³² สมเกียรติ วันทะนะ ได้กล่าวว่า สยามได้เสียดินแดนต่างๆ โดยสังเขปโดยเริ่มจาก

1. อังกฤษได้เข้าครอบครองปีนัง เมื่อ พ.ศ. 2329
2. ทวาย มะริด ตะนาวศรี ขึ้นกับพม่าเมื่อ พ.ศ. 2336
3. ฝรั่งเศสเข้าอารักขากัมพูชา (ยกเว้นพระตะบอง ศรีโสภณ และเสียมเรียบ) เมื่อ พ.ศ. 2410 (นี่คือเหตุผลว่าพระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตต ในปี พ.ศ. 2417 ไม่กล่าวว่า กัมพูชาเป็นประเทศราช)
4. ฝรั่งเศสได้สิบสองจุไทยและหัวพันทั้งห้าทั้งหกใน พ.ศ. 2431
5. ฝรั่งเศสได้ดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงทั้งหมดในปี พ.ศ. 2436 หลังจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112
6. ฝรั่งเศสได้ดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงอีกสองส่วน กล่าวคือ ส่วนตรงข้ามหลวงพระบางและส่วนตรงข้ามปลายเขตอีสานใต้ในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2447
7. ฝรั่งเศสได้พระตะบอง ศรีโสภณ และเสียมเรียบ เมื่อ พ.ศ. 2450
8. สยามได้ยก ปะลิส ไทบุรี กันตัน ตรังกานู และเกาะใกล้เคียงให้แก่อังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2452

(อ้างถึง กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *ประวัติศาสตร์การทูตของไทย* (พระนคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2486), หน้า 28-54; Larry Sternstein, *Thailand : The Environment of Modernization* (Sydney : McGraw-Hill Books, 1976), P.2; J.R.V. Prescott,

ส่วนด้านก้อยของเหรียญ ได้ใช้ตราช้างสามเศียรเป็นสัญลักษณ์ ทั้งๆที่ช่วงต้นรัชกาลของพระองค์ได้ทรงใช้ตราอาร์มแผ่นดินที่ออกแบบโดยหม่อมเจ้าประวิข ชุมสาย (ดูภาพ 1.23) ในการยื่นยันถึงอำนาจของสยามเหนือ กลาง และได้ อันรวมไปถึงดินแดนต่างๆข้างเคียง แต่ในภายหลังตราอาร์มแผ่นดินดังกล่าว ได้ถูกยกเลิกการเป็นตราแผ่นดินเมื่อปี ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) เพราะเหตุผลจากการที่ต้องสูญเสียดินแดนติดต่อกันหลายครั้ง เช่น เสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงอันได้แก่ เมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ มณฑลบูรพาและหัวเมืองมลายู 4 รัฐ ให้แก่ ฝรั่งเศส และอังกฤษตามลำดับ

จากการที่พระองค์ต้องเสียดินแดนในราชอาณาจักรหลายครั้ง จึงทำให้พระองค์ทรงรู้สึกในพระราชหฤทัยว่า ฐานะในการเป็นพระมหากษัตริย์เหนือดินแดนต่างๆ ไม่สามารถที่จะให้ความหมายต่อไปได้ด้วยตราอาร์มแผ่นดินดังกล่าวอีกต่อไป ดังนั้นจึงทรงมีพระราชบัญชาให้ยกเลิกตราอาร์มแผ่นดินดังกล่าว³³ และให้กลับมาใช้ตราไอราพต (ช้างสามเศียร) อันเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นพระมหากษัตริย์สยาม (สยามเหนือ สยามกลาง สยามใต้) ดังนั้นตราไอราพต จึงได้ถูกนำมาเป็นแบบทางด้านก้อยของเหรียญ 1 บาทรุ่นดังกล่าว ส่วนข้อความที่ปรากฏรอบๆจะเขียนว่า สยามรัฐ (State of Siam)³⁴ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า “สยาม” ได้มีสถานภาพของความเป็น “รัฐ” (สยามรัฐ) อย่างแท้จริง³⁵

5.1.1ง) ข้อความที่ปรากฏบนเหรียญบาทที่ระลึกจุฬาลงกรณ์บรมราชาธิราช (นารายณ์ทรงสุบรรณ)

ส่วนอีกเหรียญหนึ่งก็คือ เหรียญกระษาปณ์ที่ระลึกราคาหนึ่งบาท ที่ผลิตเป็นที่ระลึกในพระราชพิธีรัชมิ่งมงคลภิเษก (ดูภาพ 4.12) ทางด้านหัวของเหรียญจะปรากฏข้อความว่า “จุฬาลงกรณ์ บรม

H.J. Collier, and D.F. Prescott, *Frontiers of Asia and Southeast Asia* (Melbourne : University Press, 1977), pp.54-59. อ้างใน สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ) , 2530 : 84)

³³ คุณนวรรตน์ เลขาภูล เสนอว่า ไม่ปรากฏว่ามีเป็นพระบัญชาขององค์รัชกาลที่ 5 แต่กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเล่าว่า รัชกาลที่ 5 ปรารถนาเกี่ยวกับตราอาร์มแผ่นดินสยามที่ออกแบบโดยหม่อมเจ้าประวิข ชุมสายนั้น มีรูปแบบ “เป็นฝรั่งไป”

³⁴ อุดมคติของรัฐ (State) ประกอบด้วยลักษณะทั้งหมด 4 ประการอันได้แก่ 1.) ประชากร 2.) ดินแดนที่แน่นอน กล่าวคือ ควรมีอาณาเขตที่ระบุได้แน่นอน และรัฐบาลมีความสามารถในการรักษาดินแดนได้ 3.) รัฐบาล สามารถปกครองอย่างมีประสิทธิภาพทุกพื้นที่ในดินแดนของรัฐ 4.) อำนาจอธิปไตย คืออำนาจสูงสุดในการจัดการการเมืองภายในทุกพื้นที่ของรัฐ (สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), 2530 : 72-73)

³⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ดวงดาว ยังสามารถ ในสารก่องเครื่องราชอิสริยยศและเหรียญกษาปณ์ ฉบับที่ 100 ประจำปี 100 ประจำเดือนกันยายน 2536 เรื่อง “ตราแผ่นดินจินตภาพในจินตนาการ”

ราชาธิราช” ส่วนด้านหลังปรากฏข้อความว่า “สยามรัฐ ร.ศ. 126 บาทหนึ่ง” ซึ่งเหรียญดังกล่าวก็ได้ปรากฏข้อความว่า “จุฬาลงกรณ์” เช่นกัน แต่แทนที่จะต่อด้วยคำว่า “สยามินทร์” กลับใช้คำว่า “บรมราชาธิราช” แทน

เหรียญรุ่นดังกล่าว หลังจากทำการผลิตเป็นตัวอย่างออกมาแล้ว ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรด เนื่องจากคำว่า “บรมราชาธิราช”³⁶ ซึ่งไม่สามารถให้ความหมายในโลกยุคใหม่ได้อีกต่อไป พระองค์ทรงตระหนักว่าพระมหากษัตริย์ไทยในโลกยุคใหม่เป็นเพียงศูนย์รวมแห่งความเป็นชาติ ส่วนคำว่าสยามรัฐก็มีความคิดเช่นเดียวกันกับเหรียญหมวด แต่สิ่งที่เหรียญรุ่นดังกล่าวแตกต่างกันก็คือ ราคาหน้าเหรียญรุ่นนี้จะระบุไว้ว่า “บาทหนึ่ง” อันต่างจากเหรียญหมวดซึ่งระบุไว้ว่า “หนึ่งบาท”

ทั้งนี้เนื่องจากเหรียญกระษาปณ์ที่ระลึกดังกล่าวยังอยู่ในปี ร.ศ. 126 อันเป็นปีที่สยามในยุคนั้นยังใช้มาตราเงินอยู่ ดังนั้นจึงมีการระบุราคาหน้าเหรียญเป็นหน่วยของระบบน้ำหนักในการชั่งว่า “บาทหนึ่ง” แต่เมื่อประเทศไทยเข้าสู่ระบบมาตราทองเมื่อปี ร.ศ. 127 แล้ว จึงได้เปลี่ยนวิธีการเขียนเป็น “หนึ่งบาท”³⁷

5.1.1จ) ข้อความที่ปรากฏบนเหรียญกระษาปณ์ ยุคหลังรัชกาลที่ 5

เหรียญกระษาปณ์รุ่นอื่นๆ หลังจากรัชกาลที่ 5 ก็ได้ใช้บรรทัดฐานอย่างเดียวกันกับรัชสมัยของพระองค์ในการระบุพระนามเดิมตามด้วย “สยามินทร์” (ยกเว้นรัชกาลที่ 8 และ 9) กล่าวคือ รัชกาลที่ 6 ระบุพระนามที่หน้าเหรียญว่า “มหาจักรวาล สยามินทร์” รัชกาลที่ 7 ระบุไว้ว่า “ประชาธิปไตย สยามินทร์” (ดูภาพ 4.13 และ 4.14 ประกอบ) ส่วนด้านก้อยมีข้อที่น่าสังเกตทั้งเหรียญของ รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 กล่าวคือ ศักราชจะเปลี่ยนจาก ปรีตโนโกสินทร์ศก (ร.ศ.) มาเป็นปีพุทธศักราช

การระบุปีเป็นพุทธศักราช ได้เป็นบรรทัดฐานตั้งแต่รัชกาลที่ 6 เป็นต้นไปทำให้ใช้ปีพุทธศักราช เหตุที่ต้องใช้ปีพุทธศักราช จะเห็นได้จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

³⁶ บรมราชาธิราช มาจาก บรม + ราชา + อธิ + ราช ซึ่งทั้ง บรม และ อธิ ก็หมายความว่ายิ่งใหญ่ ดังนั้นเมื่อรวมความหมายทั้งหมด จึงแปลว่า ราชาที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าราชาทั้งหลาย(ปรีดี พนมยงค์ , 2543 : 5)

³⁷ คู่มือสัมภาษณ์ สถาพร บุญเกตุ ในภาคผนวก จ.

“...เราได้แสดงความเห็นในที่ประชุมว่า ศักราชรัตนโกสินทร์ซึ่งใช้อยู่
 ในราชการเดี๋ยวนี้นี้มีข้อบกพร่องสำคัญอยู่ คือเป็นศักราชที่สั้นนัก จะ
 กล่าวถึงเหตุการณ์ใดๆในอดีตกาลก็ขัดข้อง ด้วยว่าพอกกล่าวถึงเรื่องราว
 ที่ก่อนสร้างกรุงขึ้นไปแล้วก็ต้องหันไปใช้จุลศักราชบ้าง มหาศักราชบ้าง
 และในข้างวัดใช้พุทธศักราช ฝ่ายคนไทยสมัยใหม่ที่อยากจะกล่าวถึง
 เหตุการณ์อันมีมาก่อนสร้างกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ก็มักหันไปใช้ฤๅษศ
 ศักราชซึ่งดูเป็นการเลิศจริศมียู่ จึงเห็นว่าควรใช้พุทธศักราชจะเหมาะดี
 ด้วยประการทั้งปวง เป็นศักราชที่คนไทยเรารู้จักชิมทราบคืออยู่แล้ว...”
 (อ้างถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ชื่อตระกูล” ใน
 จดหมายเหตुरายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างใน
 สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2523 :435)

ส่วนเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนยุคสมัยรัชกาลที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จะปรากฏ
 ข้อความว่า “อานันทมหิดล รัชกาลที่ 8” (ดูภาพ 4.18 และ 4.19) จุดที่น่าสังเกตก็คือ ไม่มีการใช้คำว่า
 “สยามินทร์” เช่นรัชกาลที่ 6 และที่ 7 อีกต่อไป แต่จะใช้คำว่า “รัชกาลที่ 8” แทน หากจะพิจารณา
 บริบททางการเมืองประกอบกัน ยุคของรัชกาลที่ 8 ยังอยู่ในยุคของคณะราษฎรซึ่งยังคงมีอำนาจอยู่³⁸
 ถึงแม้ว่ากลุ่มคณะราษฎรจะแผ่อำนาจลงไปหลังจากที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ผู้เป็นหนึ่งในสมาชิก
 คณะราษฎรได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2487 อันเนื่องจากไม่สามารถผ่านมติใน
 สภาผู้แทนราษฎรได้ ประกอบกับที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พัวพันกับการตกเป็นผู้ต้องหาใน
 ฐานะอาชญากรสงครามที่ได้ “ร่วมวงศัพทมูล” กับญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพา จึงทำให้
 ภาพลักษณ์ตกต่ำลง

ฉะนั้นในยุคหลังสงคราม กระแสนิยมสถาบันกษัตริย์ก็ได้เริ่มกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่ง
 ชาตรี ประกิตนันทการ ได้ตั้งข้อสังเกตผ่านงานฉลองรัฐธรรมนูญ ในปี พ.ศ. 2491 ว่า รูปแบบของ
 ร้านที่มาออกงานได้ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยมากขึ้น รวมไปถึงสถาปัตยกรรมไทยแบบ

³⁸ ชาตรี ประกิตนันทการ ได้กล่าวว่า ในช่วงระยะเวลา 15 ปี ตั้งแต่พ.ศ. 2475-2490 โดยประมาณ อำนาจของรัฐอยู่ในกำมือ
 ของกลุ่มคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช่วงที่ จอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งแรก (พ.ศ. 2481-
 2487) ได้มีการสร้าง “งานสถาปัตยกรรมคณะราษฎร” ซึ่งสื่อถึงสัญลักษณ์ทางอำนาจเป็นจำนวนมาก (ชาตรี ประกิตนันท
 การ , 2548 : 13-14)

ประยุกต์³⁹ นอกจากนี้ อาคารในงานฉลองรัฐธรรมนูญหลังปี พ.ศ. 2490 จะพบว่าสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานฉลองรัฐธรรมนูญก็ค่อยๆ หายไป ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์รูปพานรัฐธรรมนูญ หรือสัญลักษณ์ หลัก 6 ประการของคณะราษฎร (ชาติรี ประภิตนทการ , 2548 : 192-194) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะเป็นยุคปลายของคณะราษฎร แต่บรรดาคณะราษฎรก็ยังคงมีบทบาทในด้านการเมืองอยู่ ดังจะเห็นได้จากเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนในสมัยรัชกาลที่ 8 ข้างต้นที่ไม่ใช้คำว่า “สยามินทร์” แต่ได้ใช้คำว่า “รัชกาลที่ 8” แทน⁴⁰

แต่ในทางกลับกันกับข้อความ “รัชกาลที่ 8” ด้านหลังของเหรียญดังกล่าว กลับมีการประณีประนอมโดยการเปิดพื้นที่ให้กับ “สัญลักษณ์” ของพระมหากษัตริย์ อันได้แก่ ตราครุฑ⁴¹ มาปรากฏบนพื้นที่ของหน้าเหรียญดังกล่าว อันแสดงให้เห็นว่า กระแสนิยมสถาบันกษัตริย์เริ่มกลายเป็นกระแสหลักของสังคมไทย

เหรียญกระษาปณ์ในยุครัชกาลที่ 9 ก็มีข้อความปรากฏบนเหรียญว่า “ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9” ซึ่งยุคดังกล่าวกลุ่มของคณะราษฎรก็ยังคงมีบทบาทอยู่อีกเช่นกัน โดยเหรียญที่ออกเป็น

³⁹ งานสถาปัตยกรรมในยุคคณะราษฎร (พ.ศ. 2475-2490) ในทัศนะของชาติรี ประภิตนทการ สามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ 1. แบบทันสมัย 2. แบบสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต กล่าวคือ แบบทันสมัยมีลักษณะเรียบง่าย เก๋ขี้้ง มีทรงตัด ไม่ประดับประดาลวดลาย ส่วนสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต ยังคงสืบทอดการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบจารีต โดยตัดทอนรายละเอียดเหลือเพียงเส้นโครงกรอบนอกให้เป็นเส้นสายทางเรขาคณิต อันแสดงถึงความเสมอภาคของราษฎร และไม่มีกรแสดง “ฐานานุศักดิ์” เพราะสถาปัตยกรรมยุคจารีตอันมีสถาบันกษัตริย์เป็นผู้ทรงอุปถัมภ์ จึงทำให้มีลวดลายประดับประดาเป็นจำนวนมาก ยิ่งมีการประดับประดาลวดลายมากขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งแสดงว่าผู้อุปถัมภ์มีฐานานุศักดิ์สูง ซึ่งสิ่งนี้จะเชื่อมโยงกับสถาบัน “เจ้า” การออกแบบลวดลายยิ่งซับซ้อนวิจิตรบรรจง จะยิ่งเป็นการแบ่งชนชั้นทางสังคมด้วย ฉะนั้นการออกแบบทางสถาปัตยกรรมให้มีความเรียบเก๋ขี้้ง ก็ยิ่งสะท้อนว่า ต่อต้านการแบ่งชนชั้นทางสังคม ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ในชาติรี ประภิตนทการ, คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ : ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ” (กรุงเทพ : มติชน, 2548), หน้า 14-33

⁴⁰ เป็นไปได้ว่า คำว่า “สยามินทร์” ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในช่วงที่ยังอยู่ในยุคของคณะราษฎร ที่มีภาพลักษณ์ของการต่อต้านสถาบันกษัตริย์ ดังนั้นจึงใช้คำว่า “รัชกาลที่ 8” นอกจากนี้ “สยามินทร์ (สยาม+อินทร์)” ก็ไม่สอดคล้องกับนามของประเทศซึ่งได้เปลี่ยนไปใช้ชื่อว่า “ไทย” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 เป็นต้นมา

⁴¹ การใช้รูปครุฑเป็นเครื่องหมายของประเทศมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น ยุคสมัยกรุงศรีอยุธยา มีตราประทับสำหรับฉันทนาพระราชสาส์น เมื่อมาถึงยุคสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงทรงให้เขียนครุฑขึ้นใหม่ โดยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า รูปครุฑยุคหน้าดูไม่เหมาะสม จึงได้ตัดนาคทิ้ง เหลือไว้เพียงแต่ครุฑอย่างเดียว ในสมัยรัชกาลที่ 6 ครุฑจะอยู่ในลักษณะของครุฑทวาร ซึ่งพระองค์โปรดให้ใช้เป็นตราแผ่นดิน แต่ภายหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงจากครุฑทวารที่แสดงอำนาจมาเป็นครุฑบินในปัจจุบัน ดู นวรัตน์ เลชนะกุล ในสารก่องเครื่องราชอิสริยยศและเหรียญกษาปณ์ ฉบับที่ 104 ประจำเดือน มกราคม 2537 หัวข้อความหมายในธนบัตร (ไทย)

เหรียญแรกในยุคของพระองค์อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2493 ซึ่งปีดังกล่าวมีเหตุการณ์หลายอย่างเกิดขึ้นพร้อมๆกัน กล่าวคือ เป็นปีที่มีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของรัชกาลที่ 8 ทรงบรรลุนิติภาวะ ทรงนิวัดพระนคร และทรงจะอภิเษกสมรส ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร (ผู้สำเร็จราชการ) จึงทูลเสนอความเห็น ว่า ควรจะประกอบพิธีบรมราชาภิเษก และอภิเษกสมรสในคราวเดียวกัน (ภาวศ บุนนาค , 2543 : 35)

ปีดังกล่าวจึงถือกันว่าเป็นปีมหามงคล รัฐบาลจึงได้ออกเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียน ซึ่งยุคดังกล่าวจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังคงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่สอง (พ.ศ. 2491-2500) และถึงแม้ว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่กระแสพลังอนุรักษ์นิยมก็เริ่มฟื้นตัวกลับมาหลังจากปี พ.ศ. 2490⁴² ประกอบกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ประกาศอย่างชัดเจนว่า จะฟื้นฟูบทบาทและสถานภาพของสถาบันกลับคืนมา ดังที่ท่านได้เขียนบทความที่ชื่อว่า “เจ้าฟ้าเจ้าเป็นรอยละลิต” ในหนังสือพิมพ์ ประชากริคดี (ชาติรี ประกิตนทการ , 2548 : 22)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้จากหน้าเหรียญรุ่นดังกล่าวที่ด้านก้อย ปรากฏสัญลักษณ์ตราอาร์มแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 อยู่ที่หน้าเหรียญ อันอยู่ในเงื่อนไขเดียวกันกับที่ตราอาร์มแผ่นดินดังกล่าวได้ออกใช้ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่สองขององค์รัชกาลที่ 5 เพื่อแสดงความเป็นพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์แบบในปี พ.ศ. 2416 เช่นเดียวกันกับที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ 9 ทรงครองราชสมบัติและประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2493 หลังจากที่พระองค์ทรงราชย์สืบสันตติวงศ์เป็นพระเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 (แต่ยังไม่มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก) ดังนั้นตราอาร์มแผ่นดินที่ปรากฏบนเหรียญ จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึง “ความเหมือน” ของสถานะแต่ต่างกันที่ “เวลา” ขององค์รัชกาลที่ 5 และ รัชกาลที่ 9 อันบ่งบอกนัยยะทางการเมืองว่า กระแสอนุรักษ์นิยมและกระแสนิยม “สถาบันกษัตริย์” เริ่มกลับมามีบทบาทในสังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง

ส่วนเหรียญที่เจาะรูกลมมักจะเรียกกันในนามว่า “สตางค์รู” นั้น (ดูภาพ 4.15) ได้ริเริ่มใช้เป็นครั้งแรกในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี ร.ศ. 127 ซึ่งมีทั้งเนื้อโลหะทองแดง ทองขาว และนิกเกิล โดยลักษณะของหน้าเหรียญด้านหัวจะเป็นสัญลักษณ์ของอุณา

⁴² สิ่งที่ยืนยันได้ถึงกระแสนิยมสถาบันกษัตริย์เป็นอย่างดี ก็คือ ในงานรัฐธรรมนูญเมื่อปี พ.ศ. 2491 ในส่วนของกรการออกธำ โดยสำนักนายกรัฐมนตรี ได้มีการตั้งพระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีรูปปั้นของ จอมพล ป. พิบูลสงครามอยู่เคียงข้าง ผู้เข้าชมงานจำนวนมากเกิดความไม่พอใจว่า เปรียบเสมือนตีตนเสมอและลดทอนพระบรมเดชานุภาพ เรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องราวใหญ่โตจนเป็นข่าวที่ลงในหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย ดู ชาติรี ประกิตนทการ, *คณะราษฎร ฉลองรัฐธรรมนูญ : ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), หน้า 195

โลม ขนานด้วยข้อความที่เขียนว่า “สยามรัฐ 1 สตางค์” ส่วนด้านหลังเป็นรูปของจักรเวียนขวา⁴³ และระบุดังกล่าวที่ผลิต เหรียญกระษาปณ์รูปแบบดังกล่าวได้ใช้รูปแบบเดิมเรื่อยมา ในสมัยรัชกาลที่ 6 รัชกาลที่ 7 และรัชกาลที่ 8 แต่มีข้อที่น่าสังเกต ก็คือ เหรียญในยุคต้นๆของรัชกาลที่ 8 ใช้สัญลักษณ์เหมือนในรัชกาลก่อนหน้านั้น (มีอุณาโลม และจักร) แต่ได้เริ่มมีการเปลี่ยนรูปแบบของเหรียญในปี พ.ศ. 2484 ซึ่งหากพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์ในยุคดังกล่าวประกอบกัน อันอยู่ในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของไทย และในยุคนั้นได้มีนโยบายต่างๆ ในลักษณะของชาตินิยมและลัทธิผู้้น่า เช่นเดียวกันกับที่ทางยุโรปก็เข้าสู่ยุคเฟื่องฟูของลัทธิทหารนิยมของเยอรมันและอิตาลีที่รู้จักกันในนามของ นาซี และฟาสซิสต์ นอกจากนี้ทางด้านเอเชียเอง ลัทธิทหารของญี่ปุ่นก็กำลังเฟื่องฟูอีกเช่นกัน ดังนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีแนวโน้มที่จะนิยมแนวคิดดังกล่าว โดยผ่านนโยบายต่างๆ เช่น การออกธรรณบัตรฉบับต่างๆ

ในยุคดังกล่าว (พ.ศ. 2484) เหรียญสตางค์สมัยรัชกาลที่ 8 (ดูภาพ 4.16) ได้มีการเปลี่ยนข้อความบนหน้าเหรียญจากคำว่า “สยามรัฐ” มาเป็นคำว่า “รัฐบาลไทย” ในทางการเมืองของยุคดังกล่าว รัฐบาลในยุคนั้นได้มีการเปลี่ยนนามของประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย” โดยได้ลงใประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่ม 65 ในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2482 อันมีใจความว่า “...มาตรา 3 นามประเทศนี้ให้เรียกว่าประเทศไทย และบทแห่งรัฐธรรมนูญหรือ กฎหมายอื่นใดซึ่งใช้คำว่าสยาม ให้ใช้คำว่าไทยแทน...” (อ้างถึง ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 65 วันที่ 6 ตุลาคม 2482 อ้างใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ , 2548 :37)

นอกจากประกาศราชกิจจานุเบกษาแล้วรัฐบาลยังได้ส่งเสริมทางวัฒนธรรม โดยได้ออกประกาศธรรณบัตรจำนวน 12 ฉบับ ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ ธรรณบัตรฉบับที่ 3 ในเรื่อง การเรียกชื่อชนชาว

⁴³ จักรเป็นอาวุธของมหาเทพในคติฮินดู การที่ได้เป็นพระราชานันต์ได้ว่าเป็นผู้มีบุญและอำนาจยิ่งใหญ่ในหมู่มนุษย์ ดังนั้นพระราชาก็มีลักษณะเป็นสมมติเทพ (ส.ศิวรักษ์ได้กล่าวว่า ในทางคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา กษัตริย์ เกิดขึ้นมาจากวัฒนธรรมของชาวนา และชาวไร่ ดังนั้น เมื่อมีข้อพิพาท หรือข้อขัดแย้งต่างๆ จะต้องมีใครคนใดคนหนึ่งไกลเกลี่ยระงับเหตุดังกล่าว ซึ่งต่อมาเราจะเรียกคนนี้ว่า “มหาสมมติ” คือถือว่าเป็นคนมีความดีและมีความสามารถ ต่อมาชุมชนจึงได้เรียกตำแหน่งดังกล่าวว่า “ราชา” คือผู้ที่ก่อให้เกิดความยินดีปรีดา และถ้าคนดังกล่าวรู้จักละอายและเกรงกลัวต่อบาป ถือว่าเป็นเทพ เทวดาโดยสมมติ ซึ่งคัมภีร์จะยกย่องให้เป็น “สมมติเทพ”) ในขณะที่พราหมณ์ได้ใช้สรรพนามแทนพระราชานันต์ว่า “ทเว” จนกลายเป็นคติสืบเนื่องต่อมากันว่า “ผู้มีบุญมากและมีอำนาจยิ่งใหญ่ในนั้นจะมีจักรเป็นสมมติ” หรือ “พระราชานันต์ที่มีอำนาจเหนือพระราชานันต์ทั้งหลาย โดยมีจักรเกิดเป็นของคู่บารมี” ซึ่งก็คือจักรรัตนะ ส่วนทหารหาญของชาติก็เปรียบเสมือนอาวุธขององค์สมมติเทพ ดังนั้นจึงมีการนำรูปแบบของจักรมาเป็นเครื่องหมายบอกยศ หรือ แม้แต่กองทัพก็มีการใช้จักรเป็นสัญลักษณ์ของกองทัพ ดู นวรัตน์ เลขาภรณ์ ในสารกองเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญกระษาปณ์ ฉบับที่ 103 ประจำเดือน ธันวาคม 2536 หัวข้อ ความหมายในธนบัตร (ไทย) และ ส.ศิวรักษ์, สถาบันพระมหากษัตริย์กับอนาคตของประเทศไทย (กรุงเทพ : ส่องสยาม , 2540), หน้า 6

ไทย (ลงวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2482) และรัฐนิยมฉบับที่ 6 เรื่อง *ทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ* (ลงวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2482)⁴⁴ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐนิยมฉบับที่ 3 ได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องที่ว่าให้คนไทยไม่ว่าจะอยู่ภาคใด เช่น เหนือ ใต้ อีสาน หรือชาวมุสลิม ก็ตาม ล้วนถือได้ว่าเป็นคนไทยทั้งหมด และไม่มีแบ่งแยกระหว่างคนไทยด้วยกัน

ส่วนรัฐนิยมฉบับที่ 6 เรื่องทำนองเพลงชาติ รวมไปถึงเพลงสรรเสริญพระบารมี ก็ได้ถูกกระแส “ไทย” ดังกล่าวเบียดขับไปด้วย โดยเนื้อร้องของเพลงสรรเสริญพระบารมีถูกลดเนื้อเพลงให้สั้นลง⁴⁵ ส่วนเพลงชาติไทยซึ่งแต่เดิมได้ขึ้นประโยคว่า “อันสยาม นามประเทืองว่าเมืองทอง” ก็ได้ถูกเปลี่ยนเนื้อร้องใหม่เป็น “ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย” ตั้งแต่วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2482 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากเพลงชาติแล้วแม้แต่พระสยามเทวาธิราช ก็ได้ถูกเปลี่ยนนามมาเป็น “พระไทยเทวาธิราช” ด้วย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ , 2548 : 59)

นอกจากเหรียญดวงศักร์ที่เปลี่ยนรูปแบบและข้อความจาก “สยามรัฐ” เป็น “รัฐบาลไทย” แล้ว ในระยะต่อมาได้มีการเปลี่ยนตัวอักษรอีกด้วย โดยเปลี่ยนจากการเขียนว่า “รัฐบาลไทย” เป็น “รัธบาลไทย” (ดูภาพ 4.17) เหตุที่เปลี่ยนดังกล่าว เกิดจากการที่รัฐบาลต้องการให้มีการเขียนหรือสะกดตัวอักษรให้ง่ายขึ้น (โดยเรียกกันทั่วไปว่า “อักษรวิบัติ”) แต่ว่า ในทัศนะ ของ มานิตย์ นवलละออ การปรับปรุงภาษาและอักษรไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองรูปแบบหนึ่งเพื่อแข่งขัน หรือ ลดบทบาทของสัญลักษณ์เดิมอันมีรากศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤต เนื่องด้วยเป็นภาษาที่เชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์ ถึงแม้จะมีเหตุผลว่าเพื่อส่งเสริมระบบการศึกษาให้แก่ประชาชน เช่นการปรับปรุงให้อ่านและการเขียนง่ายขึ้น หรือแม้แต่เพื่อไม่ให้ญี่ปุ่นบังคับให้เรียนภาษาญี่ปุ่นก็ตาม (มานิตย์ นवलละออ , 2540 : 115)

ดังนั้นเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว จึงได้มีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2485 โดยหน้าที่หลักของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติประกอบด้วย

1. คำนคว้า ดัดแปลง รักษา และส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติที่มีอยู่

⁴⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครอบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540 หน้า 181-189

⁴⁵ เนื้อความของเพลงสรรเสริญพระบารมีที่ถูกลดทอนลงไปมีว่า

ข้าพระพุทธเจ้า	เฝ้าในและศิระกราน
นพพระภูมิบาล	บรมกษัตริย์ไทย
ขอบรรดาด	ธ ประสงค์ใด
จงสิทธิตั้ง	หวังพรหฤทัย
ดุจถวายไชย	ไชโย

ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *จากสยามเป็นไทย นามนั้นสำคัญไฉน?* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), หน้า 59

2. คั่นคว้า ดัดแปลง และกำหนด วัฒนธรรมที่ควรรับไว้ หรือปรับปรุงต่อไป
3. เผยแพร่วัฒนธรรมแห่งชาติให้เหมาะกับกาลสมัย
4. ควบคุมและหาวิธีปลูกฝัง วัฒนธรรมแห่งชาติในจิตใจของประชาชนจนเป็นนิสัย
5. ให้ความเห็น รับปรึกษา และปฏิบัติการตามความมุ่งหมายของรัฐบาลในกิจการอันเกี่ยวกับวัฒนธรรมแห่งชาติ⁴⁶

ทั้งนี้การที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ก่อตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติดังกล่าวขึ้นมา น่าจะได้รับอิทธิพลจากกระแส ชาตินิยม ทหารนิยม ของเยอรมนี และอิตาลี โดยมี ออดอล์ฟ ฮิตเลอร์ และเบนิโต มุสโสลินี เป็นผู้นำ (Fuhrer) ของเยอรมนีและอิตาลีตามลำดับ ระยะเวลาที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ถูกเรียกว่า "ท่านผู้นำ" เช่นกัน และนอกจากถูกเรียกว่าท่านผู้นำแล้ว ตัวของจอมพล ป. พิบูลสงครามยังได้ใช้ตราไก่เป็นสัญลักษณ์ประจำตัว (เนื่องจากว่าเกิดปีระกา) ซึ่งต่อมามีผู้กล่าวกันว่า ตราสัญลักษณ์รูปไก่ เหมือนจะเลียนแบบมาจากนกอินทรีของเยอรมันในยุคนั้น

นอกจากคำว่า "ผู้นำ" และสัญลักษณ์ตราไก่แล้ว สถาปัตยกรรมในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ("สถาปัตยกรรมในยุคคณะราษฎร" ตามคำนิยามของ ชาตรี ประทีคนนทการ) ก็ได้เลียนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบ Neo classic ซึ่งเป็นที่นิยมในประเทศทางยุโรปยุคนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่ปกครองแบบ "ฟาสซิสต์" และตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม เองก็มีแนวโน้มที่นิยมและชมชอบรูปแบบของสถาปัตยกรรมดังกล่าว ทั้งนี้ รูปแบบของสถาปัตยกรรมดังกล่าว ได้มีนักวิชาการทางศิลปะนิยามว่าเป็นรูปแบบ "สถาปัตยกรรมแบบฟาสซิสต์"

นอกจากรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวแล้ว ในส่วนของรูปประติมากรรมก็นิยมรูปแบบที่เรียบง่าย แข็งกร้าว คูดัน เป็นเหลี่ยมมุม ซึ่งในส่วนของไทยก็ได้ใช้รูปแบบดังกล่าวเป็นองค์ประกอบในงาน อันเป็นแนวคิดของ "ชาตินิยม" และ "ทหารนิยม" (ชาตรี ประทีคนนทการ , 2548 : 40-42,56,62,84) ดังนั้นจากที่กล่าวมาทั้งหมดเมื่อมาพิจารณากับการกล่าวสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในโอกาสฉลองครบรอบ 1 ปี ของวรมณคีสมาคมแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2486 ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือ ภาษาที่มีความยุ่งยากในการอ่าน และการเขียน การที่จะทำให้ไทยมีความเป็นอารยะได้ ส่วนหนึ่งก็คือการปรับปรุงการอ่านและการเขียน ดังปรากฏความในสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่า

⁴⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครอบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540 หน้า 192

“...กัมการคณะนี้ได้ประชุม กันเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2485 และเริ่มงานด้วยการพิจารณาตัวอักษรของไทย ซึ่งเห็นกันว่ามีอยู่มากเกินความจำเป็น และยากลำบากแก่การศึกษา วิธีทางอันดีที่สุดที่จะให้ภาษาแพร่หลายไป ก็คือหาทางให้เรียนง่าย จำง่าย เป็นการตัดภาระการเล่าเรียนเขียนอ่านให้ใช้เวลาแต่น้อย เพื่อเก็บเวลาของชีวิตแต่ละท่านไปศึกษาชั้นมัธยมและอุดมศึกษาอันจะนำประโยชน์แก่ชาติยิ่งกว่ามาเหนือคเหนือโยในการขึ้นบันไดคั้นแรกนานๆ ที่ประชุมจึงได้ลงมติให้ตัดพยัญชนะออกเสีย 13 ตัว และตัดสระออกเสีย 5 ตัว และวางวิธีเขียนใหม่ ซึ่งฉันทขอคัดมา เป็นสังเขปดังนี้

1. เมื่อตัดพยัญชนะ 13 ตัว และสระ 5 ตัวออกแล้ว คำใดไม่กระทบกะเทือนวิธีการเขียนเดิม ก็ให้คงเขียนไปตามวิธีเดิม ส่วนคำซึ่งจะต้องเขียนโดยแก้ไขให้เป็นไปตามตัวอักษร ซึ่งยังคงหยุดก็ให้เปลี่ยนใช้อักษรที่คงหยุด

2. คำที่เอามาจากภาษาต่างประเทศ เช่น บาลี-สันสกฤต ให้ถือตามหลักบาลีเป็นสำคัญ กล่าวคือ ใช้บาลีแผลงในกรณีที่มีเสียงบาลีหรือเสียงบาลีไม่ไปเพราะ จึงให้อิงสันสกฤต

3. คำเขมรที่นำมาใช้ในภาษาไทย และคำไทยแท้ ให้เขียนตามระเบียบของคำไทย

4. คำควบที่ไม่นำพยางค์หลัง ให้มีเสียงสูงขึ้น ให้เขียนไว้นอกสระ เช่น ฉเพาะ สแดง ส่วนคำควบซึ่งนำพยางค์หลังให้มีเสียงสูงขึ้น ให้เขียนไว้ในสระ เช่น เสนอ เสมอ แดง

5. คำที่เคยเขียนมีพยัญชนะ ร.ควบ แต่ไม่ออกเสียง ร.ควบ เช่น เสริม เขียนเป็น เสิม สรวง เขียนเป็น สวง เสร็จ เขียนเป็น เส็ด

การที่จะตัดทอนพยัญชนะและสระตัวใดออกบ้าง และจะใช้วิธีเขียนอย่างไร คณะกรรมการได้พิจารณามาถึง 3 ครั้ง และในที่สุดก็ได้ออกประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน 2485 และได้ทำ

ปทานุกรมใหม่โดยรีบเร่งให้ได้ทันที...”⁴⁷

⁴⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วรรณคดีสาร โนภิลักษณ์ตสมัยคล้ายวันเกิด พระท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม 14 กรกฎาคม 2486

5.1.1จ) ข้อความที่ปรากฏบนเหรียญที่ระลึก

เหรียญที่ระลึกที่จะกล่าวถึงก็คือ เหรียญที่ระลึกพระบรมรูปรัชกาลที่ 5 หรือที่เรียกกัน
ในวงการนักสะสมว่า “เหรียญหลักแจว”(ดูภาพ 4.21) ซึ่งปรากฏข้อความหน้าเหรียญที่ด้านหัวว่า
“สมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์มหินทรเทพยมหามงกุฎ พระเจ้ากรุงสยามที่ 5” หากสังเกต
ข้อความที่ด้านหัวของเหรียญจะพบว่า พระปรมาภิไธยที่นำมาลงในเหรียญ ยังไม่ได้ใช้พระนาม
แผ่นดินว่า “พระจุลจอมเกล้า” ทั้งนี้เนื่องจากปีที่ออกเหรียญดังกล่าว คือปี พ.ศ. 2414 พระ
ปรมาภิไธยฉบับเต็มของพระองค์ยังคงลงท้ายว่า “พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว” สิ่งนี้สะท้อนนัย
ยะให้เห็นว่า พระราชอำนาจของพระองค์ยังไม่เต็มอำนาจ เนื่องจากพระองค์ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ
จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการ ซึ่งก็คือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
ดำรงตำแหน่ง แต่เมื่อพระองค์ได้ทรงบรรลุนิติภาวะ พร้อมกับประกอบพระราชพิธีบรม
ราชาภิเษกครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2416 แล้ว พระองค์จึงได้ออกเหรียญมาอีกเหรียญหนึ่ง ได้แก่
เหรียญที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 5 (ดูภาพ 4.22)

เหรียญที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 5 จะปรากฏข้อความที่หน้าเหรียญ
ทางด้านหัวว่า “การบรมราชาภิเษก ในสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปีระกานบุญศกศักราช
1235” ซึ่งจะสังเกตได้ว่า เหรียญดังกล่าวปรากฏทั้งพระนามจริงและพระนามแผ่นดินควบคู่กันไป
(คือคำว่า “จง” อันหมายถึง “จุฬาลงกรณ์จุลจอมเกล้า” ซึ่งได้ใช้อย่างเป็นทางการเมื่อพระองค์ทรง
ราชาภิเษกครั้งที่ 2 ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น) ประกอบกับที่ด้านหลังของเหรียญมีตราอาร์มแผ่นดิน
ปรากฏขึ้นอย่างเป็นทางการในรัชสมัยของพระองค์ อันแสดงให้เห็นถึงนัยยะแฝงของเหรียญ
ดังกล่าวได้เป็นอย่างดี โดยที่ก่อนหน้าการบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 พระองค์ทรงไม่มีพระราชอำนาจ
อย่างเต็มที่ ทั้งนี้สมเด็จพระยาฯ สามารถทูลคัดค้าน พระองค์ได้ในหลายกรณี เช่น กรณีของการ
ก่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท⁴⁸

ทั้งนี้หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จประพาสประเทศ
เพื่อนบ้านอันได้แก่ สิงคโปร์ พม่า และอินเดีย ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2413-2414 พระองค์จึงมีพระ
ประสงค์ในการสร้างพระบรมมหาราชวัง โดยมีสถาปนิกชาวต่างชาติออกแบบในรูปแบบศิลปะ
Neo-Renaissance ซึ่งพระองค์เห็นว่ารูปแบบตะวันตกดังกล่าวจะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความ

⁴⁸ ภาวดี มหาพันธ์ ได้ให้ภาพจุดรุ่งเรืองที่สุดของขุนนางตระกูลบุนนาคว่า ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2411-2416 สมเด็จพระยา
บรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน บุตรชายของท่าน คือ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค)
ได้เป็นสมุหกลาโหม น้องชาย เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี(ทั้วม บุนนาค) เป็นเสนาบดีพระคลัง และหลานคือ พระยา
อาหารบริรักษ์ (นุช บุญหลง) เป็นเสนาบดีกรมนา (ภาวดี มหาพันธ์ , 2527 : 36-37)

ศิวิลักษณ์ของสยามต่ออาณาจักรประเทศ⁴⁹ แต่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ถวายความเห็นที่ไม่ควรสร้างแบบตะวันตก ท้ายที่สุดจึงต้องมีการแก้แบบใหม่ โดยส่วนของหลังคาของพระที่นั่งจะเป็นรูปแบบของศิลปะไทย (ชาติรี ประภคินนทการ , 2547 : 140-142) แต่ในภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจริญพระชนมพรรษาได้ 20 พรรษา และทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2416 สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์จึงต้องพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แต่คงทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

ดังนั้นช่วงที่พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจหลังจากผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 จึงทรงสามารถดึงอำนาจจากขุนนางตระกูลขุนนาได้⁵⁰ รวมไปถึงทรงมีพระราชอำนาจเลือกผู้สืบราชบัลลังก์ด้วยพระองค์เอง ด้วยการสถาปนาตำแหน่งพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารขึ้นมาในภายหลัง

ความมั่นคงดังกล่าวไม่สามารถจับต้องหรือเห็นอย่างเป็นรูปธรรมได้ แต่การจะสื่อความหมายออกมา ก็สามารถทำได้โดยการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าว โดยกระทำการลักษณะของการแสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจของพระองค์ผ่านเหรียญ ดังนั้นพระองค์จึงได้มีรับสั่งให้สร้างเหรียญที่ระลึกดังกล่าว เหรียญดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่พระองค์สามารถว่าราชการแผ่นดินได้เองโดยมิต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน อันเป็นการได้มาซึ่งอำนาจของพระองค์

5.1.2 สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนหน้าเหรียญของไทย

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 ว่า ในช่วงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเงินตราโบราณจากเงินพดด้วงมาเป็นเงินเหรียญกระษาปณ์กลมแบบสากล โดยได้ประยุกต์วิธีการผลิตแบบโบราณด้วยมือของเงินพดด้วง มาเป็นการใช้แรงดันจากเครื่องจักรไอน้ำในการตีตราบนเหรียญตัวเปล่าทั้งด้านหัวและด้านก้อยของตัวเหรียญ และถึงแม้ว่ากรรมวิธีการผลิตจะเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องก็ยังคงอยู่ กล่าวคือ เหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนราคา 1 บาท 1 สลึง และ 1 เฟื้อง ที่ผลิตจากเนื้อเงิน หรือเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนราคา 1 อัฐ

⁴⁹ แต่คุณนรวัฒน์ เลขะกุล กลับเห็นต่างกัน โดยรัชกาลที่ 5 ไม่ต้องการสร้างพระที่นั่งแบบตะวันตก แต่ติดปัญหาอยู่ตรงที่ไม่มีช่างก่อสร้างไทยที่จะทำได้สวยและแข็งแรง (เพราะพระที่นั่งจักรีเป็นสิ่งก่อสร้างที่ระลึก) จึงต้องสร้างให้แข็งแรง รูปแบบจึงเป็นแบบตะวันตก

⁵⁰ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วารสารสังคมศาสตร์ (ม.ช.) ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 เมษายน-กันยายน 2525 หน้า 133-148 เรื่อง “จากบรรณาการสู่ศูนย์รวมอำนาจ : วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและอุดมการณ์ในยุครัตนโกสินทร์(พ.ศ. 2325-2475)” โดย สุเทพ สุนทรภัสส์

1 โสฬส ที่ผลิตจากเนื้อดิบูก หรือเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนราคา 1 ซีก 1 เลี้ยว ทั้งตัวหนาและตัวบาง ที่ผลิตจากเนื้อทองแดง ได้มีลักษณะรูปแบบที่เหมือนกันกับเงินพดด้วง ซึ่งก็คือ ยังปรากฏตราจักรและ ตรามงกุฎ ที่ได้ประทับอยู่บนเงินพดด้วงในรัชกาลของพระองค์

แม้กระนั้นเมื่อมีการผลิตเงินตราในรูปแบบสากลเป็นเหรียญกระษาปณ์แล้ว วิธีการผลิตในรูปแบบใหม่นี้ยังได้มีการเปิดพื้นที่ใหม่ให้แก่เหรียญกระษาปณ์เพิ่มขึ้น กล่าวคือ ได้ปรากฏดวงตรา พระราชลัญจกรของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบนหน้าเหรียญดังกล่าว โดยด้านหัวของ เหรียญเป็นรูปของพระมหาพิชัยมงกุฎที่ขนาบข้างด้วยฉัตรทั้งสองข้าง⁵¹ ซึ่งหลักการโดยสากลทั่วไป แล้ว ด้านหัวของเหรียญกระษาปณ์จะใส่พระพักตร์หรือใบหน้าประมุขของชาตินั้นๆ แต่เนื่องจากว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คติความเชื่อของคนไทยยังไม่นิยมทำรูปเหมือน ของตนเองในขณะที่ตนยังมีชีวิตอยู่ หรือกลัวว่าถ้าหากจำลองรูปของตนเองลงไปแล้ว จะถูกทำ ไสยศาสตร์ต่างๆ เช่น การฝังรูปฝังรอยลงไป ปืนดิน แต่ในทัศนะของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงคุ้นเคยกับการทำรูปเหมือนของบุคคลในขณะที่ตนยังมีชีวิตอยู่ตั้งแต่ เมื่อครั้งที่ พระองค์ยังทรงผนวชอยู่แล้ว

โดยเมื่อครั้งที่พระองค์ทรงครองสมณะเพศในฉายา “วชิรญาณภิกขุ” อยู่ ณ นั้น พระองค์ทรง ได้ศึกษาวิทยาการจากชาติตะวันตก โดยผ่านทางหนังสือพิมพ์และตำราภาษาต่างประเทศ หรือได้ สนทนากับมิชชันนารีที่มาเผยแพร่ศาสนายังประเทศไทย ต่อมาหลังจากที่พระองค์ได้ลาสิกขาและขึ้น ครองราชสมบัติแล้ว บรรดาราชทูตจากชาติตะวันตกที่ได้มาเจริญสัมพันธไมตรีได้มีการส่งรูปเหมือน ของประมุขของประเทศต่างๆ เช่น อังกฤษและฝรั่งเศสรวมถึงเครื่องราชบรรณาการเข้ามาด้วย หนึ่งใน บรรณาการต่างๆ ที่มีเข้ามาคือ รูปปั้น และภาพวาดต่างๆ ของกษัตริย์ชาตินั้นๆ สิ่งนี้จึงเป็นที่คุ้นเคยใน สายพระเนตรของพระองค์ แต่พระองค์ทรงเห็นว่าชาวสยามในยุคนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องห้าม ทำรูปเหมือนของตนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ พระองค์จึงทรงอนุโลมทำสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎอันเป็น ตัวแทนของพระองค์ลงที่ด้านหัวของเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนก่อน ในส่วนของสัญลักษณ์ที่ปรากฏ บนหน้าเหรียญของไทย จะขอกกล่าวเฉพาะเหรียญที่สำคัญ ดังจะเริ่มต้นด้วยเหรียญของรัชกาลที่ 4 เป็น อันดับแรก

⁵¹ ฉัตรที่ขนาบทั้งสองข้างของพระมหาพิชัยมงกุฎในเหรียญกระษาปณ์ยุคนี้จะเป็นฉัตร 5 ชั้น ซึ่งตามหลักฐานที่ถูกต้องควรจะเป็นฉัตร 7 ชั้น ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วเห็นว่าเหตุที่เป็นฉัตร 5 ชั้น อาจจะเนื่องจากเนื้อที่ของหน้าเหรียญที่มีขนาดจำกัด อีกทั้งผู้ แกะแบบแม่ตราทั้งด้านหัวและก้อยในยุคนี้เป็นชาวตะวันตก

5.1.2 ก) สัญลักษณ์บนเหรียญกระษาปณ์ 1 บาท สมัยรัชกาลที่ 4

ในส่วนนี้จะเริ่มกล่าวในกรณีเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียน ราคา 1 บาท ในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยจะแยกกล่าวเป็นส่วนของสัญลักษณ์ด้านหัวและด้านก้อย

-ด้านหัวของเหรียญกระษาปณ์

รูปแบบด้านหัวของเหรียญกระษาปณ์ดังกล่าว (พระมหาพิชัยมงกุฏ ขนาบด้วยฉัตรทั้งสองข้าง) จึงถือได้ว่าเป็นลักษณะการออกแบบตรา Coat of Arms ของศาสตร์ Heraldry แบบตะวันตกอย่างหนึ่ง (ดูภาพ 4.1ประกอบ) เพราะพระองค์ทรงศึกษาหาความรู้จากต่างประเทศดังกล่าวมาแล้ว⁵² กล่าวอีกนัยหนึ่งพระองค์ต้องการให้ตราสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฏที่ขนาบข้างด้วยฉัตรทั้งสองข้าง มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่า หมายถึงพระนาม “คิงมงกุฏ” หรือพระจอมเกล้าประกอบด้วยฉัตร อันถือว่าเป็นเครื่องสูงที่แสดงถึงความเป็นกษัตริย์ในสยามยุคใหม่ (ชาลวาทิต เกษตรศิริ และกัญญา ศรีอุดม , 2548 : 356) กล่าวคือ พระมหาพิชัยมงกุฏนอกจากเป็นตัวแทนอันเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุอันเป็นยอดวิมานของพระอินทร์แล้ว ยังถูกถือเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่ง⁵³ โดยการใส่พระมหาพิชัยมงกุฏอันเป็นพระนามเดิม “มงกุฏ” แทนพระบรมรูปจริงของพระองค์ที่จะต้องลงในเหรียญกระษาปณ์ไปก่อน

⁵² สัมภาษณ์คุณนรรัตน์ เลขะกุล กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 เวลา 10.00 น.

⁵³ สัญลักษณ์ทางการเมืองยุคแรกๆ ในพระชนมชีพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีในพระนิพนธ์ เรื่อง ความทรงจำของ สมเด็จพระกระษัตริย์ดำรงราชานุภาพ ในเรื่องของการรับราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

“...เรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะได้ทรงรับราชสมบัตินั้นพิเคราะห์ความตามเรื่องพงศาวดารรัชกาลที่ 3 ดูเหมือนเมื่อตอนแรกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเสวยราชย์ จะยังมีได้ทรงพระราชดำริถึงเรื่องรัชทายาท...จนกรมพระราชวังบวรมหาดคีติพลเสทรวรรค เมื่อ พ.ศ.2375 จึงเริ่มมีเค้าเงื่อนว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรารภถึงเรื่องรัชทายาท...ต่อมามีกรณีหลายอย่างที่สื่อให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจางพระราชหฤทัยจะให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรัชทายาท เช่น โปรดฯให้แห่เสด็จอย่างพระมหาอุปราช เมื่อย้ายมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศนยดังกล่าวมาแล้ว ต่อมาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อจะยกยอดพระปรางค์วัดอรุณฯ เดิมทำเป็นยอดนภศูลตามแบบพระปรางค์โบราณ ครั้นใกล้จะถึงวันฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสสั่งให้ยืมมงกุฎที่หล่อสำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องที่จะเป็นพระประธานวัดนางนอง มาติดบนยอดนภศูล (ดังปรากฏอยู่บัดนี้) จะเป็นด้วยทรงพระราชดำริอย่างไรจึงทำเช่นนั้น หาได้ตรัสให้ใครทราบไม่ และการที่เอามงกุฎขึ้นต่อบนยอดนภศูลก็ไม่เคยมีแบบอย่างที่ไหนมาแต่ก่อน คนในสมัยนั้นจึงพากันสันนิษฐานว่ามีพระราชประสงค์จะให้คนทั้งหลายเห็น

ขณะที่ “ฉัตร” ในทัศนะของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นั้นได้กล่าวไว้ว่า ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของกษัตริย์ถึงแม้จะมีลักษณะพิธีการของพราหมณ์ (พระเวท) แต่ในบรรดาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์นั้น ไม่มีปรากฏอย่างเด่นชัดในคัมภีร์พระเวท แต่กลับปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์ อันเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในหลายๆแห่ง ได้ขนานนามพระมหากษัตริย์ว่า “เสวตฉัตรธารง” และได้เรียกพระภิกษุสงฆ์ว่า “กาฬฉัตรธารง” กล่าวคือ มีการแยกให้เห็นชัดเจนถึงข้อแตกต่างระหว่างผู้ทรงร่มดำ (พระสงฆ์) กับผู้ทรงร่มขาว (พระมหากษัตริย์) นอกจากนี้ยังเสริมด้วยพระจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกในพระพุทธศาสนา ก็ยังทรงเสวตฉัตรตรงตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์ของไทย ลังกา พม่า กัมพูชา และลาว⁵⁴ ดังนั้น ฉัตรจึงถูกถือว่าเป็นตัวแทนสัญลักษณ์ขององค์พระมหากษัตริย์⁵⁵ นอกจากนี้ความเป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์โดยเสวตฉัตร ยังปรากฏในหลักฐานของ

เป็นนิมิตว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้า “มกุฏ” จะเป็นยอดของบ้านเมืองต่อไป...” (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดำรงราชานุภาพ , 2513 : 102-105)

ซึ่งต่างจากทัศนะของ คุณนรวรัตน์ เลขะกุล ที่กล่าวว่า พระปรางค์วัดอรุณเป็นที่ระลึกขององค์รัชกาลที่สอง พระองค์ทรงต้องการให้ปฏิสังขรณ์ใหม่หมด แต่การปฏิสังขรณ์มาแล้วเสร็จในรัชกาลที่สาม ส่วนมงกุฎที่สวมบนยอดปรางค์วัดอรุณนั้น เป็นมงกุฎที่จะใช้กับพระพุทธรูปทรงเครื่องของวัดนางนอง จึงเป็นไปได้หรือไม่ว่าองค์รัชกาลที่สามทรงต้องการยกย่องรัชกาลที่สอง มากกว่าที่จะเป็นนิมิตให้รัชกาลที่สี่ครองราชย์ต่อจากพระองค์ตามที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้บันทึกดังตัวอย่างที่อ้างไว้ข้างต้นหรือไม่

⁵⁴ คึกฤทธิ์ ปราโมช (บรรณานุกรม), ลักษณะไทย เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2539), หน้า 32

⁵⁵ ในงานเขียนของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวถึงฉัตร มีความว่า

“...ส่วนเครื่องสูงในกองทัพ สยาม กุฏ ที่ใช้ประดับยศผู้นำบหลังช้างนั้นเป็นร่มใหญ่คล้ายกลด แต่หลังคาลาดตรง ไม่คุ้ม มีเชิงระบายหลุมมนลงมานิดหน่อย, คันยาว ถือชูบังคนที่ยืนบนหลังช้างได้สบาย และใช้ประดับเป็นหมู่หลายๆคัน. ร่มที่ว่านี้เป็นแบบเดียวกับของพวกเขมร. สังเกตดูจากภาพสลักเขมรในที่อื่นๆแล้ว ได้ความว่าร่มชนิดนี้เป็นแบบฉบับของร่มยศเขมรโบราณ ยิ่งผู้นั้นมียศก็ยิ่งประดับมากคัน, เช่นตัวกษัตริย์ศรีสุริยวรมันที่ 2 ในภาพตอนนั่งทำพิธีเคลื่อนพลอยู่บนยอดเขานั้น มีร่มที่วางับสิบคันทีเดียว. ร่มเขมรโบราณอย่างนี้เข้าใจว่า เป็นอย่างเดียวกับที่ในกฎมณเฑียรบาลของไทยสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา เรียกพรรณนาไว้ในเครื่องประดับยศเจ้านายและขุนนางว่า “ร่มทงยู” ...ความจริงแล้วทงยูเป็นคำภาษาเขมร. เขมรปัจจุบันเขียน ท่างยู, ออกเสียง เตียงยู, แปลว่า ร่มกระดาษ; ร่มผ้าเรียกฉัตร. ไทยเราจะขอยืมคำนี้มาใช้พร้อมด้วยร่มชนิดนั้นตั้งแต่โบราณ. ร่มทงยูนี้ปรากฏในกฎมณเฑียรบาลเห็นจะมีรูปร่างอย่างร่มประดับยศของภาพสลักที่นครวัดนั่นเอง คือคันใหญ่ ด้ามยาว และไม่ใช้ทำด้วยผ้า,...ในภาษาลาวและอีสานนั้นเรียกร่มกระดาษว่า จ้อง และเรียกร่มผ้าว่า ฮ่ม ; ...ภาพจำหลักของเขมรโบราณมักแสดงยศของกษัตริย์ โดยใช้ทงยูกางบังเรียงรายรอบด้านหลายๆคัน. คือเอาจำนวนคันเข้าว่า ไม่เอาจำนวนชั้น...” (จิตร ภูมิศักดิ์ , 2540 : 87-89)

นิโกลาส์ แชรแวงส ที่ได้เดินทางเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยาช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า

“ทรงมีขุนนางและข้าราชการแวดล้อมไปเป็นอันมาก เดินไปบนพื้นดินอย่างสงบเสงี่ยม ลางเหล่าถืออาวุธ ลางเหล่าถือพระถ่ม และหีบพระศรี และมีอยู่สามคนที่เข้าใกล้ซัดพระองค์ที่สุด เชิญพระฉัตรคันใหญ่ ทำด้วยผ้าทอด้วยเส้นทองแดง และเส้นเงินแดง มีด้ามหรือคันเป็นทองคำหรือเงินแท่ง ฉัตรนั้นจะติดตามพระองค์ไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ถือกันในราชอาณาจักรว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์ อันเป็นเกียรติในพิภพนี้” (นิโกลาส์ แชรแวงส , 2506 : 272)

นอกจากนี้ฉัตรยังเกี่ยวข้องกับงานพิธีการอื่นๆอีก เช่น ตามหลักโบราณราชประเพณีของไทย เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคต ในที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ จะมีการประชุมเพื่อเลือกพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ เมื่อผู้ใดได้รับเลือกก็จะเป็นเพียงผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน จนกว่าจะได้รับราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ และในระหว่างที่ยังไม่ทรงรับการราชาภิเษกเครื่องยศบางอย่างก็ต้องลดลงไป เช่น พระมหากษัตริย์แทนที่จะใช้พระมหาเศวตฉัตร(ฉัตร 9 ชั้น) ก็ต้องลดลงเหลือเพียงพระเศวตฉัตร(ฉัตร 7 ชั้น) และคำตั้งของพระองค์ยังไม่ถือว่าเป็นพระราชโองการ⁵⁶ (อ้างถึงพระบรมราชาภิเษก, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร อ้างใน พลาติชัย สิทธิชัยกิจ , 2535 : 80)

นอกจากนี้ผู้วิจัยพบว่า ฉัตรของพระมหากษัตริย์จะเกี่ยวข้องกับเลข 14 เช่น ปราสาทหินนครวัดในส่วนของกำแพงประวัติศาสตร์จะปรากฏรูปสลักหินนูนต่ำของชบวนพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 โดยพระองค์จะมีรัชมจำนวนทั้งหมด 14 คัน หรือในเหรียญโบราณของพุนั้น ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในบริเวณที่เป็นกัมพูชาปัจจุบัน เป็นเหรียญพระอาทิตย์เสี้ยวมีรัศมีออกมาเป็น 14 แฉก รวมไปถึงจุดไข่ปลาของบารุคมี ก็มีทั้งหมด 14 จุด ฉะนั้นเมื่อมาดูที่ฉัตรของพระมหากษัตริย์ไทยจะมีทั้งหมด 7 ชั้น ซึ่งจะขนาบข้างพระมหาพิชัยมงกุฎทั้งด้านซ้ายและขวา และเมื่อนับรวมกันแล้วก็จะได้ 14 เช่นกัน ดังนั้นในทัศนะของผู้วิจัยแล้วน่าจะมีความเกี่ยวเนื่องกันทางพุทธศาสนา ที่มียอดเขาคันระหว่างมหานทีสี่ทันดร ทั้งหมด 7 ลูก นอกจากนี้ในทัศนะของสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ก็กล่าวเช่นกันว่า ฉัตร ถือเป็นสัญลักษณ์ของภูมิจักรวาล (ถึงแม้ว่าจะมีจำนวนชั้นแตกต่างกัน) โดยจำนวนชั้นที่ซ้อนกันจะแสดงถึงลำดับของศักดิ์ดินาด้วย (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2529 : 149-150)

⁵⁶ ในยุคโบราณพราหมณ์จะทำพิธีราชาภิเษกให้แก่พระมหากษัตริย์ ด้วยการสรงมูรธาภิเษกด้วยน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ให้แก่กษัตริย์ เพื่อให้พระเจ้าของอินดู 3 องค์ มารวมอยู่ในร่างของพระมหากษัตริย์ หลังจากนั้นแล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงมีพระบรมราชโองการได้ แต่ถ้ายังมีได้ทำพิธีราชาภิเษกแล้วใช้คำว่า “พระราชโองการ” จะถือว่าเป็นอัปมงคล ดู ส.ศิวรักษ์, สถาบันพระมหากษัตริย์กับอนาคตของประเทศไทย (กรุงเทพฯ : บริษัท สออสยาม จำกัด, 2540), หน้า 8

-ด้านก้อยของเหรียญกระษาปณ์ 1 บาท สมัยรัชกาลที่ 4

ส่วนด้านก้อยของเหรียญกระษาปณ์ดังกล่าวจะเป็นรูปช้างในวงจักร (ดูภาพ 4.1 ประกอบ) รอบๆจักรจะรายล้อมไปด้วยดาวหกแฉกเล็กเรียงไปเป็นวงรอบของขอบเหรียญ โดยดาวหกแฉกแต่ละดวงให้แทนความหมายว่า 1 เฟื้อง และทุกๆ แฉกเฟื้องจะเท่ากับ 1 บาท อนึ่ง สัญลักษณ์รูปช้างในวงจักรเคยใช้เป็นธงชาติของสยาม ในช่วงรัชกาลที่ 2 และ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีต้นกำเนิดจากที่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีการใช้ธงสีแดงในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เฟือกสม , 2546 : 29) ต่อมาเมื่อเหตุการณ์ล่วงเลยมาถึงรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงมีดำริว่า เรือหลวงกับเรือของราษฎรควรมีเครื่องหมายที่แยกให้เห็นระหว่างเรือทั้งสองประเภทดังกล่าว ดังนั้นจึงมีการกำหนดว่า หากเป็นเรือหลวงจะให้ใช้รูปจักรอันเป็นนามแห่งราชวงศ์จักรี⁵⁷ ไว้กลางพื้นสีแดงนั้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ปรากฏว่ามีพระเสวตมาถึงพระองค์ 3 เชือก⁵⁸ ด้วยนิมิตอันเป็นมงคลดังกล่าว พระองค์จึงได้มีดำริให้ใส่รูปช้างเผือกกลางวงจักรในธงเรือหลวง ส่วนในรัชกาลที่ 3 ก็ใช้ธงรูปแบบเดียวกันกับรัชกาลที่ 2 แต่เมื่อมาถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงดำริว่าจักรถือเป็นของสูง จึงมีรับสั่งให้นำจักร

⁵⁷ คุณนวรรตน์ เลขาภกุล ได้ให้ทัศนะแก่ผู้วิจัยว่า มักจะมีการเข้าใจผิดของนักค้นคว้าเกี่ยวกับเหรียญกระษาปณ์และเงินโบราณของไทย โดยเฉพาะยุคที่ไทยยังใช้เงินพดด้วงอยู่ และมักจะเขียนในลักษณะเดียวกันว่า **ตราจักรเป็นตราแผ่นดิน** (ผู้วิจัยเห็นว่านักค้นคว้าจะมองไปถึงยุคกรุงศรีอยุธยาด้วยเพราะเงินพดด้วงสมัยกรุงศรีอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ก็มีตราจักรประทับด้วยเช่นกัน) ดังนั้นจึงอนุมานและเข้าใจผิดต่อกันมาว่า ตราจักรก็คือ ตราแผ่นดิน แต่คุณนวรรตน์ กลับเห็นตรงกันข้ามโดยกล่าวว่า เนื่องจากพระมหากษัตริย์ของไทย คือ เทวราชาหรือเป็นมหาเทพตามคติที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยเฉพาะพระนารายณ์ ดังนั้นพระองค์จึงต้องทำเครื่องหมายอันเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงถึงความเป็นมหาเทพซึ่งก็คือ “จักร” อันเป็นอาวุธของพระนารายณ์ ซึ่งประเพณีการใช้ “ตรา” ทำเพื่อให้รู้ว่าเป็นของใคร ดังนั้นเอกสารสิ่งของ สัตว์เลี้ยง สัตว์พาหนะจึงประทับตราบอกความเป็นเจ้าของ เงินพดด้วงจึงประทับตรารัชกาลและบอกด้วยว่าผู้เป็นเจ้าของตราประจำรัชกาลนั้นเป็น “กษัตริย์” ตราจักรจึงเป็นตราประจำตำแหน่งของกษัตริย์ซึ่งเป็นสมมติเทพ ดังนั้นจึงไม่มีเหตุผลอื่นใดที่พระมหากษัตริย์จะไม่ทรงใช้ตราจักรในการประทับบนเงินพดด้วง จึงถือได้ว่าที่เรียกกันมาตลอดว่า **ตราจักรเป็นตราแผ่นดิน** จึงผิด

⁵⁸ ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ช้างพลายจะขึ้นคันด้วย “เสวต” ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีช้างมาสู่พระองค์ 5 เชือก แต่เป็นพระเสวต 3 เชือก โดยพระเสวตประกอบด้วย

1. พระยาเสวตบุญชู อติศรประเสริฐศักดิ์ เมื่อเอกอรรคโอรษา มงคลพาหนารถ บรมราชจักรพรรดิ วิเชียรรัตนาคเนนทร์ ชาติศเนนทรฉัททันต์ ทิรัญร์คมี ศรีพระนครสุนทรลักษณ์เลิศฟ้า
2. พระยาเสวตโอรษาบวรพาพหนะนารถ อิศราราชบรมจักร ศรีสังข์ศักดิ์อุโบสถ คชคเสนทรชาติ อัจฉาภิเษกผ่องสิบริสุทธิ์ เฉลิมยุทยาธิง วิมลมังคละ จบสกลเลิศฟ้า
3. พระยาเสวตคชลักษณ์ประเสริฐศักดิ์สมบุรณ์ เกิดตระกูลสรรพลิบหมู่ เมื่อผู้พาหนะนารถอิศราราชอำรงบัณทรพงษ์ จตุรภัคตร สุธารักษ์รังสรรค์ ผ่องผิวพรรณผุดผาด ศรีไหลาศเลิศลบ เฉลิมพิภพอยุธยา ชัณฑเสามามณฑลมังคละเลิศฟ้า

(แม่น้ำมาศ ขวลิขิต(บรรณาธิการ) , 2542 : 61-62)

ออก เหลือเพียงแต่ข้างเผือกไว้กลางธงพื้นแดง ซึ่งได้ถูกใช้เป็นธงชาติของสยามเรื่อยมา (จนถึงรัชกาลที่ 6 ธงข้างเผือกบนพื้นแดงจึงถูกยกเลิกและหันมาใช้ธงไตรรงค์แทนจนถึงปัจจุบัน) พระองค์จึงมีดำริให้นำรูปข้างในวงจักรที่เดิมมีไว้ในธงเรือหลวง ไปใส่ในเหรียญกระษาปณ์ในรัชสมัยของพระองค์แทน (อ้างถึง “ประกาศออกอัฐโสฬสซีกเสี้ยวที่ 3”, ในประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 6, รวบรวมโดยเสถียร ลายลักษณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2478), หน้า 350 อ้างใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม , 2546 : 32)

การที่องค์รัชกาลที่ 4 ได้นำสัญลักษณ์ข้างในวงจักรซึ่งเคยใช้เป็นธงของสยามมาลงบนเหรียญกระษาปณ์ในเวลาต่อมานั้น น่าจะสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของความเป็นจักรพรรดิราชของสยามในโลกยุคใหม่โดยให้นำจักรออกจากธงเนื่องจาก “จักร” เป็นของสูง จากนั้นจึงนำจักรมาเป็นตราด้านก้อยของเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนเพื่อเป็นการประกาศว่า เงินตรา(เหรียญกระษาปณ์) ดังกล่าวเป็นของสยามภายใต้รัชกาลของพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (King Mongkut) ซึ่งสอดคล้องกับการออกแบบเหรียญที่ได้กล่าวในบทที่ 2 ว่า ด้านหัวของเหรียญจะปรากฏใบหน้าของประมุขของชาตินั้นๆ ขณะที่ด้านก้อยจะปรากฏเป็นตราแผ่นดินอันเป็นการบ่งบอกสัญลักษณ์ของแต่ละชาติ

ฉะนั้น เมื่อมาพิจารณาที่ด้านก้อยของเหรียญ ข้างจึงมีความหมายถึงสยาม⁵⁹ ส่วน “จักร” หมายถึงองค์พระมหากษัตริย์กษัตริย์แห่งสยาม ดังจะเห็นได้จากหนังสือ “ศัพท์ พจนานุกรมภาษาไทย ซึ่งได้รวบรวมโดยบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ในยุคเดียวกันกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ให้ความหมายของคำว่า “จักร” หมายถึง “Rex” ในภาษาละติน หรือ “Roi” ในภาษาฝรั่งเศส หรือ “King” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งทั้งสามคำก็ล้วนหมายถึง พระมหากษัตริย์ด้วยกันทั้งสิ้น⁶⁰

5.1.2ข) สัญลักษณ์ข้างเผือกยื่นแทนบนเหรียญกระษาปณ์ยุครัชกาลที่ 7 (ราคา 50 สตางค์ และ 25 สตางค์)

ข้างเผือกที่ปรากฏอยู่บนธงชาติของสยามตั้งแต่ยุคสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของสยามในความรับรู้ของโลกตะวันตกมาอย่างยาวนาน

⁵⁹ ประจักษ์พยานในการรับรู้ของโลกตะวันตกต่อสยามในรูปของข้าง ก็คือ ช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีตัวแทนทูตจากสหรัฐอเมริกา ได้มาทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับสยามในยุคนั้น โดยสหรัฐอเมริกาในยุคนั้นได้มอบบรรณาการขึ้นหนึ่งมาให้กับพระองค์ด้วย ซึ่งก็คือ พระแสงดาบฝักทองคำ โดยมีลายนกอินทรีและข้างประดับ ทั้งนี้ นกอินทรีคือสัญลักษณ์ของสหรัฐอเมริกา ส่วนข้างคือสัญลักษณ์ของสยาม

⁶⁰ ดู ของ-บาติสท์ ปาเลอกัว, ศัพท์ พจนานุกรม ภาษาไทย (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2542), หน้า 75

ส่วนสัญลักษณ์ข้างเผือกขึ้นแทนที่ปรากฏอยู่บนเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนในสมัยรัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทางด้านก้อย (ดูภาพ 4.14) ยังไม่สามารถหาหลักฐานได้ว่าเหตุใดจึงได้ใช้สัญลักษณ์ดังกล่าวลงบนหน้าเหรียญ แต่จากการศึกษาเอกสารของผู้วิจัย สันนิษฐานว่าเหตุปัจจัยต่างๆ อันนำมาสู่การลงรูปข้างเผือกบนหน้าเหรียญดังกล่าว น่าจะมีปัจจัยดังนี้

-ปัจจัยเนื่องด้วยผู้ออกแบบเหรียญกระษาปณ์

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยค้นพบ เหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนดังกล่าวได้ถูกออกแบบลวดลายและตัวอักษรโดยกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์⁶¹ ผู้ซึ่งเป็นหนึ่งในอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว⁶² ทั้งนี้อภิรัฐมนตรีสภาทุกท่านล้วนมีความใกล้ชิดและเป็นที่ยอมรับของพระราชาธิบดีของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏในพระราชดำรัสในการแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีสภาของพระองค์ เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ว่า

“...เราจึงได้เลือกสรร สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระองค์ 1 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิตพระองค์ 1 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์พระองค์ 1 กรมพระดำรงราชานุภาพ พระองค์ 1 กรมพระจันทบุรีนฤนาถพระองค์ 1 ด้วยทั้ง 5 พระองค์นี้ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งสำคัญมาแต่ในรัชกาลที่ 5 เคยเป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ทั้งได้คุ้นเคยทราบกระแสพระราชดำริ และพระบรมราโชบายของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมาแต่ก่อน ล้วนทรงพระปรีชาสามารถและมีเกียรติคุณจะหาผู้อื่นเสมอเหมือนได้โดยยาก...”

(พูนพิศมัย ดิศกุล , 2545 : 25)

ซึ่งพระราชดำรัสดังกล่าวได้ประกาศหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จสวรรคตได้ 3 วัน ดังนั้น ความในพระราชดำรัสดังกล่าวได้สะท้อนในพระราชหฤทัยของพระองค์ได้

⁶¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สุจริต ถาวรสุข, พระประวัติและผลงานศิลปะของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2511), หน้า 231

⁶² อภิรัฐมนตรีสภาประกอบไปด้วย 1. สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช 2. สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต 3. สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ 4. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ 5. กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเสริมด้วยพระราชบันทึกของพระองค์เองเมื่อปี พ.ศ. 2468 ที่ได้กล่าวถึงช่วง
ท้ายของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

“...เมื่อใกล้สิ้นรัชกาล ประชาชนเริ่มหมดความเชื่อถืออภิปรัชญาของ
ก่อนและปัญหาการสืบราชบัลลังก์ เป็นเรื่องที่หลายคนวิตกอย่างมาก
เจ้านายชั้นสูงพระองค์เดียวที่ทรงมีพระเกียรติยศอยู่บ้าง ก็คือ เจ้าฟ้า
บริพัตรสุขุมพันธุ์⁶³ หลายคนอยากเห็นราชบัลลังก์ตกแก่พระองค์...”
(เบนจามิน เอ. บัทสัน , 2543 : 40)

นอกจากพระราชหฤทัยของพระปกเกล้าแล้ว ในส่วนพระราชหฤทัยของเจ้าฟ้าฯ กรมหลวง
นครสวรรค์วรพินิต ได้ทรงตรัสถึงองค์รัชกาลที่ 6 แก่ทูตอังกฤษในครั้งหนึ่งว่า “ต่อไปนี้ไม่มีรา
มาแล้ว”⁶⁴ เบื่อเต็มที ต่อไปนี้จะต้องไม่เป็นแบบนี้อีก” (เบนจามิน เอ. บัทสัน , 2543 : 42-43)

เหตุที่เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิตทรงตรัสเช่นนั้น ก็เนื่องจากพระราชจริยาวัตร
ส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเมื่อครั้งขึ้นครองราชสมบัติของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. 2453 นับได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ของสยาม
มีความมั่นคงมาก (แม้ว่าจะมีกบฏ ร.ศ. 130 ช่วงต้นรัชกาล) พระองค์มีต้องทรงใช้เวลาเพื่อช่วงชิง
อำนาจทางการเมืองจากฝ่ายใด ดังที่พระราชบิดาของพระองค์ต้องประสบ ระบบการบริหารและการ
ปกครองได้รับการปรับพื้นฐานมาเป็นอย่างดีในยุครัชกาลที่ 5 ส่วนภาระที่พระองค์จะต้องทรงกระทำ
ก็คือ การสานต่อพระราชภารกิจจากรัชกาลที่ 5 แต่พระราชจริยาวัตรของพระองค์บางประการมิได้
ทำตามสิ่งที่รัชกาลที่ 5 ทรงวางไว้ ในทางตรงกันข้าม พระราชจริยาวัตรบางประการของพระองค์
กลับเป็นเรื่องแปลกใหม่ที่คนไทยในยุคนั้นรับ ได้อย่างไม่ค่อยสนิทใจนัก อาทิเช่น การแสดงละคร
นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มพระราชนิพนธ์ใหม่อยู่หลายอย่าง
เนื่องจากว่าทรงได้เสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ เช่น การตั้งโรงเรียนก
นอนอย่างอังกฤษ (วชิราวุธวิทยาลัย) การตั้งกองเสือป่า ลูกเสือ งานราตรีสโมสร หรือแม้แต่การนำข้า
ราชสำนัก หรือเชื้อพระวงศ์ที่ใกล้ชิดมาแสดงละครเวที เป็นต้น และสิ่งหนึ่งที่พระองค์ทรงทำการ
เปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญยิ่งก็คือ ธงชาติ ดังจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

⁶³ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต

⁶⁴ หมายถึง องค์ราชมาริบติที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อันได้แก่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จไปศึกษาต่างประเทศตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ทำให้พระองค์ทรงห่างเหินกับพระประยูรญาติและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ส่วนเรื่องราชการของแผ่นดิน เมื่อทรงเสด็จกลับมายังสยามแล้ว ราชการโดยส่วนใหญ่ก็ล้วนแต่มีพระบรมวงศานุวงศ์ดูแลรับผิดชอบอยู่แล้ว พระองค์ทรงมีหน้าที่เพียงแต่ช่วยราชการส่วนพระองค์ตามแต่สมเด็จพระบรมราชชนกจะมีพระบรมราชโองการ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้ทรงมีเวลาว่างมากพอที่จะคิดการละเล่นต่างๆ พระองค์ทรงใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางมหาดเล็ก และทรงเริ่มกิจกรรมที่โปรดให้มีขึ้น เช่น การเล่นช้อนหา โขน ละคร การซ้อมรบ ส่วนการคัดเลือกผู้ที่จะมาเป็นมหาดเล็ก ก็ทรงมิได้คำนึงถึงชาติตระกูลดั่งยุคก่อนหน้านั้น หากแต่ทรงพิจารณาถึงบุคลิกลักษณะที่เป็นที่พอพระราชหฤทัยมากกว่า⁶⁵ และเมื่อพระองค์ได้ทรงขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ได้มีการใช้จ่ายในราชสำนักเพิ่มขึ้น โดยราชสำนักได้งบประมาณแผ่นดินถึง 10%

ทั้งนี้ ส.ศิวัรักษ์ ได้อ้างถึงนักวิชาการรัฐศาสตร์ไทยเชื้อพระวงศ์ผู้หนึ่งที่ได้กล่าวถึงรัชกาลที่ 6 ว่า “พระราชมรดกอันสั่นคลอนที่พระราชทานพระอนุชาธิราชในรัชกาลถัดไปนั้น นอกจากสถานการณ์ทางการคลังและการบริหารราชการแผ่นดินอันทรุดโทรมเป็นอย่างยิ่งแล้ว สถานะของพระมหากษัตริย์ก็ตกต่ำถึงขนาดขาดความเคารพนับถือเอาเลย” ครั้นต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จสวรรคตแล้ว เซอร์ เอ็ดวิน จุก ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังถึงกับอุทานออกมากว่า “*The King dies to save his own country.*” (ส.ศิวัรักษ์ , 2529 : 61-65)

ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้างต้นว่า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นหนึ่งในอภิรัฐมนตรีสภา ดังนั้นทรงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับอีก 4 ท่านที่เหลือ และกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอภิรัฐมนตรีสภาท่านอื่น เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต และ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต และ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทั้งสองพระองค์ก็มีความสัมพันธ์ที่ไม่ค่อยจะดีนักกับองค์รัชกาลที่ 6 อาทิเช่น ในตอนปลายรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ได้ทรงวิพากษ์วิจารณ์ถึงการใช้จ่ายพระราชทรัพย์ของราชสำนักอย่างรุนแรง ส่วนกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงถูกรัชกาลที่ 6 ถอดออกจากตำแหน่ง ดังนั้นทั้งสองพระองค์จึงมีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีต่อองค์รัชกาลที่ 6 (เบนจามิน เอ. บัทสัน , 2543 : 42-43)

⁶⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อัจฉราพร กุมพิตศมัย, กบฏ ร.ศ. 130 กบฏเพื่อประชาธิปไตย : แนวคิดทหารใหม่ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540), หน้า 91-122

ต่างๆนาๆ อันชนนั้นมีตำนานเก่ามายังชั้ล้งมาก” การเปลี่ยนชงชาติจึงยังค้ำงไว้ แต่หลังจากนั้น สมเด็จพระนรศวรค้ำวรพินิตทรงประชวรและลาป่วย ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวได้มีการ ประกาศให้ใช้ชงไตรรงค์แทนชงช้ำง และในภายหล้งสมเด็จพระนรศวรค้ำวรพินิต กล่าวว่ำ “มิได้มีความเห็นสอดคล้องต้องค้ำวยพระราชดำริว่ำ จะเพียงก้ำขึ้นเป็นมุลอันสมควรเปลี่ยนชงอื่กร้ชง หนึ่งไม่ แต่ก้ำใจต้องเการพต่อพระราชโองการ” รวมถึง “มิได้เคยมีความเห็นสมควรที่จะ เปลี่ยนแปลงชงชาติให้ผันแปรไปจากชงช้ำงของเดิมนั้นเลย” (อ้างถึง “เรื่องรูปในชงชาติ เนื่องค้ำวย พระมหการณูภาพ โดย หมอสยาม” , ศรีกร้ชง (20 พฤษภาคม 2470), ใน หจช.ร.7 บ. 6/2 ทิดจะ เปลี่ยนแปลงชงชาติ (25 มี.ค. 2469-26 พ.ค. 2470) อ้างใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์ เพื่อกสม , 2546 : 105-106)

ความในพระทัยของสมเด็จพระนรศวรค้ำวรพินิต ทิว่ำ “อันชนนั้นมีตำนานเก่ามายังชั้ล้งมาก” และ “มิได้เคยมีความเห็นสมควรที่จะเปลี่ยนแปลงชงชาติให้ผันแปรไปจากชงช้ำง ของเดิมนั้นเลย” จึงเป็นลิ่งที่อยู่ในเจตจำนงของกรมพระนรศวรค้ำอย่างแน่อน และจะปรากฏผล อย่างชัดเจนในงานสยามรัฐพิธิภักณ์ท้ในช่วงปลายพระชนม์ชีพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว

-งานสยามรัฐพิธิภักณ์ท้

ในงานสยามรัฐพิธิภักณ์ท้ ได้มีการใช้สัญลักษณ์เป็นรูปช้ำงเพื่อกยื่นแทนหันหัวไปยัง ด้านซ้าย (ซึ่งตรงกับเหรียญกระษำปณ์หมุนเวียนในสมัยรัชกาลที่ 7) ในงานดังกล่าวได้มีการออก เหรียญที่ระลึกเนื่องในงานสยามรัฐพิธิภักณ์ท้อกค้ำวย (ดูภาพ 4.25) เหรียญดังกล่าวได้ออกแบบโดยพิ พระหัตถ์ของกรมพระยานริศรานุวัดติวงส์ โดยมีลักษณะเป็นรูปใบเสมาและมีช้ำงเพื่อกยื่นแทนอยู่ด้าน ใน⁶⁶ ดังจะขอล่าวถึงนัยยะแฝงของเหรียญดังกล่าวดังต่อไปนี้

-นัยยะแฝงของใบเสมา

ดังที่ได้เกริ่นแล้วในส่วนต้นของบทว่ำ สยามเริ่มมีสภาพของความเป็นรัฐตามแนวคิด ตะวันตกอย่างแท้จริงในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ดังจะเห็นได้จากค้ำว่ำ “สยามรัฐ (State of Siam)” ซึ่ง

⁶⁶ อันที่จริงแล้วเหรียญที่ระลึกสยามรัฐพิธิภักณ์ท้ มีการออกแบบไว้ 2 รูปแบบ อันได้แก่ รูปใบเสมา และ รูปทรงกลม แต่ในที่นี้ ผู้วิจัยจะขอล่าวถึงเหรียญรูปใบเสมาเท่านั้น

เปลี่ยนนามบนหน้าเหรียญจากคำว่า “กรุงสยาม” มาเป็น “สยามรัฐ” ซึ่งหากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การกลายสภาพจาก “กรุง” มาเป็น “รัฐ” ที่มีเอกภาพทางการเมือง ประกอบกับลัทธิจักรวรรดินิยม ตะวันตก เริ่มแผ่อำนาจลงในช่วงปลายพระชนม์ชีพขององค์รัชกาลที่ 5 ครั้นต่อมาเมื่อถึงรัชกาลที่ 6 ระยะเวลาที่ทรงครองราชย์จึงมีความมั่นคงในราชอาณาจักรอย่างยิ่ง ดังนั้นในปี พ.ศ. 2468 อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางรัฐบาลจึงได้จัดให้มีการออกร้าน แสดงผลิตภัณฑ์แสดงผลงานต่างๆ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเข้าชม เพื่อกระตุ้นให้เกิดมีการผลิต ผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพิ่มมากขึ้นอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจที่ซบเซา และเป็นผลที่ยืดเยื้อสืบเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 1

นอกจากนี้ในปีดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชสมบัติ เสมอด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถึงแม้ว่าพระองค์จะเริ่มประจวบตั้งแต่ปลาย พ.ศ. 2467 ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นนิมิตที่ดีประกอบกัน ดังนั้นเหรียญที่ระลึกดังกล่าวจึงเป็นตัวแสดงถึงนัยยะของความเป็นชาติที่มีความมั่นคงในความเป็นชาติโดยคู่ได้จากไบเซมาที่นำเอาช่างเผือกยื่นแทนมาใส่เป็นลายบนเหรียญไบเซมา

คำว่า “เสมา” ได้พัฒนามาจากคำว่า “สีมา” อันหมายถึง “เขต” และมีที่มาจากข้อกำหนดเขตสังฆกรรมของสงฆ์ โดยเขตสังฆกรรมของสงฆ์จะต้องมีก้อนหินปักโดยรอบเพื่อบอกเขต ก้อนหินที่ปักโดยรอบ เราจึงเรียกว่า “สีมา” แต่ดั้งเดิมก้อนหินสีมา คงเป็นก้อนหินที่ไม่มีรูปร่างตายตัว แต่หลังจากนั้นได้มีการพัฒนารูปร่างและมีการประดิษฐ์ลวดลายจนเป็นลักษณะหินเสมาที่พบเห็นกันในปัจจุบัน คำว่า “สีมา” ในเวลาต่อมาได้ถูกเรียกเพี้ยนกลายเป็น “เสมา” จนติดปากในปัจจุบัน ดังนั้นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปร่างของไบเซมาจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และถือเป็นของสูงด้วย ดังปรากฏว่าหากวังใดเป็นวังของเจ้านายระดับชั้นเจ้าฟ้าขึ้นไป จะมีสิทธิ์ทำไบเซมาบนสันกำแพงวังได้ (น. ณ ปากน้ำ, 2524 : 9)

สีมา หรือ เสมา ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องของเขตแดนอีกด้วย ดังเช่น คำว่า “ขันฑสีมา” อันแปลว่า แผ่นดินในอำนาจปกครองที่มีเครื่องกำหนดอาณาเขตกันล้อมไว้ หรือ อาณาเขตที่เป็นของประเทศใดประเทศหนึ่ง (โชติ กัลยาณมิตร, 2548 : 92) “ขันฑสีมา” ยังปรากฏใน พระราชดำริตอนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า “...ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา จะป้องกันขอบขันฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี...” (อ้างถึง พ.ณ. ประมวลุมารค, สิบสองกวี(พระนคร : สำนักพิมพ์ แพร่พิทยา, 2510), หน้า102-103 อ้างใน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2527 : 5) คำว่าขอบขันฑสีมาคือ แนวคิดของสำนักในดินแดนความเป็นชาติในอดีต แต่มีวิชาตีความความหมายของภูมิรัฐศาสตร์ในแนวคิดแบบตะวันตก

ดังนั้น “สยาม” อันมีตัวแทนเป็นสัญลักษณ์ของช้างเผือกยืนแทนที่ถูกใส่ในไบเซมา (อันมีความหมายว่า ขัณฑสีมา) จึงเป็นนัยยะแฝงในการกลับไปหา “ตำนานของชาติเป็นที่เคารพ” และ “ตำนานเก่ามายิ่งขลังมาก” ของทั้ง กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระนครสวรรค์พิณิตหรือไม่?⁶⁷

นอกจากนี้ ในยุคสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นรัชสมัยที่พระนครได้สถาปนาจะครบ 150 ปี ใน พ.ศ. 2475 ทางรัฐบาลจึงได้มีการจัดงานเพื่อเฉลิมพระนครครบ 150 ปี และควรจะมีอนุสรณ์เป็นที่ระลึกในการนี้ด้วย⁶⁸ ต่อมาจึงได้มีการประชุมกัน ผลสรุปลงความเห็นว่า ควรมีการสร้างสะพานเพื่อเป็นการเชื่อมระหว่างฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรีด้วยกัน และผู้ที่มีส่วนในการออกแบบในส่วนนี้ของพระบรมราชานุสาวรีย์ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่เชิงสะพานพุทธ ก็คือ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สิ่งที่เกิดขึ้นในส่วนด้านหน้าของพระราชานุสาวรีย์ของพระพุทธรูปก็คือนุสาวรีย์ช้างเผือกยืนแทนอยู่ในกลีบบัว อันเป็นตัวแทนหมายถึงสยามนั่นเอง

⁶⁷ เป็นทัศนะของผู้วิจัยเท่านั้น

⁶⁸ อันที่จริงการสร้างอนุสรณ์มีมาอยู่ก่อนแล้วในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเนื่องจากการฉลองพระนคร ทรงดำริว่า การฉลองนี้เป็นงานรื่นเริงชั่วคราว ชั่วคราว เมื่อเวลาผ่านไปผู้คนก็ลืมเลือน ฉะนั้นไม่มีสิ่งใดที่จะดีไปกว่าการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระราชดำริดังกล่าวเป็นเพียงการภายในเท่านั้น ยังมิได้ประกาศออกมาอย่างเป็นทางการ เพื่อให้มหาชนทราบโดยทั่วกัน ต่อมาในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 จึงได้มีการลงพระราชกฤษฎีกา พร้อมทั้งมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ โดยเรียกว่า คณะกรรมการสร้างพระบรมราชานุสรณ์ คณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วย

1. สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นนายก
2. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นอุปนายก
3. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ อภิรัฐมนตรี เป็นกรรมการ
4. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อภิรัฐมนตรี เป็นกรรมการ
5. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ อภิรัฐมนตรี เป็นกรรมการ
6. เสนาบดีทุกกระทรวง เป็นกรรมการ
7. เจ้าพระยามหิธร (ละออ ไกรฤกษ์) ราชเลขาธิการ เป็นกรรมการและเลขานุการ

ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงรับผิดชอบในหน้าที่การโยธา คือ Architectural Affairs กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงรับผิดชอบในหน้าที่การเงิน คือ Financial Affairs กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรับผิดชอบในหน้าที่แถลงการณ์ คือ Propaganda Affairs ครั้นต่อมาเมื่อสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จทิวงคต เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2471 ตำแหน่งนายกกรรมการสร้างปฐุมบรมราชานุสรณ์ จึงว่างลง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงแต่งตั้งใหม่ โดยให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ วรพินิต เป็นนายกกรรมการและให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นอุปนายก รายละเอียดเพิ่มเติม ดู กรมศิลปากร, พระราชพิธีฉลองพระนครครบ 150 ปี (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2525), หน้า 1-25

ดังนั้น “สยามรัฐ” อันมีช้างเผือกยืนแท่นอยู่ในกลีบบัว⁶⁹ ที่เป็นสัญลักษณ์และปรากฏที่หน้าพระแท่นอนุสาวรีย์ ๓ เศียรสะพานพระพุทธรยอดฟ้าฯ เปรียบเสมือนนัยยะที่บอกว่า สยามได้ผ่านพ้นอุปสรรคต่างๆ และได้ฉลองครบรอบปีที่ 150 อย่างรุ่งเรือง

จากปัจจัยต่างๆข้างต้น จึงนำมาสู่พระทัยของสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิตที่ว่า “อันชนนั้นมีตำนานเก่ามายิ่งขลังมาก” และ “มิได้เคยมีความเห็นสมควรที่จะเปลี่ยนแปลงธงชาติให้ผันแปรไปจากธงช้างของเดิมนั้นเลย” ดังนั้นช้างในทศนะของพระองค์ก็คือ สัญลักษณ์ของความเป็นสยามใช่หรือไม่? ทั้งความเห็นเกี่ยวกับการใช้ธงไตรรงค์หรือธงสยามในรัชกาลที่ 6 ตัวเลือกที่ 1 ที่ได้ให้ความเห็นว่าควรเลิกธงไตรรงค์และใช้ธงช้างนั้น ก็ได้แก่ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ได้ทรงเป็นผู้ออกแบบตราสัญลักษณ์ในงานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ และยังทรงรับผิดชอบในหน้าที่การโยธาซึ่งก็คือ Architectural Affairs ในการสร้างพระบรมราชานุสรณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงไม่แปลกใจที่ช้างเผือกยืนแท่นจะกลับมาปรากฏ (โดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ) อีกวาระหนึ่ง แต่มิใช่ในฐานะธงชาติ หากปรากฏในฐานะของเหรียญที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ และอนุสาวรีย์ของพระพุทธรยอดฟ้าฯ ๓ เศียรสะพานพุทธรฯ ดังนั้น เหรียญกระษาปณ์ในรัชกาลที่ 7 ที่ปรากฏช้างเผือกยืนแท่น จะมีความหมายเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นมาหรือไม่

5.1.2ค) สัญลักษณ์ของอุณาโลมบนเหรียญกระษาปณ์ไทย

ได้มีการนิยามความหมายของอุณาโลมแตกต่างกัน โดยบางครั้งหมายถึง ขนระหว่างคิ้วหรือตาที่สามของพระอินทร์ หรือขนที่อยู่ระหว่างคิ้วทั้งสองข้าง (โชติ กัลยาณมิตร , 2548 : 552) แม้แต่หมายถึง ตาที่สามของพระศิวะ อย่างไรก็ตาม รูปแบบโดยทั่วไปของอุณาโลมจะปรากฏดังภาพที่ 5.1 ทั้งนี้ อุณาโลมลักษณะข้างต้นมีการสันนิษฐานกันว่าน่าจะมาจากตัวอักษรขอม (ดูภาพ 5.2) โดยถ้าหากทำการกลับหัวอักษรดังกล่าวแล้วมีการประดิษฐ์หางให้มีหยักเพิ่มขึ้นดังภาพ 5.3 ก็จะมีรูปแบบเป็นตัวอุณาโลมที่เรารู้จักกันทุกวันนี้ (ส. พลายน้อย , 2527 : 15)

ในบางกรณีมีการเสนอว่า อุณาโลมมีลักษณะคล้ายกับก้นหอย แต่ในการสันนิษฐานของกาญจนาภรณ์ นั้น อุณาโลมน่าจะเกี่ยวเนื่องกับชนชาติที่มีขนคิ้วมากเช่นอินเดีย ดังที่พระนารายณ์มี

⁶⁹ ดอกบัวมีความหมายถึงการเป็นสิริมงคล ดังนั้นช้างในกลีบบัวจึงเป็นสัญลักษณ์อันแสดงถึงความรุ่งเรืองของสยามที่ได้ตั้งพระนครมาครบ 150 ปี

ชนหน้าอกที่เรียกว่า “ศรีวัตสะ”⁷⁰ (กาญจนาคพันธ์ , 2544 : 26) ในส่วนของพระพุทธเจ้าเองซึ่งก็เป็นชนชาติอินเดียด้วยจึงมีชนหน้าอก และด้วยเหตุนี้เองจึงถือเป็นคติกันว่าผู้ที่มิชนหน้าอกเช่นนี้เป็นอัจฉริยะบุคคล ดังนั้นในคติของพุทธจึงมีชนอุณาโลมด้วย (กาญจนาคพันธ์ , 2544 : 27)

ผู้วิจัยพบว่าอุณาโลมที่ใช้กันนั้น น่าจะมาจากคำว่า “อุ” ในภาษาขอม ดังจะเห็นได้จากในพระราชลัญจกรมหาโองการ จะมีการบรรยายลักษณะที่สำคัญ กล่าวคือ “ลายในดวงตราเป็นรูปบุษบกมีเกริน บนเกรินตั้งฉัตรขนานบุษบกอยู่สองข้าง ในบุษบกมีรูปอุณาโลมอยู่เบื้องบน ใต้นั้นมีรูปวงกลม ใต้วงกลมเป็นรูปพาลจันทร์ ใต้พาลจันทร์เป็นตัว “อุ” หนังสือขอม เข้าใจว่าเป็นหนังสือรวมกันอ่านว่า โอม ใต้แก่ โอมการ หรือเปลี่ยนนิกหิตตามพยัญชนะตัวหลังเป็น โองการ รูปเป็นดังนี้”⁷¹ (ดูภาพ 5.4 ประกอบ)

ผู้วิจัยยังพบอีกคำว่าอักษรขอมโดยเฉพาะ “สระอุ” ในภาษาขอมเขียนดังภาพที่ 5.5 ฉะนั้น เมื่อนำสระอุดังกล่าวมากลับหัวก็จะได้เป็นดังภาพที่ 5.6 ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับแผ่นไม้แกะสลักเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ที่พบที่พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ดังจะปรากฏเป็นอักษรขอมที่เขียนแปลความได้ว่า “พระบรมราชโองการ”⁷² ดังนั้นเมื่อมาพิจารณาที่แผ่นไม้แกะสลักดังกล่าว คำว่า “โอง” เขียนดังปรากฏในภาพที่ 5.7 จะมีความใกล้เคียงกับคำว่า “อุ” ในภาพที่ 5.6 มาก

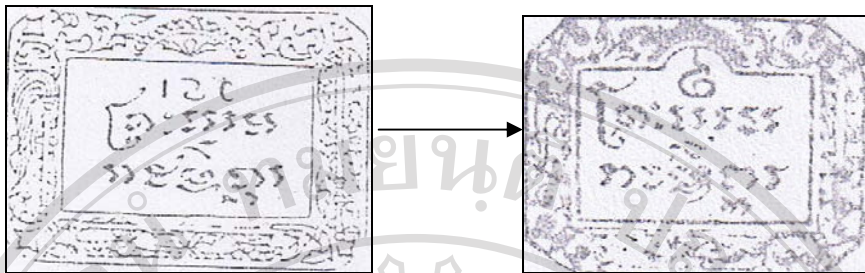
ดังนั้นเมื่อนำตัวอักษรดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับ พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่) (ดูแผนภาพ 5.2) จะปรากฏอักษรโอม ที่เขียนคล้ายเลขอารบิกว่า 120 (อักษรดังกล่าวเป็นของพราหมณ์) อันหมายถึง อะ อุ มะ ที่รวมกันแล้วออกเสียงได้ว่า “โอม” ซึ่งก็หมายถึง โองการของพระมหากษัตริย์ ต่อมาพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการจึงได้เปลี่ยนใหม่เป็นองค์น้อยเพื่อใช้สำหรับการประทับในการจ่ายเงินคลังจ่ายคืนปีน ซึ่งพบว่าสัญลักษณ์โอมจะเปลี่ยนไปคล้ายรูป

⁷⁰ คุณนวรรตน์ เลขะกุล ไม่เห็นด้วยกับทัศนะดังกล่าว แต่เห็นว่า “ศรีวัตสะ” คือที่อยู่แห่งศรี คือคำว่า “ศรี” เป็นนามธรรม ไม่สามารถจับต้องได้ จึงต้องมีลักษณะที่เป็นรูปธรรม โดยนำมาทำสัญลักษณ์เป็นรูปปราสาท

⁷¹ ดู สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, พระราชลัญจกร (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), หน้า 118

⁷² จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อธิบายคำว่า “โองการ” ดังนี้

“โองการ เป็นคำภาษาบาลี มาจากภาษาสันสกฤตว่า โอมการ หมายถึงอักษรโอม. โอม คือคำย่อที่ใช้กล่าวนำในการสวดสวดสาธยายมนตร์ของพวกพราหมณ์, อธิบายว่าย่อมาจากชื่อเทพเจ้าทั้งสามของพราหมณ์ นั่นคือ ศิวะ (อะ), วิษณุ (อุ) และพรหม (มะ). เมื่อรวมเสียงทั้งสาม อะ อุ มะ เข้าด้วยกัน ดังที่เรียกว่าสนธิ ก็ได้เสียงเป็นโอม. โองการที่ใช้ในภาษาไทยนั้น หมายถึงคำอันศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อกล่าวถึงคำสั่งของกษัตริย์ก็จะเรียกว่า พระราชโองการ หรือพระบรมราชโองการ” (จิตร ภูมิศักดิ์ , 2524 : 1)

แผนภาพที่ 5.2 (ซ้าย) พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการองค์ใหญ่เปลี่ยนมาเป็นองค์น้อย (ขวา) ที่มา จากหนังสือพระราชลัญจกร, 2538 หน้า 58

อักษร “อุ” (ภาพ 5.3) (ศ. พลายน้อย , 2527 : 42) ดังนั้นกล่าวโดยสรุป อักษร “อุ” ของขอมที่ผู้วิจัยยกมากล่าวถึง คือ อักษรที่แปลว่า “โอม” นั่นเอง อันคำว่า “โอม” ในทัศนะของฝ่ายฮินดูจะหมายถึงเทพ 3 องค์ (พระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหม) ส่วนทางฝ่ายข้างพุทธได้รับคติดังกล่าวมาใช้เช่นกัน แต่ได้นำมาดัดแปลงให้เป็นของพุทธ กล่าวคือ ดัดแปลงจากเทพทั้ง 3 ของฮินดูมาเป็นพระรัตนตรัย อันได้แก่ อะ คือ อรหัน (พระพุทธเจ้า) อุ คือ อุตตังตมธมมัง (พระธรรม) และ มะ คือ มหาสังฆ (พระสงฆ์) (พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2542 , 2546 : 1,402)

ดังนั้นสิ่งอะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับฮินดูจะมีคำว่า “โอม” แต่หากเป็นพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับพระรัตนตรัย (คือออกเสียงโอมเช่นกัน) โดยใช้การออกเสียงแบบเดียวกันกับฮินดู แต่ใช้ต่างความหมาย โดยเทียบเคียงเสียง อะ อุ มะ เดิมของฮินดู ให้มาเป็น พระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์ (สมบุญ คณฉลาด , 2495 : 429-430) ตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมถึงการเทียบความหมายให้เป็นแบบพุทธก็คือ ที่ด้านหลังเหรียญพระเครื่องจะมีการลงอักขระขอม 3 ตัว อันได้แก่ อะ อุ มะ ซึ่งรวมกันอ่านว่า “โอม” แต่เป็น “โอม” ที่หมายถึงพระรัตนตรัยทางพุทธศาสนา ซึ่งต่างจาก “โอม” ทางฮินดู อันหมายถึงเทพสามองค์ (ตรีมูรติ) ฉะนั้นสัญลักษณ์รูปอุณาโลมจึงมีความหมายโดยหมายถึงพระราชโองการของพระมหากษัตริย์ หรือหมายถึงพระรัตนตรัยของศาสนาพุทธ ดังปรากฏอุณาโลมที่พระนลาฏของพระพุทธรูป

ในส่วนของอุณาโลมที่เกี่ยวข้องกับเหรียญกระษาปณ์และเหรียญที่ระลึกไทย จะปรากฏอยู่ที่เหรียญสตพระรรมมาลา (ดูภาพ 4.23) และเหรียญสตางค์ (ดูภาพ 4.15) นอกจากนี้อุณาโลมยังปรากฏอยู่บนเงินพดด้วงในรัชกาลที่ 1 ด้วย ทั้งนี้สัญลักษณ์รูปอุณาโลมอันเป็นสัญลักษณ์ขององค์รัชกาลที่ 1 ได้ปรากฏในการบรรยายว่า

“...พระราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ 1 เป็นรูปพุ่มอูณาโลม มีอักษร “อุ” อยู่กลาง ล้อมรอบด้วยกลีบบัวซึ่งเป็นพฤษชาติที่เป็นสิริมงคลในพระพุทธศาสนา ตราอูณาโลมที่ใช้ตีประทับบนเงินพดด้วงมีรูปร่างคล้ายสังข์เวียนขวาอยู่ในกรอบมีพื้นเป็นลายกนก ผลิติดอกใช้คราวพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. 2328 เหตุเพราะเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา พระเจ้าน้องยาเธอต่างพระมารดา ทรงนำสังข์เดิมซึ่งเป็นของเก่าจากกรุงศรีอยุธยา และพระอังคารสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกมาถวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดพระมหาสังข์นั้นมาก จึงทรงพระกรุณาให้ใช้เป็นพระราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์ และใช้ประทับบนเงินพดด้วงตลอดรัชกาล...”

(สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี , 2538 : 118)

สิ่งนี้จึงสะท้อนตรงกันกับข้อสันนิษฐานของผู้วิจัยข้างต้นว่า อักษรขอม “อุ” ก็คือ ตัวอูณาโลมและความหมายตรงกับคำว่า “โอง” อันหมายถึง คำสั่งของพระมหากษัตริย์อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากเหรียญสตางค์ ที่ด้านหน้าเป็นตัวอูณาโลม ส่วนด้านหลังเป็นจักร อันสัญลักษณ์ทั้งสอง หมายถึงพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 แล้ว สตางค์จะไม่ปรากฏสัญลักษณ์ดังกล่าวอีกต่อไป แต่จะปรากฏเป็นลายกนกแข่งสิงห์ในเหรียญที่ออกเมื่อปี พ.ศ. 2484

5.1.2ง) สัญลักษณ์ของรูปครุฑบนเหรียญ

ครุฑ ได้ปรากฏอยู่บนเหรียญรัชกาลที่แปด (ดูภาพ 4.18 และ 4.19 ประกอบ) โดยจัดเป็นอมนุษย์ชนิดหนึ่ง คือ มีหัว ปีก เล็บ และปาก เหมือนนกอินทรี ส่วนกาย และแขนเป็นมนุษย์ โดยมีนิวาสถานอยู่ที่วิมานฉิมพลีอันตั้งอยู่บนต้นจิว ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงก็ได้มีการกล่าวถึงครุฑด้วย โดยกล่าวว่า เชิงเขาพระสุเมรุมีสระที่ชื่อว่า “ฉิมพลีสระ” โดยรอบสระมีป่าจิว และต้นจิวเป็นที่อยู่อาศัยของครุฑ ส่วนอาหารของครุฑก็คือนาค โดยครุฑจะใช้เล็บรัดเอาหางนาค และบินนำหัวนาคห้อยลงพื้นดิน และเพราะเหตุนี้จึงได้เกิดเป็นรูปครุฑยุคนาคตามศิลปะไทย (ศ. พลายน้อย , 2535 : 340)

มีครั้งหนึ่งได้เกิดการต่อสู้กันขึ้นระหว่างครุฑและพระนารายณ์ ปรากฏว่าต่อสู้กันอยู่นาน แต่ยังไม่มีความแพ้หรือชนะ สุดท้ายทั้งสองจึงได้ตกลงกัน โดยพระนารายณ์บอกว่าต้องการพระอะไรก็จงขอมา

พญาครุฑตอบว่า “ข้าพเจ้าขออยู่สูงกว่าพระองค์ ขอเป็นผู้ไม่มีเวลาตาย แลไม่มีเวลาเจ็บ แม้มิได้กินน้ำอมฤต” พระนารายณ์จึงประทานพร ส่วนพญาครุฑจึงทูลกลับว่า “ข้าพเจ้าจะถวายพรแก่พระองค์พรหนึ่ง” พระนารายณ์จึงกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงให้พรคือ ยอมเป็นพาหนะของข้า แลข้าให้ท่านอยู่ที่เสาชิงช้าเพื่อท่านจะอยู่สูงกว่าข้าได้ตามประสงค์” (ส. พลายน้อย , 2535 : 332) ดังนั้นจึงเกิดเป็นปางหนึ่งของพระนารายณ์ซึ่งก็คือ พระนารายณ์ทรงครุฑ (นารายณ์ทรงสุบรรณ) และรูปนารายณ์ทรงครุฑดังกล่าวได้ถูกใช้มาเป็นตราพระราชลัญจกรแผ่นดินอีกด้วย

ในกรณีของประเทศไทย รูปครุฑได้ปรากฏอยู่บนธงมหाराชอันเป็นธงที่เป็นเครื่องหมายของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เนื่องจากคติที่พระนารายณ์ได้ให้พรแก่ครุฑโดยให้อยู่บนธงดังที่กล่าวมาแล้ว พร้อมกับที่พระมหากษัตริย์ของไทยถือคติว่าตนเป็นองค์รามธิบดี คือเป็นพระนารายณ์ที่อวตารลงมาเป็นพระรามและครองกรุงอโยธยา⁷³ ส่วนตราพระนารายณ์ทรงครุฑได้มีการใช้กันมาตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและได้มีการใช้เรื่อยมา จนล่วงมาถึงรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้มีการใช้เครื่องหมายครุฑรำเป็นตราประจำแผ่นดิน ซึ่งครุฑรำมีความหมายที่แสดงถึงอำนาจ แต่ต่อมาในช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 7 ได้เปลี่ยนตราครุฑจากครุฑรำมาเป็นครุฑบิน⁷⁴

สิ่งที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่เกี่ยวข้องกับครุฑ ก็คือ องค์รัชกาลที่ 6 ได้ใช้พระนามของพระองค์ว่า “รามธิบดี” และในเวลาต่อมาพระองค์ก็ทรงได้เปลี่ยนพระปรมาภิไธย

⁷³ ปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนชื่อจาก อโยธยา เป็นอยุธยา โดยมีความว่า

“ในการที่พระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาที่หนองโสนนั้น พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าว่า... ข้าพพราหมณ์ถวายพระนามแด่พระเจ้าอยู่หัวว่า สมเด็จพระรามธิบดีศรีสินทรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว กรุงเทพมหานครบรรพตวาราวดีศรีอยุธยา มหาดีลกษณพรตพระราชธานีบุรีรมย์ เหมือนด้วยนามสมเด็จพระนารายณ์อวตารผ่านกรุงศรีอยุธยาแต่กาลก่อน คำว่า “อโยธยา” เปลี่ยนเป็น “อยุธยา” ได้ตามหลักภาษาสันสกฤตที่เปลี่ยน “โ” เป็น สระอุได้” (ปรีดี พนมยงค์ , 2543 : 31)

เหตุที่ ปรีดี พนมยงค์ กล่าวว่า เปลี่ยนจาก “โ” เป็น สระอุ ได้ ตามหลักภาษาสันสกฤต เนื่องจากว่า ราชสำนักของอยุธยา รับผิดชอบราชามาจากขอมอีกทอดหนึ่ง ในขณะที่ขอมได้ใช้ภาษาสันสกฤตเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ อยุธยาจึงรับวิธีการของภาษาสันสกฤตมาด้วย จึงเป็นผลให้เปลี่ยนการเรียกชื่อกรุงจาก อโยธยา มาเป็น อยุธยา

⁷⁴ ดวงดาว ยังสามารถ ให้ทัศนะว่า การนำตราพระครุฑพำมาใช้เป็นตราแผ่นดิน เป็นการแสดงเจตน์จำนงว่า พระมหากษัตริย์ในโลกสมัยใหม่มิใช่พระมหากษัตริย์ในลักษณะของจักรพรรดิราช หรือบรมราชาธิราชอีกต่อไป หากแต่ทรงเป็นเพียงศูนย์รวมแห่งความเป็นชาติโดยผ่านสัญลักษณ์ของครุฑ

ของพระมหากษัตริย์องค์ก่อนหน้านั้นเป็นรามาชิปติด้วย ดังปรากฏในการเฉลิมพระปรมาภิไธย เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน ปีมะโรง พ.ศ. 2459 คือหลังจากที่ครองราชย์ไปแล้ว 6 ปี (น่าสังเกตด้วยว่า ทรงใช้รามาชิปติหลังจากครองราชสมบัติ 6 ปี อันเลข 6 ก็ตรงกับรัชกาลของพระองค์ด้วย) นอกจากนี้เลข 6 อันเป็นเลขรัชกาลของพระองค์ ยังตรงกับปางที่ 6 ของพระนารายณ์ (ปางปรศุรามาวตาร)

ในการนี้พระองค์ยังทรงได้สถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาชิปติ โดยสถาปนาเมื่อปี พ.ศ. 2461 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังกล่าวเป็นรูปของ “*ปรศุรามาวตารประหารพญากการตวิริยะ*” อันมีที่มาว่า พญากการตวิริยะได้ทำการสังหารบรรดาพราหมณ์ล้มตายเป็นจำนวนมาก จนพระนารายณ์ต้องอวตารมาเป็นปรศุรามาวตารปราบพญากการตวิริยะ เพื่อช่วยรักษาเผ่าพันธุ์ของพราหมณ์เอาไว้ ดังนั้นเมื่อองค์รัชกาลที่หกทรงมีพระราชประสงค์จะสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังกล่าว พระองค์จึงทรงเลือกปางที่ 6 ของพระนารายณ์ (ซึ่งตรงกับเลขรัชกาลของพระองค์) มาเป็นลายในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลดังกล่าว

หากพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์ประกอบกันด้วยก็จะพบว่า ช่วงที่พระองค์ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลดังกล่าว เป็นช่วงที่ทรงตัดสินพระทัยเข้าร่วมสงครามกับประเทศสัมพันธมิตรในการประกาศสงครามกับเยอรมนีในมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 ดังนั้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังกล่าวจึงมีนัยยะเปรียบเสมือนการสงครามระหว่างฝ่ายธรรมะกับฝ่ายอธรรม (ปรศุรามาวตาร กับ พญากการตวิริยะ) ซึ่งเปรียบเสมือนว่าสงครามโลกครั้งที่ 1 มีสัมพันธมิตร และเยอรมนี เป็นฝ่ายธรรมะและอธรรมเช่นกัน (ดูภาพ 5.8 ประกอบ)

5.1.2) นัยยะของเหรียญที่ระลึกอื่นๆ

เหรียญที่ระลึกศตพรรษมาลา (ภาพ 4.23) จะมีสัญลักษณ์ปรากฏเช่น อุณาโลมและพระราชลัญจกรแห่งพระมหากษัตริย์ทั้ง 5 พระองค์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เหรียญดังกล่าวสร้างขึ้นเพื่อการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 100 ปี สิ่งที่เหรียญดังกล่าวแสดงสัญลักษณ์แห่งการครบรอบปีหนึ่งร้อย ก็คือ รัชมีจำนวน 100 แฉก อันเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายว่าครบรอบ 100 ปี สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ เหรียญดังกล่าวเป็นเหรียญที่ระลึกรุ่นแรกของสยาม ที่อยู่ในขนบของชาติตะวันตกในการฉลองครบรอบต่างๆ เช่น ฉลองครบรอบ 25 ปี 50 ปี 100 ปี หรือ 150 ปี เป็นต้น และเหรียญดังกล่าวก็ออกมาในคราวฉลองพระนครครบ 100 ปี

ด้านหัวของเหรียญดังกล่าว จะปรากฏพระรูปของกษัตริย์ทั้ง 5 พระองค์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยแต่ละองค์ทรงฉลองพระองค์เสื้อยันต์พร้อมทั้งทรงเครื่องราชอิสริยาภรณ์อีกด้วย

ซึ่งน่าจะจัดเป็นเหรียญที่ระลึกเหรียญที่สองแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ได้มีการใส่พระรูปของพระมหากษัตริย์ลงไป หลังจากที่ให้มีเหรียญพระรูปเหรียญแรกในต้นสมัยรัชกาลที่ 5 (เหรียญหลักแจว) ซึ่งเหรียญหลักแจวดังกล่าวก็มีการฉลองพระองค์และประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์เช่นกัน แต่สิ่งหนึ่งที่มีนัยยะที่สำคัญก็คือ เหรียญหลักแจวได้ผลิตออกมาในปีเดียวกันกับที่องค์รัชกาลที่ 5 รับสั่งให้หล่อรูปพระบรมมหาราชวังทั้ง 4 พระองค์แล้วเสร็จพอดี⁷⁵ และถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีการหล่อพระบรมรูปขององค์รัชกาลที่ 1-3 ที่มีสิริโฉมเหมือนจริง⁷⁶

ทั้งนี้พระบรมรูปของพระมหากษัตริย์ในรัชกาลที่ 1-3 มิได้ฉลองพระองค์ แต่พอมาถึงพระบรมรูปขององค์รัชกาลที่ 4 ปรากฏว่า พระบรมรูปมีการฉลองพระองค์กับทั้งมีการประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์แบบตะวันตกด้วย จึงถือได้ว่า พระบรมรูปของพระบรมมหาราชวังทั้ง 4 พระองค์ และเหรียญหลักแจว เป็นการเปิดมิติใหม่ในเรื่องของการปั้นรูปแบบกษัตริย์ในลักษณะเหมือนจริง⁷⁷ นอกจากนี้ยังเป็นนัยยะที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญของพระนครอีกด้วย กล่าวคือ ถ้ามองจากนัยยะของพระบรมรูปขององค์รัชกาลที่ 4 นั้น การที่พระองค์มีฉลองพระองค์สวมกับทั้งประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์แบบตะวันตก แสดงให้เห็นถึงการเปิดโลกทัศน์ของชนชั้นนำสยามต่อโลกตะวันตก ดังมีรับสั่งในรัชสมัยของพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ข้าราชการที่มาจากต่างประเทศเข้ามาเข้าเฝ้าต้องสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า เพื่อมิให้ชาวตะวันตกดูถูกว่าเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน

ดังนั้นเหรียญหลักแจวดังกล่าวนอกจากปรากฏพระบรมรูปที่ฉลองพระองค์แล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เมื่อนำเหรียญทั้งสอง (เหรียญหลักแจว และเหรียญศตพรรษมาลา) ดังกล่าวมาเทียบกันโดยเฉพะอย่างยิ่ง พระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จะพบว่าเส้นพระเกศาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเปลี่ยนจากทรงหลักแจว (มหาดไทย) มาไว้

⁷⁵ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ปราสาทพระเทพบิดรในพระบรมมหาราชวัง

⁷⁶ เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับคติการทำรูปเหมือนในสังคมไทยช่วงต้นยุครัตนโกสินทร์ เริ่มต้นในช่วงพ.ศ. 2402 โดยจักรพรรดินโปเลียนที่สามแห่งฝรั่งเศส ได้ทรงส่งเครื่องบรรณาการมาทูลถวายแด่รัชกาลที่สี่แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยหนึ่งในนั้นก็คือ รูปปั้นของพระองค์เอง หลังจากนั้นในปีพ.ศ. 2406 รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งพระรูปขององค์รัชกาลที่สี่ซึ่งเป็นฝีมือการปั้นโดยเอมิล ฟรังซัว ชาตรูส (Emile Francois Chatrouse) โดยที่ฐานของรูปปั้น สลักว่า "Chatrouse 1863 Paris" แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าไม่ทรงโปรด พระองค์จึงทรงให้หลวงเทพจรณา (พลับ) ปั้นพระบรมรูปของพระองค์ตามคติแบบตะวันตก อนึ่ง ปีที่หลวงเทพจรณานี้แน่นอนยังไม่ทราบได้ แต่อย่างไรก็ต้องอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1863 (พ.ศ. 2406) หรือหลังจากนั้นอย่างแน่นอน ส่วนการปั้นพระรูปของพระบรมมหาราชวังที่กล่าวข้างต้น พระองค์เจ้าประดิษฐวรการทรงปั้นเมื่อปี พ.ศ. 2412 จนมาแล้วเสร็จด้วยการหล่อพระรูปเมื่อปี พ.ศ. 2414 อันตรงกับปีที่เหรียญหลักแจวผลิตออกมา

⁷⁷ ก่อนหน้านั้นก็มีการปั้นรูปเหมือนของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว โดยเป็นฝีมือของหลวงเทพจรณา (พลับ) ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วในเชิงอรรถที่ 76

ยาวตามแบบสากล อันแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมของสยามในการเปิดกระแสต่อโลก ตะวันตก

5.1.2ฉ) ปัญหาในตัวตราอาร์มแผ่นดิน : วิเคราะห์เหรียญที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 5

ปัญหาที่ผู้วิจัยพบเกี่ยวกับตราอาร์มแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็คือ ตราแผ่นดินที่ออกแบบโดยหม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย ที่ถูกต้องตามหลักการออกแบบที่แท้จริงเป็นอย่างไร? และความหมายที่แท้จริงที่หม่อมเจ้าประวิช ชุมสาย ทรงต้องการให้เป็นคืออะไร? ประกอบกับองค์ประกอบในตราอาร์มแผ่นดินมีการวางที่แตกต่างกันในหลายครั้ง เช่น ผู้วิจัยพบว่าในบางครั้งการวางพระแสงดาบกับธารพระกรที่ไขว้กันนั้นมักจะวางสลับไม่เหมือนกัน กล่าวคือ บางครั้งปรากฏว่าพระแสงขรรค์พาดไขว้ไปทางซ้าย หรือบางครั้งก็ไขว้ไปทางขวา

ส่วนราชสีห์และคชสีห์ที่ประคองฉัตรอยู่ (บางครั้งฉัตรก็ปรากฏเป็น 5 ชั้น หรือ 7 ชั้นด้วย) ก็สลับกัน กล่าวคือ บางครั้งราชสีห์ประคองฉัตรอยู่ด้านซ้าย แต่บางครั้งก็ปรากฏว่าอยู่ด้านขวา สิ่งต่างๆ ที่กล่าวมานี้ จึงทำให้ผู้วิจัยได้หันมาเทียบเคียงและวิเคราะห์โดยนำเอกสารตำราต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคติจักรวาลไตรภูมิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกทั้งของไทยและขอมโบราณ รูปแบบการแบ่งการปกครองในส่วนราชการมาประกอบกัน จึงทำให้ทราบว่ารูปแบบตราอาร์มแผ่นดินที่ปรากฏบนหน้าเหรียญที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 5 (ดูภาพล่างประกอบ) ถูกต้องตามหลักการทุกประการ ดังจะขอกล่าวแยกเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

- 1.คติจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ
- 2.พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของไทยและขอมโบราณ
- 3.รูปแบบการปกครองของไทยสมัยโบราณ

โล่สามช่องอันได้แก่ ช่องบน (ข้างสามเศียรคือสยาม) ช่องล่างซ้าย (ประเทศราชลาว) และช่องล่างขวา (ประเทศราชมลายู)

ภาพเหรียญที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 5 ด้านก้อย⁷⁸

ลิขสิทธิ์ทำวิทยาสัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

⁷⁸ รายละเอียดคร่าวๆ ของเหรียญที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 5 ประกอบด้วยเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรพระภรณ์และพระแสงขรรค์ไขว้กันเป็นฉากหลังของฉลองพระองค์ครุย ด้านบนสุดจะเป็นรูปของพระมหามงกุฏอยู่ส่วนบนสุด ถัดลงมาจะเป็นตราจักรและตรีศูลอันเป็นสัญลักษณ์ของราชวงศ์จักรี ต่อมาจะเป็นรูปของโล่ที่แบ่งออกเป็นสามช่องและคล้องด้วยเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ข้างโล่จะประกอบด้วยฉัตรเจ็ดชั้นทั้งทางด้านซ้ายและขวา โดยด้านซ้ายจะมีราชสีห์ประคองฉัตรอยู่ ส่วนทางด้านขวามีคชสีห์ประคองฉัตร

-คติจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ

คติจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิได้กล่าวถึงแล้วในส่วนของ บทที่ 1 แต่ในที่นี้ จะขอกล่าวอย่างคร่าวๆอีกครั้งหนึ่ง (ดูภาพ 1.14 ประกอบ) คติจักรวาลแบบไตรภูมิประกอบด้วยเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาล ถัดออกจากเขาพระสุเมรุจะประกอบด้วยเขาสัตบริภัณฑ์จำนวนทั้งหมด 7 ลูกอันมีนามต่าง ๆ กัน โดยเขาแต่ละลูกจะมีการเชื่อมกัน และระหว่างเขาจะมีมหานทีสี่พันครั่งระหว่างเขาลับกันไป ส่วนพระอาทิตย์จะขึ้นทางทิศตะวันออก พระจันทร์อยู่ที่ทิศตะวันตก (ดูภาพ 1.14 และ 1.15 ประกอบ)

-พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของไทยและขอมโบราณ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก⁷⁹ ของไทยมีขั้นตอนต่างๆที่สามารถแบ่งเป็นสังเขปได้ 5 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นตอนเตรียมพิธี มีการทำพิธีตักน้ำและตั้งพิธีเสกน้ำสำหรับถวายเป็นน้ำอภิเษกและน้ำสรงพระมูรธาภิเษก กับทำพิธีจารึก และสุพรรณบัฏดวงพระบรมราชสมภพ พร้อมกับแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล
2. พิธีเบี่ยงต้น มีการเจริญพระพุทธมนต์ ตั้งน้ำวงค้าย จุดเทียนชัย และเจริญพระพุทธมนต์ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
3. พิธีบรมราชาภิเษก มีพิธีสรงพระมูรธาภิเษกแล้วประทับพระแท่นอัฐทิศอุทุมพรรับน้ำอภิเษก ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐรับการถวายสิริราชสมบัติและเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์
4. พิธีเบี่ยงปลาย มีการเสด็จออกมหาสมาคม ตั้งพระราชินี ตั้งพระราชวงศ์และพิธีเฉลิมพระมณเฑียร
5. เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพระนคร (แสงสุริย์ ลดาวัลย์, 2526 : 3)

สิ่งที่สำคัญของพิธีก็คือ การสรงน้ำมูรธาภิเษก เพราะหากยังไม่ได้สรงน้ำจะใช้คำว่า “พระราชโองการ” ไม่ได้ หลังจากสรงน้ำมูรธาภิเษกแล้วพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงประทับเหนือพระที่นั่งอัฐทิศ อันการประทับที่พระที่นั่งอัฐทิศตั้งแต่สมัยอยุธยา (อันมีอิทธิพลจากขอม) คือการประกาศว่าพระมหากษัตริย์

⁷⁹ มาจากคำว่า ราชา + อภิเษก โดยคำว่า “อภิเษก” หมายถึง การอาบน้ำหรือการสรงน้ำ โดยพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจะมีการเริ่มต้นด้วยพราหมณ์ต้องทำการก่อกองไฟเพื่อกระทำัญญาต่อเทวดา หลังจากนั้นจึงทำน้ำเทพมนตร์สำหรับการสรงน้ำพระราชธา อันการสรงน้ำพระราชธาถือกันว่าเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์แก่ผู้ที่จะรับการราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ ดู คึกฤทธิ์ ปราโมช (บรรณาธิการ), *ลักษณะไทยเล่ม 1 ภูมิหลัง* (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2539), หน้า 28

ทรงเป็นจักรพรรดิราช และการที่ประทับนั่งที่พระที่นั่งอัฐทิศก็คือการประกาศความเป็นศูนย์กลางของโลก (สุจิตร วงษ์เทศ (บรรณาธิการ) , 2539 : 153)

ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประทับที่พระที่นั่งอัฐทิศแล้ว พระองค์จะหันพระพักตร์สู่ทิศตะวันออกเป็นทิศแรก หลังจากนั้นราชบัณฑิตจะเข้ามาถวายน้ำอภิเษก เมื่อทรงรับถวายน้ำอภิเษกแล้ว พราหมณ์เป่าสังข์ พราหมณ์พิธีถวายน้ำพระมหาสังข์ พราหมณ์พฤติบาตถวายน้ำเทพมนต์ จากนั้นพระเจ้าอยู่หัวจะหันพระองค์ไปยังทิศตะวันออกเฉียงใต้ เหล่าราชบัณฑิตก็จะปฏิบัติตามเดิม การกระทำจะปฏิบัติเช่นนี้ไปจนครบแปดทิศ⁸⁰ (แสงสุรย์ ลดาวัลย์ , 2526 : 14)

หลังจากถวายน้ำอภิเษกแล้ว จะถึงการถวายสิริราชกกุธภัณฑ์ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จไปประทับ ณ พระที่นั่งภัทรบิฐภายใต้เศวตฉัตร สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ ในยุคโบราณก่อนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนึ่งในเบญจราชกกุธภัณฑ์อันได้แก่ พระมหาพิชัยมงกุฏนั้น พระมหากษัตริย์แต่เดิมจะทรงรับพระมหาพิชัยมงกุฏมาไว้ที่ด้านข้างของพระองค์ โดยที่โบราณราชประเพณีจะให้ความสำคัญกับการรับพระมหาเศวตฉัตรมากกว่า⁸¹ ทั้งนี้ในสมัย

⁸⁰ การประทับที่พระที่นั่งอัฐทิศดังกล่าว ยังเห็นได้จากในตำนานของจักรวาทินว่าด้วยการเคลื่อนที่ของจักรวรรดิที่กล่าวว่า

“...ตำนานเล่าสืบไปว่า วันหนึ่งจักรพรรดิผู้ซึ่งสืบราชบัลลังก์ต่อจากพระราชบิดาผู้ทรงสละราชย์สมบัติเนื่องจากพระชนมายุมากแล้ว ได้ทรงพบพระธรรมจักรหมุนไปทางทิศตะวันออกเป็นทิศแรก แล้วจึงหมุนต่อไปทางทิศอื่นๆทั่วจักรวาล จักรพรรดิพร้อมด้วยกองทัพที่ทรงติดตามพระธรรมจักรนี้ไปที่ใดก็ตามที่พระธรรมจักรหยุด จักรพรรดิผู้ชนะก็จะทรงพักอยู่ที่นั่นพร้อมด้วยจำนวนไพร่พลอันมากเป็นสี่เท่า พระราชาที่ทรงเป็นอริราชศัตรูในดินแดนเหล่านั้นก็จะเข้ามาสวามิภักดิ์และกราบบังคมทูลให้พระราชทานธรรม จักรพรรดิก็ทรงแสดงจักรวรรดิวัตรให้ละเว้นการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์...”

สัญลักษณ์ของการเป็นจักรวาทิน ตามตำนานดังกล่าวจึงเห็นได้จากพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งในพิธีตอนหนึ่งพระมหากษัตริย์ทรงประทับ ณ พระที่นั่งอัฐทิศ และบรรดาผู้แทนของคณะสงฆ์ทั่วจักรวาลได้อัญเชิญพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์คุ้มครองศาสนจักร (อคิน รพีพัฒน์ , 2527 : 61-62) ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับแนวคิดของอินเดีย ที่พญาลิไท ใช้ในการขยายอาณาเขต และเสริมบารมี โดยใช้แนวคิด “จักรแก้ว” อันเป็น 1 ใน 7 รัตนะคู่บุญบารมีของจักรพรรดิราช โดยเมื่อจักรแก้วไปถึงที่ใด ก็จะต้องปราบแผ่นดินนั้นได้สำเร็จ แล้วจักรพรรดิจะทำพิธี “...แล้ว ๓ จึงหลั่งน้ำลงแล้ว ๓ ก็ว่าดังนี้แดนนี้เป็นแดนเมืองแห่งกุ แต่เป็นอาณาจักรแห่งกุฝ่ายหนตะวันออกแล...แต่นี้เป็นแดนเมือง เป็นอาณาจักรแห่งเบื้องทักษิณแล...” จากข้อความดังกล่าวจะเห็นว่าชมพูทวีปอยู่ทิศเบื้องทักษิณ บุพพวิเทททวีปอยู่เบื้องตะวันออก อมรโคยานทวีปอยู่เบื้องตะวันตก อุตตรกุททวีปอยู่เบื้องเหนือ จักรแก้วจึงเคลื่อนไปทั้ง 4 ทวีป จึงเป็นผลให้จักรพรรดิได้เป็นเจ้าโลก ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่า แนวทางทางการเมืองของพญาลิไทได้รับอิทธิพลจากอินเดีย และพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ด้วย (ชลธิรา กลัดอยู่ , 2517 : 117)

⁸¹ พระมหาเศวตฉัตร เป็นคำย่อที่ใช้เรียกพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร (ฉัตรห่มผ้าขาว 9 ชั้น) ซึ่งเป็นราชกกุธภัณฑ์ที่แสดงความ เป็นกษัตริย์ที่ทรงรับพระบรมราชาภิเษกตามโบราณราชประเพณีแล้ว ทั้งนี้คำว่าเศวตฉัตรในอาณาจักรล้านช้าง ได้เรียก กษัตริย์ของตนว่า “พระเจ้าร่มขาว” ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงประทานคำอธิบายถึงที่มาของฉัตรไว้ว่า โบราณ

โบราณถือกันว่า พระมหาเศวตฉัตรเป็นสิ่งสำคัญที่สุดและเป็นสัญลักษณ์ขององค์พระมหากษัตริย์ แต่เมื่อประเทศไทยได้มีการติดต่อกับชาติตะวันตกมากยิ่งขึ้น จึงได้นิยมธรรมเนียมตามราชสำนักของยุโรปที่ถือกันว่า การได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์อย่างสมบูรณ์ ก็ต่อเมื่อได้สวมมงกุฎแล้ว ดังนั้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้มีการเชิญบรรดาทูตานุทูตจากชาติต่างๆ เพื่อเป็นสักขีพยานในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระองค์ โดยจุดสำคัญของพระราชพิธีก็คือ การที่พระองค์ได้ทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฎ⁸² และนับจากนั้นเป็นต้นมาจึงเป็นธรรมเนียมต่อมาว่า ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ไทยจะทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฎ

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดถึงความต่างกันในเรื่องของการให้ความสำคัญของพระมหาพิชัยมงกุฎระหว่างรัชกาลที่ 4 กับรัชกาลก่อนหน้านั้น ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 และ 4 ซึ่งประพันธ์โดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) โดยพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของรัชกาลที่ 3 มีความว่า

“...เสด็จขึ้นยั้งที่ตั้งอัฐทิศรับน้ำกลศ น้ำสังข์ทั้ง 8 ทิศ แล้วเสด็จมาพระที่นั่งจักรพรรดิ รับพระสุพรรณบัฏและเครื่องราชกกุธภัณฑ์เจษฎาธุระเสร็จแล้ว เสด็จขึ้นพระมหามณเฑียรปรนนิบัติพระสงฆ์ นันทวยไทยธรรมแล้ว เสด็จออกพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานภายใต้พระมหาเศวตฉัตร ข้าราชการเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมพร้อมกัน และเจ้าพระยาที่สมุหนายก

เป็นเค้าเดิมของร่ม ส่วนร่วมเป็นเค้าเดิมของฉัตร แม้ทัพแต่โบราณเวลาไปราชการสงครามจะต้องมีผู้คอยกันร่มให้ เมื่อฝ่ายใดรบชนะจึงยึดร่มของฝ่ายแพ้นมาเพื่อเป็นเกียรติแก่ฝ่ายตน ต่อมาเมื่อร่มมีจำนวนมากขึ้นทำให้ไม่เหมาะเวลาเดินขบวน จึงได้มีการคิดนำร่มมาซ้อนกันเป็นชั้นๆ และเรียกว่าฉัตร ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยามีการใช้ฉัตรเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศมาแต่ครั้งแผ่นดินพระเจ้าอู่ทอง ในส่วนของพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรนั้นจะใช้แขวนหรือปักในสถานที่ต่างๆ เช่น ปักเหนือพระราชอาสน์ราชบัลลังก์ แขวนเหนือพระโกศพระบรมศพ ณ ที่ประดิษฐานพระบรมศพ ในส่วนของฉัตรที่ชั้นลดลงมา ได้แก่ ฉัตร 7 ชั้น เรียกว่า พระฉัตรปฎลเศวตฉัตร เป็นฉัตรของพระมหากษัตริย์ที่ยังมิได้กระทำพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งใช้แขวนเหนือพระที่นั่งพุดตานบนพระคชาธารพระที่นั่งทรงของพระมหากษัตริย์ และแม้ว่า **เมื่อกษัตริย์จะทรงได้ผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว พระมหากษัตริย์ ก็จะใช้เพียง 7 ชั้นเท่านั้น ไม่ใช่ 9 ชั้น** สิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่างก็คือ จำนวนชั้นของฉัตรจะเป็นเลขคี่ มิใช่เลขคู่ รายละเอียดเพิ่มเติม ดู พลาตติย สัทธาธิบาย, จอมทัพไทยและเอกลักษณ์การทหารของแผ่นดิน (กรุงเทพฯ : พับลิคิสิสเนชั่นส์, 2535), หน้า 149-154

⁸² ส.ศิวรักษ์ ได้ตั้งข้อสังเกตคำว่า “Crown” อันหมายถึงพระมหาพิชัยมงกุฎนั้น ก็คือองค์พระมหากษัตริย์ และคำว่า Crown ก็ใช้ในความหมายได้ทั้งสองเพศ คือ เป็นกษัตริย์ผู้ชาย หรือกษัตริย์ผู้หญิงก็ได้ ดังนั้นจึงใช้ Crown หรือพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์ด้วย (ส.ศิวรักษ์, 2536 : 39)

สมุหพระกลาโหมและเจ้าพระยาจตุสดมภ์ทั้ง 4 ก็ได้กราบทูลถวายสิ่ง
ทั้งปวงตามที่ในตำแหน่งราชการ...”(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2506 : 9)

ส่วนในพระราชพิธีในรัชกาลที่ 4 มีความว่า

“...เสด็จพระราชดำเนินมาขึ้นบนพระที่นั่งภัทรบิฐ ผันพระพักตร์สู่อีสานทิศ พระครูพรหมณ์ก็อ่านนิศวรรเวท สรรเสริญเขาไกรลาส แล้วกราบบังคมทูลถวายสิริราชสมบัติอันพระมหากษัตริย์จะครอบครองสืบต่อไป เจ้าพนักงานกราบบังคมทูลถวายพระมหาวรเศวตฉัตร เป็นที่เฉลิมสิริราชสมบัติสำหรับพระบรมกษัตริย์สืบมา แล้วพระมหाराชครูถวายพระสุพรรณบัฏ พระมหาพิชัยมงกุฎพระมหาสังวาล ทรงรับมาสวมสอดทรงในพระองค์ แล้วพระมหाराชครูถวายธารพระกรกับพระแสงขรรค์ ทรงรับธารพระกรพาดเบื้องขวา พระแสงพาดเบื้องซ้าย...”
(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2506 : 385)

นอกจากนี้ในหนังสือของ ปาลเลอแก้วซ์ ได้เขียนถึงพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกันว่า

“...พราหมณ์ชาผู้หนึ่ง ขับทำนองถวายพระพรและหมอบลงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายราชสมบัติ แต่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่มหาดเล็กคนหนึ่งนำเศวตฉัตร (savetraxat : ฉัตรเจ็ดชั้นอันแสดงถึงพระอิสริยยศของพระเจ้าแผ่นดินในเบื้องปฐม)ถวาย อีกคนหนึ่งถวายกลักทองคำบรรจุแผ่นพระสุพรรณบัฏ ส่วนคนอื่นๆเวียนเข้ามาทูลเกล้าถวายพระมหามงกุฎ ดาบพระศอประดับเพชร พระคทา ซึ่งพระมหากษัตริย์จะทรงรับมาวางไว้บนพระเพลาเบื้องขวา และพระแสงขรรค์วางไว้บนพระเพลาเบื้องซ้าย...” (ฌ็อง บัปติสต์ ปาลเลอแก้วซ์, 2520 : 243-244)

จาก 3 ตัวอย่างที่อ้างมาข้างต้น จะพบว่ามีความต่างกันระหว่างรัชกาลที่ 3 กับรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในส่วนของกรรับพระมหากษัตริย์มงกุฏ ส่วนการรับพระแสงขรรค์ชัยศรีและธารพระกร (พระคทาในภาษาของปาลเลอกัวซ์) ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งในเอกสารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ และปาลเลอกัวซ์ ต่างกล่าวตรงกันว่า พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพาพระแสงขรรค์ที่พระเพลาเบื้องซ้าย ส่วน ธารพระกรพาที่พระเพลาเบื้องขวา

ในตำราของอินเดีย เช่น คัมภีร์อิทธิฐานปทีปิกา และพระธรรมบทได้กล่าวไว้ว่า เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ประกอบด้วย 1. พระขรรค์⁸³ 2. ฉัตรหรือร่ม 3. เครื่องประดับผม เครื่องบังผมหรือมงกุฏ 4. ฉลองพระบาท และ 5. เครื่องปิดแครงที่ทำด้วยขนสัตว์ (ถ้าทำจากขนจามรีจะเรียกว่า “เส้” แต่ถ้าเป็นขนนกจะเรียกว่า “พัด” หรือวาลวิชนี) กับอีกแบบหนึ่งจะปรากฏหลักฐานที่ป็นเป็นรูปประกอบภาษามคธ และประดับอยู่ที่บานหน้าต่างพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งประกอบด้วย 1. เส้หรือพัด 2. มงกุฏ 3. พระขรรค์ 4. ธารพระกร และ 5. ฉลองพระบาท ในขณะที่ยุคลุขโทษได้มีการค้นพบแผ่นไม้จำหลักมีอักษรไทยอยู่ตอนบนเขียนไว้ว่า “ราชะกุขพระระ” การใช้อักษรดังกล่าวคาดว่าเป็นสมัยหลังจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หรืออาจเป็นของจำหลักขึ้นในสมัยพระยาเสือไทยหรือหลังจากนั้น⁸⁴ เพราะมีอักษรขอมอยู่กลางเกือบเต็มแผ่นไม้ ในแผ่นไม้นี้ได้

⁸³ พระแสงขรรค์ชัยศรี โดยทั่วไปมีลักษณะรูปร่างแบบใบหอกและมีคมทั้งสองด้าน ด้ามไม่ยาว ถูกถือให้เป็นอาวุธประจำองค์เทพ หรือสมมติเทพ เช่นพระมหากษัตริย์ (โชติ ภัลยานมิตร , 2548 : 86) พระแสงยังเกี่ยวข้องกับคำว่า “กษัตริย์” อีกด้วย โดย

“ในโบราณกาลแต่เดิมมา ชาวอินเดียย่อมนับถือผู้เป็นชาติทหารถืออาวุธกระทำกรยุทธสงครามว่า เป็นตระกูลอันมียศสูงกว่าตระกูลอื่นๆทั้งปวง ในปางนั้นตระกูลกษัตริย์ อีกนัยหนึ่งเรียกว่าราชบุตร เป็นชาติเชื้อตระกูลทหารได้เป็นใหญ่ในสกุลชมพูทวีปและปกครองชาติอื่นๆทั้งสิ้น ด้วยมีอำนาจถืออาวุธได้แต่ฝ่ายเดียว ตระกูลอื่นๆต้องห้าม จะถืออาวุธไม่ได้เป็นอันขาด จึงได้เรียกว่ากษัตริย์ แปลว่า ผู้ถือดาบหรือศาสตรา ซึ่งภาษาสันสกฤตเรียกว่า “กษัตริ” (ยี่.อี. เยรินี , 2548 : 81)

ดังนั้นการรับพระแสงขรรค์ชัยศรีมีการบ่งบอกเป็นนัยยะว่า พระมหากษัตริย์ทรงรับอำนาจอาญาสิทธิ์ เหนือดินแดนและประชาชนที่พระองค์ทรงปกครอง (พลาดิศย์ สิทธิธัญญิก , 2535 : 81)

⁸⁴ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ กล่าวถึงแผ่นไม้จำหลักดังกล่าวว่า

“...ในการบูรณะพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียงเมืองศรีสะเกษ จังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นโบราณสถาน สมัยสุโขทัยยุคต้นๆ แต่ได้รับการปฏิสังขรณ์สืบต่อกันมาโดยพระมหากษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยาองค์หลังสุดที่ปฏิสังขรณ์พระปรางค์องค์นี้ คือพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเมื่อพุทธศตวรรษที่ 23 ได้พบโบราณวัตถุสมัยของพระองค์ที่เป็นไม้หลายชิ้น เช่น ดาวเพดานและบานประตูไม้จำหลักอีกสิ่งหนึ่งที่กรมศิลปากรพบจากการบูรณะพระปรางค์องค์นี้ คือ แผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่กษัตริย์อยุธยาถวายให้แก่พระบรมสารีริกธาตุ...”

จำหลักเบญจราชกุธภัณฑ์ 5 สิ่งไว้ตรงกับแบบที่อยู่ในวัดบวรนิเวศวิหาร (พลาติชัย สิทธีชัยกิจ , 2535 : 129) จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงสามารถจัดเครื่องเบญจราชกุธภัณฑ์เป็น 2 ประเภทคือ

ตำราอินเดียโบราณ	ต้นแบบจากสุโขทัยและวัดบวรนิเวศ
1.มงกุฏ	1.มงกุฏ
2.พระแสงขรรค์	2.พระแสงขรรค์
3.พิศหรือเส้	3.พิศหรือเส้
4.ฉลองพระบาท	4.ฉลองพระบาท
5.ฉัตร	5.ธารพระกร

โดยเหตุที่ทางฝ่ายอินเดียถือว่าฉัตรเป็นเครื่องประกอบสำคัญ ไทยจึงยอมรับเอาฉัตรเข้ามาใช้ด้วยแต่ไม่ได้จัดเป็นเบญจราชกุธภัณฑ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ดังนั้นพนักงานต้องทูลเกล้าถวายราชกุธภัณฑ์เป็น 2 ชุด คือ ชุดแรกถวายเบญจราชกุธภัณฑ์ ชุดหลังถวายพระมหาเศวตฉัตร (พลาติชัย สิทธีชัยกิจ , 2535 : 131)

ในส่วนเครื่องราชกุธภัณฑ์ของพระมหากษัตริย์จอมโบราณ มีความคล้ายกับของอินเดียแต่จอมโบราณจะให้ความสำคัญไปที่พระขรรค์มากกว่า⁸⁵ ดังปรากฏในบันทึกของโจวต้ากวานที่เขียนไว้ว่า

“...แต่ละวันพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกว่าราชการ 2 ครั้ง...นางกำนัล 2 คนใช้มืออันเรียวยาวและสวยงามซ่อนพระวิสูตรขึ้น และพระเจ้าแผ่นดินก็ปรากฏพระองค์ประทับยืนระหว่างช่องพระบัญชรทองคำ พระหัตถ์ถือพระขรรค์ บรรดาขุนนางและราษฎรต่างพนมมือจรดศรีษะลงกับพื้น...ข้าพเจ้าได้พักอาศัยอยู่ที่นั่นปีเศษ ได้เห็นพระองค์เสด็จออกนอกพระราชวังสี่ห้าครั้ง เมื่อเสด็จออกมีกองทหารแน่นขนัดนำหน้า

นอกจากนี้ เขายังได้ตั้งข้อสังเกตอีกจากแผ่นไม้จำหลักดังกล่าวว่า ตั้งแต่สมัยอยุธยาได้มีการตัดฉัตรออกและได้นำธารพระกรมาแทนโดยได้จัดฉัตรไปอยู่ในกลุ่มพวกเครื่องสูง ซึ่งน่าจะคิดมาจากคัมภีร์ชิน (พิเศษ เจียจันทรพงษ์ , 2542 : 113-114)

⁸⁵ ความสำคัญของพระขรรค์จะเห็นได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตราอาร์มในยุคของสมเด็จพระนโรดมที่ 1 แห่งกัมพูชา (ครองราชย์ ค.ศ. 1860-1905) จะปรากฏให้เห็นพระขรรค์ทั้ง 2 เล่มไขว้กัน ส่วนด้านในจะมีรูปของพานแว่นฟ้าทูลพระขรรค์โดยมีอุณาโลม อันหมายถึงโครงการของเทวภษัตริย์อยู่เบื้องบน

ขบวนธงทิวและขบวนดุริยางค์...พระเจ้าแผ่นดินประทับยืนอยู่บนหลัง
พระคชาธาร พระหัตถ์ถือพระขรรค์กายสิทธิ์...”

(อ้างถึงเฉลิม ขงบุญเกิด,บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงิน
ลесе อ้างใน พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2542 : 112)

ส่วนในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของกษัตริย์กัมพูชานั้น จะถือกันว่าร่างกายของ
พระมหากษัตริย์ คือ เขาพระสุเมรุ พระเนตรขวาเปรียบได้กับดวงอาทิตย์ พระเนตรซ้ายเปรียบได้กับ
ดวงจันทร์ แขนและขาถือทศทั้ง 4 ทิศ ส่วนฉัตร 6 ชั้นที่อยู่เหนือพระมหากษัตริย์เป็นตัวแทนของ
สวรรค์ 6 ชั้น⁸⁶ มงกุฎของพระองค์ คือ ยอดปราสาทของพระอินทร์ ส่วนพระแสงดาบ คือ พระแสง
ดาบแห่งปัญญา ฉลองพระบาท คือแผ่นดินที่รองรับเขาพระสุเมรุ เสื้อครุยของพระองค์ คือ ขุนเขา
ยุคนธรที่โอบล้อมเขาพระสุเมรุอยู่⁸⁷ (เอเดรียน สโนคกราส, 2541 : 97)

นอกจากเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ทั้งของไทยและขอมแล้ว จะขอยกตัวอย่างการ
เทียบเคียงการให้และใช้ความหมาย ในส่วนของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทางทวีปยุโรป ซึ่งจะประกอบไป
ด้วย มงกุฎ ลูกโลก คทา และพระแสงดาบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องราชกกุธภัณฑ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น
คทา⁸⁸ ลูกโลก⁸⁹ และมงกุฎ ถือว่าเป็นกกุธภัณฑ์ที่สำคัญแก่พระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีการบรม

⁸⁶ สุเมธ ชุมสาย ได้แยกความแตกต่างของภูมิจักรวาลระหว่างอินทดูกับพุทธรว่า ในคติของฮินดูจะมีรูปเขาวงแหวนเป็นทวีป 6 วง
แต่ถ้าเป็นคติของพุทธจะมีเขาวงแหวน 7 วง

⁸⁷ ความหมายของเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ของไทย ก็มี ความหมายใกล้เคียงกับของกัมพูชา โดยความหมายที่ให้ไว้ในคัมภีร์
โลกบัญญัติ คือ 1.)พระมหามงกุฎ หมายถึงยอดวิมานของพระอินทร์ 2.)พระขรรค์ หมายถึง พระปัญญาอันจะตัดมลทินน้อย
ความไม่ไพเราะพำแผ่นดิน 3.)พระภูษา ผ้ารัดกัมพล หมายถึง เขาคันธมาทน์อันประดับเขาพระสุเมรุราช เพราะองค์
พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุราช พระเนตรขวาเสมือนพระอาทิตย์ พระเนตรซ้ายเสมือนพระจันทร์ 4.)พระ
เศวตฉัตร เดิมแต่โบราณมา พระมหากษัตริย์ทรงประดับด้วยพระเศวตฉัตรเพียง 6 ชั้น อันหมายถึงสวรรค์หกมาพจรทั้งหก
5.)ฉลองพระบาท หมายถึง แผ่นดินอันเป็นที่รองรับเขาพระสุเมรุราช (พลาติดัย สิทธิธัญกิจ, 2535 : 127)

⁸⁸ คทา (Sceptre) ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในเครื่องหมายประกอบเกียรติยศและตำแหน่ง โดยมีที่มาจากในยุคของอียิปต์โบราณ ฟา
โรห์ของอียิปต์ จะถือไม้ขอควบคู่กันไปกับเส้นในขณะเสด็จออกว่าราชการ ดังนั้นในยุคต่อมาของ กรีก-โรมันโบราณ จึงได้รับคติ
ดังกล่าวมาใช้ และได้ปรับใช้ตามสภาพของวัฒนธรรมของตน เช่น เมื่อแม่ทัพในยุคโรมันโบราณรบได้ชัยชนะมา จะได้รับไม้ถือ
โดยที่ยอดของไม้ถือจะประดับด้วยนกอินทรี และต้องถือด้วยมือซ้ายเพื่อเป็นเกียรติ ธารพระกรต่อมาของกษัตริย์ก็ถูกถือได้ว่า
จัดเป็นรูปแบบของคทาชนิดหนึ่ง ธารพระกรของชาติต่างๆในยุโรปก็คงจะมีลักษณะต่างๆกันไป โดยมีกาไรสัญลักษณ์ของชาติ
ตนเองไปเป็นลวดลายในธารพระกรนั้นๆ หรือแม้แต่การประดับที่ส่วนยอดก็ตาม คทายังเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจของกษัตริย์ใน
โลกมนุษย์อีกด้วย (จอร์จ เฟอร์กูสัน, 2549 : 118)

ราชาภิเษก เพราะถ้าหากปราศจากสิ่งดังกล่าวมาประกอบในพระราชพิธีแล้ว กษัตริย์องค์นั้นจะหมดความชอบธรรม

ในส่วนของพระแสงดาบอันเป็นหนึ่งในราชกกุธภัณฑ์นั้น น่าจะมีที่มาจากลัทธิเทวสิทธิ์อันเป็นสิ่งที่กษัตริย์ในยุโรปยุคกลางอ้างความชอบธรรมในการปกครอง โดยได้อำนาจมาจากพระเจ้าเป็นเจ้าอีกทอดหนึ่ง ซึ่งพระเจ้าในที่นี้ก็คือ พระเจ้าในศาสนาคริสต์ และศาสนาคริสต์ในยุคกลางมีอำนาจมาก เพราะเป็นแนวคิดแบบจิตนิยม โดยเชื่อว่าพระเยซู คือ ผู้ที่มาไถ่บาป (เป็นบุตรของพระเจ้า) และมนุษย์เป็นผู้มีบาป ดังนั้นพระเยซูจึงเสด็จมารับบาปบนโลกมนุษย์ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างพระเจ้ายกกับมนุษย์ขึ้น และต่อมาเชื่อมโยงไปถึงแนวคิดที่ว่า ผู้ปกครอง คือผู้ที่ได้รับอำนาจจากพระเจ้า ดังนั้นกษัตริย์จึงอ้างแนวคิดเทวสิทธิ์ดังกล่าวเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ตน ฉะนั้นทางฝั่งศาสนจักรจึงมีอำนาจมากเนื่องจากพระเจ้าส่งผ่านอำนาจไปให้ผู้ปกครองโดยผ่านทางพระสันตะปาปาอีกทอดหนึ่ง ดังที่มีการเสนอแนวคิดนี้โดยสันตะปาปาเกรกอรีที่ 7 ว่าสันตะปาปาได้รับมอบอำนาจทางศาสนาและการปกครองจากพระเจ้าเป็นเจ้า แต่ว่าสันตะปาปาไม่ต้องการใช้อำนาจในทางปกครอง จึงส่งผ่านอำนาจในการปกครองแก่กษัตริย์ กล่าวคือ พระเจ้าเป็นเจ้าได้มอบดาบ 2 เล่ม แก่สันตะปาปา โดยเล่มหนึ่งมอบให้สันตะปาปา ส่วนอีกเล่มหนึ่ง พระสันตะปาปามอบให้แก่กษัตริย์ ดังนั้นในยุคกลางของยุโรป พระสันตะปาปาจึงมีอำนาจถึงขนาดถอดถอนกษัตริย์ในนามของพระเจ้าได้ และกษัตริย์ของยุโรปต้องได้รับการสวมมงกุฎจากองค์สันตะปาปาโดยตรง ดาบที่กษัตริย์ได้รับจึงเป็นดาบอาญาสิทธิ์ที่พระเจ้าทรงมอบให้โดยผ่านมือของพระสันตะปาปา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2526 : 1-3)

เนื่องจากทั้งพระแสงดาบอาญาสิทธิ์และคทาเป็นหนึ่งในกกุธภัณฑ์ของพระมหากษัตริย์ยุโรปดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว เราจึงมักจะพบเสมอว่า ในตราอาร์มของราชวงศ์ยุโรป มักจะปรากฏพระแสงดาบกับพระคทาไขว้กัน หรือในบางกรณีก็อาจจะเป็นพระคทากับพระคทาไขว้กันก็ได้ (ดูภาพ 2.18 ประกอบ) ซึ่งสอดคล้องกับการที่ตราอาร์มแผ่นดินของสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 จะประกอบด้วยพระแสงขรรค์ชัยศรีไขว้กับธารพระกร อันแสดงนัยยะของอำนาจแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น (ดูภาพ 5.9 ประกอบ)

สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (ดูภาพ 4.22 ประกอบ) ดังกล่าว ทางด้านหัวของเหรียญจะมีตัวอักษรขนาดใหญ่ คือตัว อักษร “จจจ” จำนวน 3 ตัวไขว้กัน

⁸⁹ ลูกโลก (Globe) ถือเป็นสัญลักษณ์ของโลกทั้งโลก คือ กษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจเหนือข้าแผ่นดินและเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ ลูกโลกในมือมนุษย์ถือถือเป็นสัญลักษณ์แห่งเกียรติยศและแห่งพระจักรพรรดิอีกด้วย (จอร์จ เฟอริกูสัน, 2549 : 111)

อันคำว่า “จจ” ได้ปรากฏเป็นหลักฐานว่า หมายถึง “จุพาลงกรณ์จุลจอมเกล้า” ดังปรากฏเป็นครั้งแรกใน พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยยศจุลจอมเกล้าสำหรับตระกูล ปีระกา เบณจศก จุฬศักราช 1235 ในส่วนของเครื่องราชอิสริยยศจุลจอมเกล้า ชั้นที่ 2 ดังมีความว่า “...แลมีดวงตราใหญ่ เปนรัศมีเงินแปดแฉก กลางมีตัว จ.ทองคำสามตัว ไคว่กัน คือ (จุพาลงกรณ์จุลจอมเกล้า ...)” (สมเด็จพระบรมราชาธิราชานุภาพ , 2512 : 9)

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ เหยียดังกล่าวจะมีเปลวรัศมีเปล่งออกมาจากส่วนกลางของพระมหาพิชัยมงกุฏ และรัศมีดังกล่าวยังปรากฏเป็นรูปแบบเดียวกันกับเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนพระบรมรูป-ตราแผ่นดิน ราคา 1 บาท (ดูภาพ 4.10 ประกอบ) ซึ่งหากเปรียบเทียบกับเหรียญกระษาปณ์ยุครัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ดูภาพ 4.2 และ 4.3 ประกอบ) จะพบว่ารัศมีจะเปล่งออกมาจากส่วนยอดของพระมหาพิชัยมงกุฏ สิ่งนี้เป็นการบอกนัยยะว่า รัศมีที่เปล่งออกมาจากกลางพระมหาพิชัยมงกุฏ คือ จุลจอมเกล้า หรือ “พระจอมเกล้าน้อย” (อันหมายถึงโอรสของรัชกาลที่ 4) ในขณะที่เหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนในสมัยรัชกาลที่ 4 มีเปลวรัศมีเปล่งออกมาจากยอดพระมหาพิชัยมงกุฏ ซึ่งก็หมายถึง พระจอมเกล้า (คือมงกุฏอันเป็นส่วนยอดที่อยู่เหนือศรีษะ⁹⁰) ดังนั้นรัศมีที่เปล่งออกจากส่วนยอด (พระมหาวิเชียรมณี) ของพระมหาพิชัยมงกุฏจึงบอกนัยยะของความหมายว่า “พระจอมเกล้า” ส่วนเหรียญที่ระลึกที่กล่าวถึงนี้ มีรัศมีเปล่งออกมาจากส่วนกลาง ซึ่งก็หมายถึง “พระจุลจอมเกล้า” นั่นเอง

หากพิจารณาแล้ว สิ่งที่ปรากฏเป็นเปลวรัศมีและเปล่งออกมาจากส่วนยอดของมงกุฏดังปรากฏอยู่ในเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนสมัยพระจอมเกล้าฯ อาจจะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องการให้สามารถเทียบพระมหาพิชัยมงกุฏของพระองค์ เหนือเช่นเดียวกับมงกุฏของพระนางเจ้าวิคตอเรียของอังกฤษ ดังปรากฏว่าเพชร “โคอินูร์” (เพชรสมัยราชวงศ์โมกุลที่ปกครองอินเดียก่อนหน้านั้น) ได้ถูกนำไปประดับเป็นมงกุฏของพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งอังกฤษ (เพชรดังกล่าวถูกถวายต่อพระหัตถ์พระนางเจ้าวิคตอเรียเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม ค.ศ. 1850) โดยคำว่า “โคอินูร์” แปลว่า ภูเขาแห่งแสงสว่าง⁹¹

⁹⁰ ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม(บรรณารักษ์), พระเจ้ากรุงสยามกับเซอร์จอห์นเบาวริง (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้า, 2548), หน้า 136

⁹¹ ดูคำนำเสนอ “โลกของพระเจ้ากรุงสยามกับการวิโคบายของไทย” โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม(บรรณารักษ์), พระเจ้ากรุงสยามกับเซอร์จอห์นเบาวริง (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้า, 2548), หน้า 26-27

ในส่วนของสยามยุคของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ก็ทรงซื้อเพชรจากเมืองกัลกัตตาของอินเดีย และนำเพชรดังกล่าวประดับที่ส่วนยอดของพระมหาพิชัยมงกุฏ โดยพระราชทานนามว่า “พระมหาวิเชียรมณี” ทั้งนี้ในตอนหนึ่งของพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ ซึ่งทรงมีไปยังชาวต่างชาติเมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่มีใจความว่า “...แต่มีตรของข้าพเจ้าบางคนซึ่งอยู่ประเทศลังกาผู้รู้ภาษามครเรียกนามข้าพเจ้าว่า “วชิรญาโณ” อันเป็นนามซึ่งพระอุปชฌาย์ให้ข้าพเจ้าใช้ในพุทธศาสนา คำนั้นแปลว่า “ผู้มีความสามารถอันสว่างประดุจเพชร” ...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548 : 17)

ดังนั้นพระนามของพระองค์ที่เรียกว่า “วชิรญาโณ” และพระมหาวิเชียรมณี (ที่แปลว่า เพชรแห่งความสว่างไสว) ตลอดจนเพชร “โคอินูร์” ซึ่งทั้งสามสิ่งล้วนมีความหมายว่า “สว่างไสว” นั้นมีความหมายไปทางเดียวกัน ทั้งยังเสริมด้วยเพชร โคอินูร์ และพระมหาวิเชียรมณี ได้ถูกประดับที่ส่วนยอดของมงกุฏทั้งของอังกฤษและของสยาม (ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงวัตถุคิปีก็ได้มาจากอินเดียทั้งคู่⁹²) จึงเป็นการเทียบเคียงการให้และการใช้ความหมายว่าเป็นจักรพรรดินี (ในกรณีของพระนางเจ้าวิกตอเรีย) และเป็นจักรพรรดิราช (ในกรณีของพระจอมเกล้า)

สัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฏยังถูกใช้ในทางการเมืองอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากเมื่อครั้งคณะราชทูตจากสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ไปถวายพระราชสาส์นต่อองค์จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศสพร้อมกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ ซึ่งหนึ่งในเครื่องมงคลราชบรรณาการนั้นก็คือ พระมหาพิชัยมงกุฏ ทั้งนี้ ไกรฤกษ์ นานา ได้กล่าวว่าเป็นวิเทโศบายที่แยบยลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁹³

อนึ่ง ผู้วิจัยได้เคยกล่าวไปแล้วข้างต้นว่า พระมหาพิชัยมงกุฏเริ่มมีความสำคัญในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อรัชสมัยรัชกาลที่ 4 โดยพระองค์จะทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฏดังกล่าว เพื่อแสดงการเป็นพระมหากษัตริย์ที่สมบูรณ์ตามธรรมเนียมยุโรปนั้น ดังนั้นการจำลองพระมหาพิชัยมงกุฏเพื่อส่งไปเป็นเครื่องมงคลราชบรรณาการ จึงมีนัยยะแฝงทางการเมืองอยู่มาก เนื่องจากพระ

⁹² อินเดียในทัศนะของอังกฤษถือได้ว่าเป็นเพชรประดับมงกุฏของตน จนภายหลังพระนางวิกตอเรียได้เป็นจักรพรรดินี (Empress) ของอินเดียดังนั้นเพชร “โคอินูร์” จึงเป็นสัญลักษณ์เจ้าอาณานิคมอังกฤษเหนืออินเดีย ขณะที่องค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นจักรพรรดิราชในโลกยุคใหม่ของสยามดังปรากฏในพระราชสาส์นไปยังพระนางเจ้าวิกตอเรีย และนโปเลียนที่ 3 ว่า “พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ผู้เป็นใหญ่แก่ประเทศราชต่างๆที่ใกล้เคียงคือเมืองลาว เมืองกำพูชา เมืองมลายู หลายเมืองแลที่อื่น”

⁹³ ดูไกรฤกษ์ นานา ค้นหาความจริง “พระมหามงกุฏสยาม” ที่พรัดพรากอยู่นอกแผ่นดินไทย ใน ศิลปวัฒนธรรม ลำดับที่ 295 ปีที่ 25 ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2547

มหาพิชัยมงกุฎถือว่าเป็นของสูง และไม่ควรที่จะนำมาใช้โดยไม่จำเป็น การจำลองพระมหาพิชัยมงกุฎจึงมิใช่เรื่องธรรมดา

ส่วนทางฝรั่งเศสเอง ผู้วิจัยคาดว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ทั้งภาพวาดและเหรียญที่ระลึกในการถวายพระราชสาส์นของราชทูตเมื่อปี พ.ศ. 2404 นั้น (ดูภาพที่ 2.4 ประกอบ) หากพิจารณาให้ละเอียด จะพบว่าล้วนมีพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นองค์ประกอบทั้งสิ้น ดังนั้นพระมหาพิชัยมงกุฎจึงมีความหมายแทนถึง “มงกุฎ” อันเป็นพระนามเดิมของพระองค์

สัญลักษณ์อื่นๆ ที่ปรากฏบนเหรียญที่ระลึกพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 5

-ราชสีห์และกษัตริย์

ราชสีห์กล่าวกันว่ามิพลังอำนาจเหนือสัตว์ทั้งหลาย เป็นสัตว์ในจินตนาการของศิลปินและนักปราชญ์ยุคโบราณของไทยและเป็นสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ ซึ่งนักปราชญ์ได้รับการจินตนาการมาจากสิงโต นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณ นิยมล่าสัตว์โดยเฉพาะสัตว์ที่ดุร้าย เช่น สิงโต เพื่อนำหนังของสิงโตมาประดับปราสาท พระราชวัง เพื่อเป็นการแสดงบุญญาบารมีของกษัตริย์อีกด้วย ทั้งนี้ก็คิดกล่าวได้แพร่ไปยังอาณาจักรต่างๆ ในยุคโบราณ โดยได้มีการทำรูปสิงโตหรือราชสีห์มาสลักตั้งอยู่ข้างๆราชบัลลังก์ และมักสลักเป็นสิงโตนั่งหมอบเต็มตัว ซึ่งได้เรียกกันต่อมาว่า “ราชสีห์หาสน์” และด้วยเหตุดังกล่าวนี้ งานศิลปะในยุคต่อมา จึงได้มีการประยุกต์จากราชสีห์หาสน์ที่เป็นรูปสิงโตเต็มตัว เหลือเพียงราชบัลลังก์ที่มีขารูปเท้าสิงห์⁹⁴

และจากคดีดังกล่าวนี้ ในการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะในช่วงที่ทรงประทับนั่งที่พระที่นั่งภัทรบิฐ ที่พระที่นั่งดังกล่าวจึงต้องปูลาดด้วยหนังราชสีห์ แต่เมื่อล่วงมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยเปลี่ยนจากการใช้หนังราชสีห์มาเป็นแผ่นทองคำรูปราชสีห์ด้วยชาดหรรษคุณ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะหนังราชสีห์หายากและพระมหากษัตริย์ของไทยทรงเป็นพุทธมามกะซึ่งไม่โปรดการทำลายชีวิตสัตว์ (พลาจิตชัย สิทธิชัย กิจ , 2535 : 118-120)

⁹⁴ ในอินเดียโบราณถือว่าสีห์ หรือ สิงห์ เป็นสัตว์สัญลักษณ์ของความมีเกียรติและกล้าหาญซึ่งในหมู่ค่างวงศ์ได้ถือว่าสิงห์เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ และความคิดดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดมายังขอมโบราณ โดยไทยได้รับการถ่ายทอดจากขอมอีกทอดหนึ่งโดยไทยก็ได้รูปแบบสิงห์ตามแบบขอม รูปแบบของสิงห์ได้ถูกนำมาประดับใต้บัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ไทย ทั้งสิงห์นั่งและสิงห์แบก ต่อมาสถาปัตยกรรมและศิลปะแขนงอื่นๆที่ได้มีการเกี่ยวข้องกับรูปสิงห์ ก็ได้วิวัฒนาการจากรูปสิงโตเต็มตัวมาเป็นส่วนที่เน้นเฉพาะขาสิงโต หรือที่รู้จักกันในงานศิลปะของไทยว่า “ฐานสิงห์” ดู ไซติ กัลยาณมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539), หน้า 80-82

ในส่วนของไทยตราราชสีห์มีมาแต่โบราณ โดยเฉพาะกฎหมายตราสามดวงจะประทับด้วยตราต่างๆ กัน อันได้แก่ “ตราราชสีห์” เป็นตราประจำตำแหน่งของสมุหนายก “ตราชสีห์” เป็นตราประจำตำแหน่งของสมุหกลาโหม ส่วน “ตราบัวแก้ว” เป็นตราประจำตำแหน่งของพระคลัง ทั้งนี้ในยุคสมัยของกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยเฉพาะในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการปฏิรูปการปกครองบ้านเมือง ซึ่งหนึ่งในนั้นได้แก่ การแยกตำแหน่งหน้าที่ของทหารออกจากพลเรือน โดยฝ่ายทหารมีตำแหน่งสมุหกลาโหม⁹⁵ ซึ่งรับผิดชอบในราชการทหารทั้งหมด ทั้งภายในราชธานีและหัวเมือง ส่วนทางฝ่ายพลเรือนมีตำแหน่งสมุหนายก⁹⁶ โดยรับผิดชอบทั้งภายในเมืองราชธานีและหัวเมือง (ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ , 2525 : 44-45)

ส่วนเหตุผลที่ใช้ตราราชสีห์เป็นตราของสมุหนายก ก็คงจะเนื่องจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ที่ถือว่าราชสีห์คือพระอาทิตย์ เหตุเพราะตามตำนานการสร้างพระอาทิตย์เกิดขึ้นจากการนำราชสีห์จำนวน 6 ตัวมาป้อนเพื่อมาสร้างเป็นพระอาทิตย์ จากนั้นจึงนำราชสีห์อีก 1 ตัวมาเทียบรถสำหรับพระอาทิตย์ ดังนั้น ราชสีห์จึงหมายถึงพระอาทิตย์ พระอาทิตย์เป็นแสงสว่างที่ส่องมายังโลกมนุษย์ และการที่พระอาทิตย์มีเมตตาคุณต่อโลกมนุษย์ จึงเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ข้าราชการพลเรือนที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่รับใช้ได้เบื้องพระยุคลบาทคุณแลทุกขุสขของราษฎรด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยเหตุนี้

⁹⁵ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวถึงความเป็นมาของตำแหน่งสมุหกลาโหมว่า

“...พิธียตราทัพ พราหมณ์ก็จัดทำ โดยตั้งพิธีโหม หรือบูชาไฟ ขึ้นเป็นการชุมนุมทัพ ก่อนจะยกไป และเวลายกทัพไปแล้ว ก็ต้องอัญเชิญไฟศักดิ์สิทธิ์นั้นใส่บุษบกคานหามไปในทัพหลวงด้วย มีภาพปรากฏอยู่ที่ภาพจำหลักกระเบื้องประวัติศาสตร์ที่นครวัด มีตัวอักษรจารึกบอกไว้ด้วยว่า “พระเพลิง” พราหมณ์ผู้ทำพิธีโหม หรือ บูชานี้ เรียกว่า อาจารย์โหม บริเวณที่ตั้งกองบูชาเพลิงชุมนุมทัพเรียกว่า “พระกระลาโหม”, กระลา แปลว่า บริเวณมณฑล โดยรอบ ตำแหน่งเสนาบดีฝ่ายทหารของไทยที่เรียกว่าสมุหพระกระลาโหม ก็มาจากตำแหน่งขุนนางพราหมณ์ของเขมรสมัยนครหลวงนี่เอง...” (จิตร ภูมิศักดิ์ , 2525 : 65)

⁹⁶ สมุหนายกที่มีนามเรียกว่า เจ้าพระยาจักรี มีที่มาดังความอธิบายของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า

“...สมุหนายกมีตราสำหรับตำแหน่งสองดวง ดวงหนึ่ง เรียกว่า “ตราจักร” สำหรับประทับเป็นสำคัญในสารตราสั่งให้ประหารชีวิตในหัวเมือง (ถึงประหารชีวิตคนในหัวเมืองที่ขึ้นกลาโหมหรือกรมท่า เจ้ากระทรวงนั้นๆก็ต้องมาขอให้มหาตไทยประทับตราจักรลงตรงชื่อนักโทษที่จะต้องประหารชีวิตจึงจะประหารชีวิตได้) เพราะตราจักรเป็นตราอาญาสิทธิ์สำคัญ เช่นนั้น สมุหนายกผู้ถือตราจึงมีนามว่า “เจ้าพระยาจักรี”(ภาษาสันสกฤต แปลว่า “ผู้ถือจักร”) ตราสำหรับตำแหน่งสมุหนายกยังมีอีกดวงหนึ่ง เรียกว่า “ตราพระราชสีห์” สำหรับประทับในหนังสือสั่งราชการฝ่ายพลเรือนทั่วไป...” (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ , 2504 : 268-269)

คุณสมบัติที่ค้ำของข้าราชการพลเรือนดังกล่าว จึงเปรียบเสมือนกับราชสีห์และคุณความดีของพระอาทิตย์ด้วย ตัวราชสีห์จึงถูกเลือกให้มาเป็นตราสัญลักษณ์ประจำของสมุหนายกหรือข้าราชการฝ่ายพลเรือน⁹⁷

ในทางกลับกัน เหตุผลที่ตราราชสีห์ถูกนำมาเป็นตราของสมุหกลาโหมหรือฝ่ายทหารนั้น อาจจะใช้เหตุผลที่ว่า ช้างเป็นสัตว์ประจำชาติอีกทั้งยังเป็นสัตว์ที่ใช้ในการสงครามอีกด้วย อีกทั้งช้างมีภาพลักษณ์ของอำนาจ คุณัน จึงน่าจะถูกนำมาใช้เป็นตราประจำตัวสมุหพระกลาโหม⁹⁸

-ช้างสามเศียร

ในส่วนของโลโก้ที่แบ่งออกเป็นสามห้องได้กล่าวถึงการให้และการใช้ความหมายไปแล้ว จึงไม่ขอกล่าวอีก ผู้วิจัยเคยตั้งข้อสงสัยว่าเหตุใดสยามจึงได้เลือกใช้ตราช้างเอราวัณ ต่อมาได้ทราบคำตอบจากคุณนวรรณ์ เลขาคุณ ว่า ในหมู่คนเชื้อสาย ไทย-ลาว จะนับถือพระอินทร์ เพราะพระอินทร์สามารถคลบนันดาลให้ฝนฟ้าตกได้ตามฤดูกาล (ในที่นี้คือ พระอินทร์ในศาสนาพุทธที่ช่วยช่วยเหลือมนุษย์ ซึ่งแตกต่างจากพระอินทร์ของพราหมณ์ที่มีความดุร้ายและประพฤติดิถีศีลธรรม) จึงมีการนับถือพระอินทร์กันมาก เช่นเดียวกันกับที่ เสฐียรโกเศศ กล่าวไว้ใน หนังสือเล่าเรื่อง ไตรภูมิ ดังกล่าวถึงในบทที่ 1 แล้วว่า ในภายหลังพระอินทร์จึงได้เป็นใหญ่ที่สุดในสวรรค์ อันเป็นที่มาของคำว่า “ผู้เป็นใหญ่” ในคำว่า “สยามินทร์” ด้วย

ดังนั้น สัญลักษณ์ของพระอินทร์ จึงได้ถูกนำมาใช้ในรูปของช้างเอราวัณ โดยตราช้างเอราวัณอันเป็นตัวแทนของช้างสามเศียร ได้ถูกใช้มาตั้งแต่ยุคสุโขทัย แต่ว่าหลักฐานสูญหายไปหมดแต่ในอยุธยายังคงมีหลักฐานหลงเหลือ ต่อมาเมื่อล่วงมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์จะพบได้ชัดว่า ตราช้างสามเศียรเป็นตราแผ่นดินของไทยมาแต่โบราณ ดังที่ปรากฏในพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปถึงรัฐบาลอังกฤษ ลงวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.2399 มีความบางตอนที่เกี่ยวข้องกับตราช้างสามเศียร (พระมหาไอยรา) ความว่า

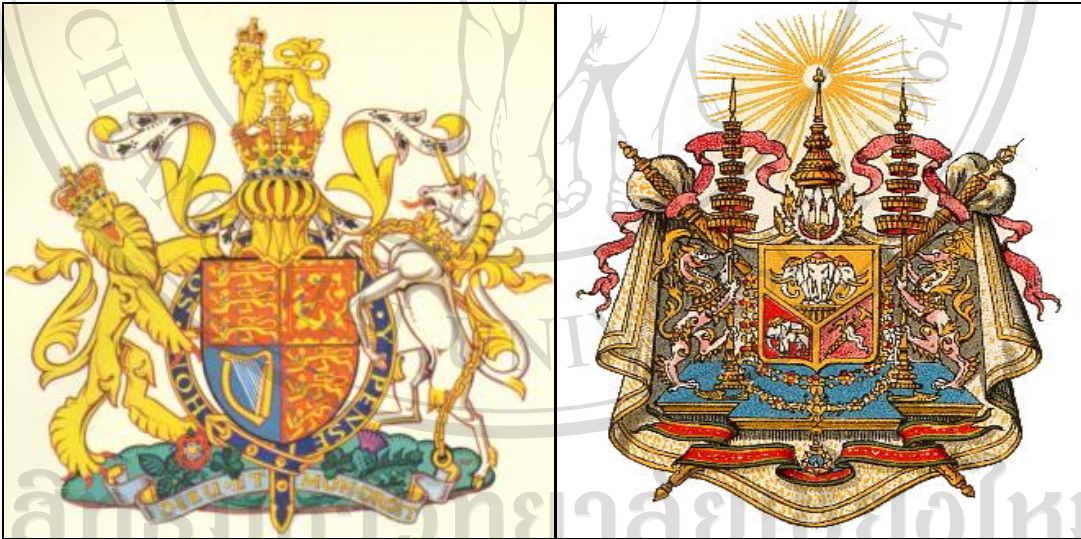
“...ในส่วนหน้าที่เป็นส่วนกล่าวนำ ไปยังสำเนาเดิมของสนธิสัญญา
ภายใต้ตราประทับแห่งอาณาจักรสยามมีชื่อว่า “พระมหาไอยรา” และใน

⁹⁷ คุณนวรรณ์ เลขาคุณ แสดงทัศนะเสริมว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงแยกตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีเป็นสองฝ่าย คือ มหาาดไทย และกลาโหม การบริหารงานต้องใช้ตราบอกตำแหน่งและอำนาจ ตราราชสีห์มอบให้มหาาดไทย การใช้ราชสีห์เป็นตรามหาาดไทยเพราะสิงโต (ราชสีห์) มีอำนาจเป็นเจ้าแห่งสัตว์มีเท้าในป่าตามไตรภูมิพระร่วง จึงใช้รูปราชสีห์เป็นเครื่องหมาย

⁹⁸ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ดวงดาว ยังสามารถ สารกของเครื่องราชอิสริยยศและเหรียญกษาปณ์ ฉบับที่ 92 ประจำเดือนม.ค. 2536 หน้า 3-4

ส่วนหลังเป็นส่วนที่แนบไว้ ตอนจบของสำเนาของสนธิสัญญาจะถูกประทับด้วยตราประจำพระองค์และตราประทับรูปร่างประหลาดของเรบบนลายเซ็น ทั้งในภาษาสยามและภาษาอังกฤษ ที่แสดงชื่อตำแหน่งแปลกๆ และสนธิสัญญาทั้งหมดจะถูกรัดไว้ด้วยเชือกสีทองที่เพิ่มสำหรับการประทับตรา ของพระองค์ซึ่งเราประทับตราไว้ตรงกลางของที่แนบเพิ่มเป็นรูปครุฑชื่อ “พระครุฑพ่าห์” ตามด้วยตราประทับส่วนพระองค์...” (มานิจ ชุมสาย , 2545 : 59)

นอกจากบริบทในส่วนของประเทศไทยแล้ว ยังมีข้อน่าสังเกตในส่วนของ การเทียบเคียงในการให้และการใช้ความหมาย (ไม่ว่าจะจงใจหรือไม่จงใจก็ตาม) ของสัญลักษณ์ช้างเอราวัณบนโล่ของสยามกับอังกฤษ (ดูภาพ 5.10 ประกอบ) กล่าวคือ

ภาพที่ 5.10 ภาพซ้ายคือตราอาร์มแผ่นดินของอังกฤษ ส่วนภาพขวาคือ ตราอาร์มแผ่นดินสยามในสมัยรัชกาลที่ 5

ที่มา www.godfreydykes.info

1) สิงโต 3 ตัวเรียงกันตามแนวตั้ง แทนความหมายของอังกฤษ ขณะที่ข้างสามเศียรแทนความหมายว่าสยามส่วนเหนือ ส่วนกลาง และส่วนใต้⁹⁹

2) สิงโต 1 ตัวแทนความหมายของสก็อตแลนด์ ในขณะที่สยามได้ให้ข้าง 1 ตัวแทนความหมายของประเทศราชลาว¹⁰⁰

3) อังกฤษ ให้ความสำคัญ แก่ สก็อตแลนด์รองลงมา ดังจะเห็นได้จาก ตัว Supporters ด้านซ้ายเป็นรูปสิงโต¹⁰¹ อันเป็นตัวแทนของอังกฤษ ส่วนทางด้านขวาเป็นยูนิคอร์น อันเป็นตัวแทนของสก็อตแลนด์ ในขณะที่สยามแทนด้วยข้างสามเศียร แต่ประเทศราชลาวแทนด้วยข้างหนึ่งตัว

⁹⁹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองบายเกี่ยวกับข้างสามเศียรว่า

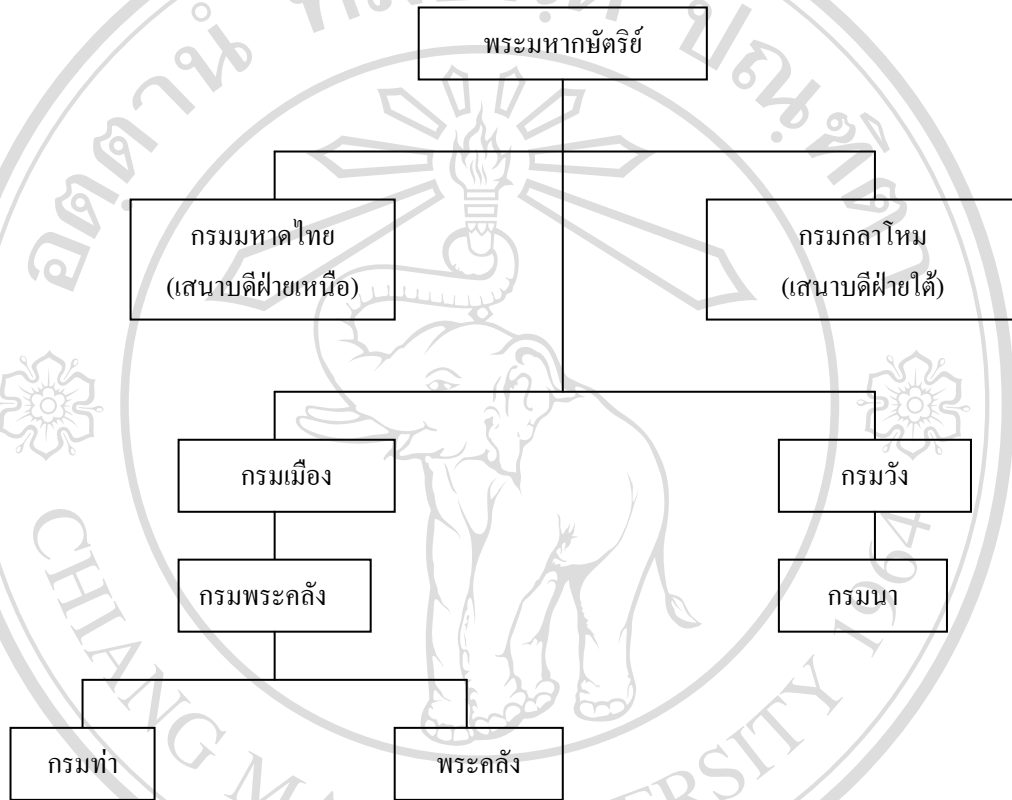
“...บัดนี้จะได้กล่าวถึงข้างซึ่งเกิดแต่กรุดแรกของโกญจนาเนศวร ซึ่งเป็นพาหนะของพระอินทร์ข้างหนึ่งนั้นเรียกว่า เอราวัน สีขาว มีเศียร 33 เศียร ที่ในตำราสร้างโลกว่าแต่เพียงเท่านี้...อีกข้างหนึ่งนั้น ที่เรียกว่า ศิริเมฆละไตรดาณุนั้น สัตว์เหมือนสีดอกล้ำ มีเศียร 3 เศียร ก็ซึ่งตราไอยราพตสำหรับแผ่นดินสยามซึ่งได้ใช้สืบมาช้านานเป็นรูปข้างสามเศียรนั้น จะหมายเอาข้างศิริเมฆละนี้หรือๆ จะหมายเอาว่าเป็นสิ่งเขบข้างเอราวัน ลดเสีย 30 เศียร คงแต่ 3 เศียรก็ไม่ทราบชัด ถ้าจะคิดไปอีกอย่าง 1 แผ่นดินสยามเป็น 3 ส่วน สำเนียงที่พูดไม่เหมือนกัน บางทีก็มีจำแยกกันไปบ้าง เมื่อสยามกลาง เหนือ ใต้ รวมกันเข้าก็เป็นข้างสามเศียร ถ้าจะคิดอย่างนี้ก็เห็นจะได้...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2547 : 163)

¹⁰⁰ เหตุที่ หม่อมเจ้า ประวิช ชุมสาย ให้ความหมายข้าง 1 ตัว แทนความหมายประเทศราชลาวนั้นยังไม่แน่ชัด แต่จากการที่ผู้วิจัยได้ค้นเอกสาร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นข้างยืนแทนอันเคยเป็นธงของราชอาณาจักรเวียงจันทน์ ที่ใช้กันมาจนถึง ค.ศ. 1826 อันเป็นปีที่เกิดสงครามระหว่างเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์กับสยาม และฝ่ายเจ้าอนุวงศ์พ่ายแพ้ ซึ่งในทัศนะของชนชั้นปกครองของสยามในยุคนั้นถือว่า การปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์เป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จอย่างใหญ่หลวง จึงไม่แปลกใจที่ข้างซึ่งปรากฏอยู่บนธงอันเป็นสัญลักษณ์ของราชอาณาจักรเวียงจันทน์สมัยสงครามครั้งนั้น จะถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์แทนประเทศราชลาว อันเป็นการช่วงชิงความหมายของการเมืองเชิงสัญลักษณ์ต่อประเทศราชลาวทั้งหมด แต่คำว่าประเทศราชลาวก็ยังมีปัญหาอยู่ เพราะในยุคที่เริ่มมีการออกแบบตราแผ่นดินในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น คำว่าลาว ยังหมายถึงดินแดนของล้านนาด้วย ดังจะเห็นได้จาก อักษราภิธานศรับท์ อันเป็นหนังสือพจนานุกรมที่รวบรวมโดยหมอบรัดเลย์ และได้พิมพ์ในยุคเดียวกันกับรัชสมัยขององค์รัชกาลที่ 5 ได้อธิบายความหมายของ “ลาว” ว่า เป็นชื่อคนภาษาหนึ่ง อยู่ฝ่ายข้างเมืองเหนือ มีเมืองเชียงใหม่เป็นต้นนั้น(แดนบิซ แบรดเลย์, 2514 : 658) ดังนั้นลาวจึงอาจเป็นไปได้ทั้งลาวเฉพาะส่วนที่เป็นดินแดนของประเทศลาวในปัจจุบัน หรือ ลาวที่รวมล้านนาเข้าไปด้วย ยังมีอีกกรณีหนึ่งในความหมายแทนประเทศราชลาว กล่าวคือ ถ้าหากข้าง 1 ตัว มิได้หมายถึงการช่วงชิงความหมายในธงของราชอาณาจักรเวียงจันทน์แล้ว ก็น่าจะหมายถึงประเทศราชลาวโดยทั่วไป ซึ่งอยู่ใต้ขอบเขตสหราชอาณาจักรสยาม โดยสยามเป็นข้างสามเศียร ดังนั้น ประเทศราชลาวถ้าจะคิดโดยตรรกะแล้วจะใช้ข้างสามเศียรก็ไม่ได้ ครั้นจะเป็นข้างสองเศียรก็จะดูแปลกประหลาด ดังนั้นการเป็นข้างยืนแทน 1 ตัว ก็ดูจะเหมาะสมที่สุด (ดูคำสัมภาษณ์ ท้าวอุทิศ สีวิไซ ในภาคผนวก จ. ประกอบ)

¹⁰¹ บ่อยครั้งสิงโตถูกแทนความหมายให้เป็นตัวแทนของอังกฤษ เช่น ในด้านหลังเหรียญตรา War Medal ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จะปรากฏรูปของสิงโตเหยียบมังกร โดยการเทียบเคียงความหมายให้เท่ากับ เซนต์จอร์จ กำลังปราบมังกร ซึ่งอนุমান

จึงเป็นไปได้ว่าไม่ว่าจะจงใจหรือไม่จงใจก็ตาม แต่สัญลักษณ์ของช้างสามเศียรสามารถให้ความหมายทั้งในระดับประเทศไทยและระดับสากล ในการให้และใช้ความหมาย

-รูปแบบการปกครองของไทยสมัยโบราณ

แผนภาพ 5.3 แสดงการจัดส่วนการบริหารปกครองยุคโบราณ

ที่มา ดัดแปลงจากสังคัมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416 โดย ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์ .2527 หน้า 283

จากแผนภาพดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีเหล่าเสนาบดีทั้งทางด้านซ้ายและด้านขวา ทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณสำหรับดูแลปกครองในส่วนที่ห่างไกลจากพระนคร หลวงออกไป การจัดแผนภูมิดังกล่าวยังสอดคล้องกับ โลกภูมิแบบจักรวาลวิทยาด้วย โดย

“...ทั่วทุกราชอาณาจักรในเขตโพ้นทะเลอินเดีย ระบบปกครองซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของการแบ่งทิศได้รับการเสริมต่อหรือเปลี่ยนแปลงโดยการแบ่งตำแหน่งราชการออกเป็นขวาและซ้าย ขวาและซ้ายในกรณีนี้หมายถึงข้างขวาหรือซ้ายของพระเจ้าแผ่นดินตาม (ที่หนึ่ง) ของผู้ดำรงตำแหน่งในพระราชพิธี ในขณะที่พระเจ้าแผ่นดินเมื่อประทับบนพระราชบัลลังก์ยอมผินพระพักตร์ไปทางตะวันออกเสมอ ขวาของพระองค์ย่อมตรงกับทิศใต้และซ้ายทิศเหนือ เป็นต้นว่าในสยามมีมเหสีใหญ่และมเหสีน้อยประจำทางขวาและทางซ้าย ข้าราชการฝ่ายพลเรือนที่มี (เข้าเฝ้า) ทางซ้ายของพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนข้าราชการฝ่ายทหารอยู่ทางขวา นั่นก็คือ “ทางใต้” ทั้งนี้เป็นเพราะดาวอังคารซึ่งเกี่ยวเนื่องกับสงคราม ถูกถือว่าเป็นดาวประจำทิศใต้ อันที่จริงแล้วประชาชนสยามถูกแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือ ขวา (ใต้) และซ้าย (เหนือ) พวกต้นต้องรับราชการฝ่ายทหาร และพวกหลังฝ่ายพลเรือน...”¹⁰²

จากข้อความข้างต้นจึงเห็นได้ว่า “ขวา” อันหมายถึง ข้าราชการฝ่ายทหาร นั่นคือ ตำแหน่งสมุหกลาโหม ส่วน “ซ้าย” หมายถึง ข้าราชการฝ่ายพลเรือน นั่นคือ ตำแหน่งสมุหนายก (เจ้าพระยาจักรี) นอกจากนี้ดาวอังคารอันเป็นดาวที่เกี่ยวข้องกับการสงครามและเกี่ยวข้องกับการทหารก็เป็นดาวประจำทิศใต้ ซึ่งเมื่อเทียบกับแผนภาพพบว่าจะตรงกับเบื้องขวาของพระมหากษัตริย์ ซึ่งก็คือ สมุหกลาโหม นั่นเอง

5.1.2 วิชาวิเคราะห์ตราอาร์มแผ่นดิน

จากที่ได้ยกตัวอย่างทั้งสาม อันได้แก่ จักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของไทยและขอมโบราณ และการแบ่งส่วนราชการของไทยสมัยโบราณดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อนำมาพิจารณาควบคู่กันไป จะสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบตราอาร์มของสยามดังกล่าวถูกต้องตามหลักการจัดลักษณะขององค์ความรู้ทั้งสามทุกประการ กล่าวคือ พระมหาพิชัยมงกุฎมักจะเปรียบเสมือนว่า เป็นยอดวิมานของพระอินทร์ อันพระอินทร์สถิตอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุที่ล้อมรอบด้วยเขาวงแหวนจำนวน 7 ชั้น ดังนั้นเมื่อนำองค์ประกอบของพระมหาพิชัยมงกุฎและฉัตร

¹⁰² ดู รอบิต ไสน์-เกลเดิน (นิธิเอียวศรีวงศ์ แปล) แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วารสารสังคมศาสตร์ (ม.ช.) ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 เมษายน-กันยายน 2525 หน้า 1-21

มาเทียบเคียงกันแล้ว จะเปรียบเสมือนว่า พระมหาพิชัยมงกุฎเปรียบเสมือนส่วนยอดของเขาสุเมรุ โดยมีฉัตรทำหน้าที่เปรียบเสมือนเขาวงแหวน 7 ชั้น ที่วนรอบเขาสุเมรุ แต่ทั้งนี้ ฉัตรเพียง 1 คัน ก็เพียงพอที่จะอธิบายในเรื่องของการให้และการใช้ความหมายดังกล่าวแล้ว แต่ว่าตามหลักการจัดองค์ประกอบของเหรียญจึงต้องมีฉัตรทั้ง 2 คัน เพื่อให้เกิดความสมดุลในองค์ประกอบของเหรียญ อันตรงกับตำราของพิธีบรมราชาภิเษกของขอมโบราณที่เปรียบให้กับองค์พระมหากษัตริย์ของขอมโบราณนั้น พระวรกายประคองเขาสุเมรุพระเนตรขวาประคองพระอาทิตย์ พระเนตรซ้ายประคองกับพระจันทร์ ซึ่งตรงกับลักษณะของภูมิจักรวาลในไตรภูมิของไทยด้วย ที่พระอาทิตย์อยู่ทางขวา พระจันทร์อยู่ทางซ้าย ซึ่งจะซ้อนทับกันพอดีกับมงกุฎและฉัตรดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

ในส่วนของฉัตร อันหมายถึง เสด็จฉัตร คือ การเป็นตัวแทนสัญลักษณ์ขององค์พระมหากษัตริย์ (โดยพระมหากษัตริย์ ประคองอยู่บนยอดเขาสุเมรุ หรือเปรียบได้กับพระอินทร์) จะประกอบด้วยเสนาบดีซ้ายและขวา อันได้แก่ สมุหนายกและสมุหกลาโหม ที่เป็นข้าราชการฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารตามลำดับ ฝ่ายพลเรือนจะใช้ตราราชสีห์ ส่วนฝ่ายทหารจะตราคชสีห์

-ราชสีห์อันเป็นตัวแทนของสมุหนายก ก็เปรียบเสมือนให้สมุหนายกควบคุมหัวเมืองทางฝ่ายเหนือ

-คชสีห์อันเป็นตัวแทนของสมุหกลาโหมนั้นเปรียบเสมือนให้สมุหกลาโหมควบคุมหัวเมืองทางฝ่ายใต้

ฉะนั้น การประคองเสด็จฉัตรโดยราชสีห์และคชสีห์ ก็เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของเสนาบดีทั้งสองที่เป็นหลักประกันของราชอาณาจักร และราชบัลลังก์ให้แก่องค์พระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ เสนาบดีทั้งสองยังทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณแก่องค์พระมหากษัตริย์อีกด้วย ทั้งนี้ ในส่วนของการจัดวางตำแหน่งของเหรียญในภาพ จะพบว่าราชสีห์ประคองฉัตรอยู่ทางซ้ายมือ ส่วนคชสีห์ประคองฉัตรอยู่ทางขวามือ ดังนั้นเมื่อนำรูปแบบการปกครองของไทยสมัยโบราณมาเปรียบเทียบกันสมุหนายกอันมีราชสีห์เป็นสัญลักษณ์จะปรากฏอยู่ทางซ้ายมือ ส่วนสมุหกลาโหมอันมีคชสีห์เป็นสัญลักษณ์จะอยู่ทางขวามือ เมื่อนำมาเทียบกับเหรียญดังกล่าวจะพบว่าองค์พระมหากษัตริย์แทนสัญลักษณ์ด้วยพระมหาพิชัยมงกุฎ

ดังนั้นเหรียญดังกล่าวกำลังบอกนัยยะแก่เราว่า ด้านพระหัตถ์ซ้ายของพระองค์คือราชสีห์ ส่วนพระหัตถ์ขวาของพระองค์คือคชสีห์ ในส่วนของการจัดวางราชสีห์ และคชสีห์นั้น หากนำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของไทยในช่วงที่พระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับนั่งที่พระที่นั่งอัฐทิศ เพื่อประกาศความเป็นจักรพรรดิราชทั้ง 8 ทิศ พระองค์จะประทับนั่งที่ทิศตะวันออกเป็นทิศแรก ดังนั้นเมื่อ

พระองค์ประทับไปทางทิศตะวันออก พระหัตถ์ขวาของพระองค์จึงหันตรงกับทิศใต้ พระหัตถ์ซ้ายจึงตรงกับทิศเหนือ (ดูภาพ 5.11)

เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ตำแหน่งของพระองค์กับตำแหน่งของเหรียญจึงเปรียบกับพระมหาพิชัยมงกุฎของพระองค์ ดังนั้น ด้านพระหัตถ์ขวาของพระองค์จะไปทางทิศใต้ ซึ่งตรงกับตำแหน่งสมุทกลาโหมอันมีกษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ ส่วนพระหัตถ์ซ้ายก็ตรงกับทิศเหนือที่อยู่ภายใต้การรับผิดชอบของสมุหนายก ก็คือ ราชสีห์ ดังนั้นจึงเป็นองค์ประกอบที่ลงตัวทุกประการ

องค์ประกอบสุดท้ายก็คือ พระแสงดาบกับธารพระกรที่ไขว้กัน เมื่อพิจารณาจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประกอบกันด้วยแล้ว จะพบว่าถูกต้องทุกประการ ทั้งนี้ถ้าพิจารณาจากเหรียญดังกล่าว จะพบว่าส่วนปลายของพระแสงดาบพาดเฉียงไปทางซ้าย และส่วนปลายของธารพระกรพาดเฉียงไปทางขวา จะตรงตามกับในบันทึกของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ และบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ ที่องค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับที่พระที่นั่งภัทรบิฐแล้ว พระองค์จะทรงรับพระแสงขรรค์พาดไว้ที่พระเพลาเบื้องซ้าย ธารพระกรพาดไว้ที่พระเพลาเบื้องขวา

ส่วนแถบคาถาบาลี¹⁰³ นล่องพระองค์ครุฑ แน่นอนว่าเป็นรูปแบบการจัดองค์ประกอบของตราอาร์มแผ่นดินตามหลัก Heraldic Tradition อันเป็นรูปแบบที่มาจากตะวันตก

5.2 เหรียญกระษาปณ์ของลาว

ในส่วนของเหรียญกระษาปณ์ที่ใช้ในประเทศลาวจะแบ่งเป็นสองยุค คือ ยุคที่อยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลอินโดจีน-ฝรั่งเศสและยุครัฐบาลพระราชอาณาจักรลาว

5.2.1 ยุครัฐบาลอินโดจีน-ฝรั่งเศส

ในส่วนทางด้านการเงินของลาวในช่วงที่ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ทางฝรั่งเศสได้นำเงินตราที่ได้ถูกใช้ในกัมพูชาและเวียดนามก่อนหน้านั้นมาใช้ในลาวด้วย ทั้งนี้ “พวกล่าเมืองขึ้นฝรั่งเศสได้นำเอาเงินกีบอินโดจีน ซึ่งพวกเขาได้พิมพ์ออกเป็นเงินเจ็ย และเป็นเงินโลหะ (เงินกีบหัวหนาม) ซึ่งได้ใช้อยู่ในเวียดนามและกัมพูชาผ่านมาแล้วนั้น เข้ามาเป็นเงินใช้จ่ายอยู่ในทั่วประเทศลาว

¹⁰³ แถบคาถาบาลีนิพนธ์โดยสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) โดยเขียนว่า “สพฺพเสถ์ สงฺฆมุตตานํ สามคฺคี วุฑฺฒิสํสาธิกา” อันหมายความว่า ความเป็นผู้พร้อมเพียงแห่งชนผู้เป็นหมู่มแล้วทั้งหลายทั้งปวงให้ความเจริญสำเร็จ

นับแต่ปี 1893 เป็นต้นมา” (ทองสา ไชยวงคำดีและคณะ , 1989 : 34) สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ เงินกีบหัวหนามที่กล่าวถึงนี้ ก็คือ เงินเหรียญหน่วยเปียสเตอร์(Piastre) อินโดจีน สำหรับหน่วยเปียสเตอร์อินโดจีนในภาษาลาวโดยเฉพาะชาวหลวงพระบางนั้น จะเรียกเปียสเตอร์ว่า “เงินหมัน”¹⁰⁴ แต่โดยทั่วไปจะเรียกว่า “เงินกีบหัวหนาม”

เหตุที่เรียกว่า “กีบหัวหนาม” เพราะด้านหัวของหน้าเหรียญดังกล่าว (ภาพ 4.28) จะเป็นรูปของเทพีเสรีภาพนั่งอยู่บนทางเสื่อเรือ โดยที่ศีรษะจะมีเปลวรัศมีพุ่งออกมาเป็นแฉกทั้งหมด 7 แฉก ซึ่งมีลักษณะเหมือนหนาม จึงเรียกว่า “กีบหัวหนาม” ส่วนเงินเจ็ย ก็คือ ธนบัตรนั่นเอง¹⁰⁵

สำหรับลวดลายบนเหรียญทางด้านหัวจะประกอบด้วย เทพีเสรีภาพถือมัดหวาย (Fasce) นั่งอยู่บนทางเสื่อเรือ รอบของเหรียญจะปรากฏข้อความว่า “REPUBLIQUE FRANÇAISE” ข้างใต้ของเทพีเสรีภาพจะระบุปีที่ผลิต และระบุชื่อของประติมากรที่ปั้นแบบเหรียญ ส่วนทางด้านก้อยของเหรียญจะปรากฏข้อความว่า “INDO-CHINE FRANÇAISE PIASTRE DE COMMERCE TITRE 0.900. POIDS 27 GR” และมีข้อซัพพฤกษ์เป็นองค์ประกอบ ทั้งนี้คำว่า “TITRE 0.900. POIDS 27 GR” เป็นการระบุว่า เหรียญดังกล่าวมีความบริสุทธิ์ของเนื้อเงิน 90% และหนัก 27 กรัม¹⁰⁶ สำหรับเหรียญเปียสเตอร์(Piastre) อินโดจีนดังกล่าว ยังมีมูลค่าที่สูงกว่าเงินฟรังก์ของฝรั่งเศสถึง 3 เท่า ในยุคนั้นอีกด้วย

เงินตราดังกล่าวได้เข้าสู่ระบบมาตราทองในปี ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) ซึ่งช้ากว่าประเทศอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหตุที่เข้าสู่มาตราทองช้าเนื่องจากทางฝรั่งเศสไม่ต้องการสูญเสียมูลค่าทางการตลาดในการค้าขายสินค้ากับจีน เนื่องจากจีนก็ยังถือระบบมาตราเงินอยู่ด้วย จึงไม่น่าแปลกใจ

¹⁰⁴ คำว่า Piastre ในภาษาฝรั่งเศสตรงกับคำว่า Dollar ในภาษาอังกฤษ หน่วย Piastre แบ่งออกเป็นหน่วยย่อยมาตรฐานตามสากลทั่วไป กล่าวคือ 1 Piastre จะเท่ากับ 100 ซองติมส์ (Centimes) นอกจากเหรียญ 1 Piastre แล้ว ยังมีเหรียญ 50 20 และ 10 ซองติมส์ตามลำดับ ทั้ง 50 20 และ 10 ซองติมส์ จะเป็นเหรียญโลหะเงิน ทั้งนี้เหรียญ 1 Piastre และ 50 ซองติมส์ จะมีความบริสุทธิ์ของโลหะเงิน 90% ส่วนเหรียญ 20 และ 10 ซองติมส์ จะมีความบริสุทธิ์ของโลหะเงิน 68% สำหรับในภาษาลาวแล้ว นอกจาก เหรียญ 1 Piastre จะเรียกว่า เงินหมันแล้ว เหรียญ 50 ซองติมส์จะเรียกว่า “เงินคั้ง” เหรียญ 20 ซองติมส์ จะเรียกว่า “เงินจุก หรือ อีขาว” เหรียญ 10 ซองติมส์จะเรียกว่า “เงินบี้ หรือ อีลิบ”

¹⁰⁵ สัมภาษณ์ ทิดเพ็ง มะณีพอน ช่างตีเงินหลวงพระบาง ณ หลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2549 เวลา 16.00น.

¹⁰⁶ ก่อนหน้าปี ค.ศ.1895 น้ำหนักของเหรียญ 1 Piastre เท่ากับ 27.215 กรัม แต่มาลดน้ำหนักเหลือเพียง 27 กรัมเมื่อปี ค.ศ. 1895 สาเหตุที่มีการลดน้ำหนักไป 0.215 กรัม นั้น ทางผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเพราะการที่ฝรั่งเศสลงนามสนธิสัญญากับสยาม เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม ค.ศ. 1893 ที่ให้สยามยกลาวให้ฝรั่งเศสปกครองต่อนั้น ทางฝรั่งเศสต้องรับภาระในค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ดังนั้นการลดน้ำหนักของเหรียญดังกล่าวจะช่วยให้สามารถลดรายจ่ายในการผลิตเหรียญ อีกทั้งยังสามารถผลิตเหรียญได้ในปริมาณที่เพิ่มขึ้นด้วย

ที่รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสจึงหันไปถือมาตรฐานทองคำที่สุดในบรรดาประเทศเอเชียอาคเนย์ สิ่งที่มีผู้วิจัยพบในเหรียญที่ใช้ในอินโดจีนทุกชนิดราคาก็คือ ข้อความในเหรียญอินโดจีนฝรั่งเศสเกือบทุกชนิดราคาจะมีข้อความที่เหมือนกัน กล่าวคือ ด้านหัวจะปรากฏข้อความว่า “REPUBLIQUE FRANÇAISE” ส่วนด้านก้อยจะปรากฏข้อความว่า “INDO-CHINE FRANÇAISE” ยกเว้นเหรียญบางชนิดราคา

ข้อความ “REPUBLIQUE FRANÇAISE” ที่ปรากฏอยู่ด้านหัวของเหรียญ จะมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองด้วย โดยคำดังกล่าวจะปรากฏอยู่ที่ด้านหัวของเหรียญ ซึ่งตามหลักการของ Numismatics แล้ว ที่ด้านหัวของเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียน จะปรากฏใบหน้าของประมุขหรือผู้นำของชาตินั้นๆ ส่วนทางด้านก้อยมักจะเป็นตราสัญลักษณ์ประจำชาติหรือตราแผ่นดิน แต่ ณ ที่นี้ ฝรั่งเศสได้ใช้สัญลักษณ์อันเป็นตัวแทนแห่งสาธารณรัฐ เช่น เทพีเสรีภาพประทับลงไปที่ด้านหัวของเหรียญพร้อมกับข้อความว่า “สาธารณรัฐฝรั่งเศส” ขณะที่ด้านก้อยจะปรากฏเพียงคำว่า “Indochine-Française” และไม่มีสัญลักษณ์อะไรที่เป็นตัวแทนของตราแผ่นดินหรือสัญลักษณ์ประจำชาติให้เห็น

ในทางกลับกันเหรียญดังกล่าวกลับใช้พื้นที่หน้าเหรียญเฉพาะด้านหัวเท่านั้น ในการเป็นตัวแทนสื่อความหมายของการเป็นประมุขและเป็นตราแผ่นดินในพื้นที่เดียวกัน สิ่งนี้มีนัยยะถึงอำนาจแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ที่เปิดพื้นที่ให้เฉพาะความเป็นฝรั่งเศสในส่วนด้านหัวของเหรียญเท่านั้น นอกจากนี้สัญลักษณ์เทพีเสรีภาพถือมัดหวาย ยังเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจในการเป็นตัวแทนแห่งฝรั่งเศสที่เมืองแมอนมีต่ออินโดจีนทั้งสามชาติอีกด้วย

5.2.1ก) องค์ประกอบที่สำคัญของเหรียญ 1 เปียสเตอร์

เหรียญหน่วยเปียสเตอร์ดังกล่าวนอกจากจะปรากฏข้อความว่าสาธารณรัฐฝรั่งเศสแล้ว ยังปรากฏองค์ประกอบที่หน้าเหรียญด้านหัว เช่น เทพีเสรีภาพ มัดหวาย หางเสื่อเรือ สมอเรือ และต้นข้าว ซึ่งจะขอกกล่าวแต่พอสังเขปดังนี้

-เทพีเสรีภาพ (Libertas) เทพีเสรีภาพที่ปรากฏบนหน้าเหรียญดังกล่าว ปรากฏเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1879 (พ.ศ.2422)¹⁰⁷ ซึ่งหากนำบริบททางประวัติศาสตร์มาพิจารณาประกอบก็จะพบว่า

¹⁰⁷ ที่ด้านก้อยของเหรียญ Piastre ในช่วงปี ค.ศ. 1879-1884 จะไม่ใช่ข้อความว่า Indo-chine Francaise แต่จะใช้ว่า Cochinchine Francaise อันหมายถึงเวียดนามส่วนใต้ที่อยู่ในความปกครองของฝรั่งเศสก่อนหน้านั้น ต่อมาในภายหลังเมื่อจีนยอมเซ็นสัญญากับฝรั่งเศสโดยยอมรับให้ฝรั่งเศสมีอำนาจเหนือเวียดนามอย่างสมบูรณ์เมื่อปี ค.ศ. 1885 แล้ว ทางฝรั่งเศสจึงได้

สัญลักษณ์ดังกล่าวได้ปรากฏในฝรั่งเศสเป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1848 (พ.ศ. 2391) โดยอยู่ในรูปของตราแห่งรัฐของสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่สอง¹⁰⁸ (ดูภาพ 5.12) ทั้งนี้เทพีเสรีภาพที่ปรากฏบนตราดังกล่าวมีที่มาจากเทพกรรมกรีก-โรมัน

ภาพที่ 5.12 ตราแห่งรัฐของสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 2
ที่มา www.heraldica.org/topics/france/frarms.htm

โดยในภาษาละตินจะเรียกเทพีเสรีภาพว่า ลิเบอร์ตารี (Libertas) อันเป็นเทพีที่ในบางครั้งจะปรากฏในรูปแบบประติมากรรมสวมหมวก หรือบางครั้งก็เป็นรูปเทพีถือหมวก โดยเทพีนี้เป็นสัญลักษณ์แห่งเสรีภาพ และหมวกก็เป็นเครื่องหมายแห่งเสรีภาพ เนื่องจากในยุคโรมันทาสที่ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นไทจะสวมหมวกเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่า ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นไทแล้ว (อ.สายสุวรรณ , 2515 : 536) ดังนั้นคำว่า Libertas จึงเป็นที่มาของคำว่า Liberty ในภาษาอังกฤษ หรือ 'Liberte' ในภาษาฝรั่งเศส

เปลี่ยนข้อความบนเหรียญจาก Cochin-chine Française มาเป็น Indo-chine Française เมื่อปี ค.ศ. 1885 ดู Monnaies coloniales Françaises

¹⁰⁸ ปี ค.ศ. 1848 ได้เกิดความวุ่นวายขึ้นต่อสถาบันกษัตริย์ในทวีปยุโรป โดยเฉพาะที่ออสเตรีย เยอรมนี ฮังการี และฝรั่งเศส ในส่วนของฝรั่งเศสพระเจ้าหลุยส์ ฟิลิปป์ ที่ 1 (Louis Philippe I Roi des Français) ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์การจลาจลในฝรั่งเศสได้ ทรงยอมจำนนและเสด็จลี้ภัยไปยังต่างประเทศ ต่อมาสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 2 ได้ถูกสถาปนาขึ้นโดยมี หลุยส์ นโปเลียน (จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ในเวลาต่อมา) ดำรงตำแหน่งเป็นประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐที่ 2 ของฝรั่งเศส ส่วนตราสัญลักษณ์แห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 2 ที่ใช้นั้น จะมีความคล้ายคลึงกับที่ปรากฏบนเหรียญ Piastre แต่ เหรียญ Piastre จะมีการลดรายละเอียดขององค์ประกอบลงไปมาก

รูปแบบเทพีเสรีภาพที่ปรากฏอยู่บนหน้าเหรียญดังกล่าว ยังเป็นรูปแบบเดียวกันกับเทพีเสรีภาพที่ตั้งอยู่ ณ กรุงนิวยอร์กของสหรัฐอเมริกาอีกด้วย ซึ่งเทพีเสรีภาพดังกล่าวก็มีสัญชาติที่มาจากฝรั่งเศสเช่นกัน มูลเหตุที่มาของเทพีเสรีภาพที่ตั้งอยู่ ณ กรุงนิวยอร์ก มีที่มาจากงานกาลาดินเนอร์ครั้งหนึ่งที่จัดเมื่อปี ค.ศ. 1865 (พ.ศ. 2408) โดยที่ประติมากรที่มีนามว่า โอกุสต์ บาร์โธลดี (Fr'ede'ric Auguste Bartholdi) ได้รับเชิญไปในงานดังกล่าวด้วย ในงานเขาได้ยื่นการสนทนาว่า ทางฝรั่งเศสต้องการมอบของขวัญเพื่อเป็นที่ระลึกแก่สหรัฐอเมริกาในโอกาสครบรอบ 100 ปี แห่งการประกาศเอกราชในปี ค.ศ. 1876 (พ.ศ. 2419) ที่จะถึงนี้ ซึ่งในส่วนของ บาร์โธลดีเอง มีพื้นเพเป็นชาวเมืองของแคว้นอัลซาส อันเป็นแคว้นที่ฝรั่งเศสต้องเสียให้แก่เยอรมันในสงคราม Franco-Prussian เมื่อปี ค.ศ. 1870 (พ.ศ. 2413) ดังนั้นเขาจึงมีความสะเทือนใจเป็นอย่างมากในการที่ต้องสูญเสียบ้านเกิดของเขาให้แก่เยอรมัน ดังนั้นเขาได้ตั้งปณิธานไว้ว่าจะทำการรณรงค์เพื่อสันติภาพ และจะนำเกียรติภูมิกลับมาสู่ประเทศฝรั่งเศสให้ได้

เขาจึงได้เดินทางไปยังสหรัฐอเมริกาเพื่อดูสถานที่ และเสนอโครงการก่อสร้างเทพีเสรีภาพดังกล่าวแก่คณะกรรมการสมาคมมิตรภาพฝรั่งเศส-สหรัฐอเมริกา จนในที่สุดโครงการได้ผ่านการอนุมัติ และได้ลงมือสร้างเทพีเสรีภาพเมื่อปี ค.ศ. 1875 (พ.ศ. 2418) แต่ได้มาสร้างแล้วเสร็จเมื่อปี ค.ศ. 1884 (พ.ศ. 2427) (กษิติ กมลนาวัน , 2549 : 69-70) เทพีเสรีภาพดังกล่าวมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “Liberty Enlightening the World” ซึ่งก็หมายถึง เสรีภาพส่องสว่างไปทั่วโลก

สำหรับในส่วนของสัญลักษณ์เทพีถือมัดหาว อันเป็นตราแห่งรัฐของฝรั่งเศสเมื่อคราวสาธารณรัฐครั้งที่ 2 นั้น ได้ถูกนำมาใช้ในปี ค.ศ. 1848 (พ.ศ. 2391) โดยเทพีสวมช่อลอเรล (Laurel) ที่ศรีษะ¹⁰⁹ และมีรัศมีออกจากศรีษะเป็น 7 แฉก ซึ่งเปรียบเสมือน “เสรีภาพส่องสว่างไปยัง 7 ทวีปทั่วโลก” เทพีเสรีภาพดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ที่หางเสือเรือ โดยทำแขนไว้บนหางเสือ และรายล้อมไปด้วยต้นข้าว และสิ่งอื่นๆที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ เช่น คันไถ ตะเกียง ฯลฯ

(www.heraldica.org/topics/france/frarms.htm)

สัญลักษณ์ดังกล่าวยังถูกนำมาใช้เป็นตราประทับในเอกสารของสถานทูตฝรั่งเศสที่ต่างแดนอีกด้วย โดยที่ในหลักการของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้ว สถานทูตของชาตินั้นๆในต่าง

¹⁰⁹ ลอเรล (Laurel) เรียกเป็นภาษาไทยว่า “ช่อชัยพฤกษ์” ช่อชัยพฤกษ์ถือเป็นช่อดอกไม้แห่งชัยชนะ หรือเกียรติยศ มีที่มาจากยุคโรมัน โดยแม่ทัพโรมันที่รบชนะศัตรูจะได้รับการต้อนรับและสวมช่อชัยพฤกษ์ดังกล่าวไว้ที่ศรีษะเพื่อเป็นเกียรติ ช่อชัยพฤกษ์ยังใช้สวมที่ศรีษะโดยจักรพรรดิแห่งโรมันอันเป็นสัญลักษณ์แห่งการเป็นจักรพรรดิอีกด้วย คดีเกี่ยวกับช่อชัยพฤกษ์ดังกล่าวยังถูกนำมาดัดแปลงในยุคใหม่ เช่น ในงานรับปริญญาของนักศึกษา จะมีการนำดอกไม้มาร้อยเป็นช่อสำหรับสวมศรีษะของนักศึกษาหญิงเพื่อแสดงความยินดี อันเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่า ได้ประสบความสำเร็จในการศึกษาแล้ว

แดน เปรียบเสมือนตัวแทนของอำนาจรัฐชาตินั้นในต่างแดน ซึ่งตามหลักสากล พื้นที่ภายในสถานทูต ถูกถือว่าเป็นดินแดนของชาตินั้นแม้จะตั้งอยู่ที่ต่างแดน ดังนั้นตราประทับในเอกสารของสถานทูตจึง ถูกถือว่าเป็นตัวแทนทางอำนาจชนิดหนึ่งด้วย (ดูภาพ 5.13) เฉกเช่นเดียวกันกับการประทับตราครุฑ ของสถานทูตไทยในต่างแดน โดยตราครุฑเป็นทั้งตราแผ่นดินและตราประทับในสถานทูต เช่นเดียวกับตราประจำรัฐของสาธารณรัฐที่ 2 แห่งฝรั่งเศสและตราประทับของสถานทูต

ในส่วนของเหรียญเบียสเตอร์อินโดจีน ก็ได้ใช้รูปสัญลักษณ์ตราแห่งรัฐ เมื่อปี ค.ศ. 1848 ในแนวเดียวกัน ถึงแม้ว่าองค์ประกอบได้มีการตัดออกไปบ้าง แต่โดยหลักใหญ่ใจความแล้ว จะ ประกอบไปด้วยเทพีเสรีภาพถือมัททวย หางเสื่อเรือ สมอเรือ และต้นข้าว โดยหางเสื่อเรือ เปรียบเสมือนรัฐนาวา รวงข้าวหมายถึงความรุ่งเรืองของชาติในการกสิกรรม สมอเรือคือสัญลักษณ์ แห่งกองทัพเรือ¹¹⁰

-มัททวย (Fasces) มัททวยเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ มีที่มาจากยุคโรมันโบราณ โดยทั่วไปรูปร่างของมัททวยมักจะนำขวานเป็นแกนใน จากนั้นจะใช้หวายที่เป็นท่อนๆ หุ้มโดยรอบ ด้ามขวานและใช้เชือกผูกไว้ที่ปลายอีกครั้งหนึ่ง (ดูภาพ 5.14) มัททวยถือเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ โดยที่ในยุคโรมัน ตำแหน่ง Consul ต้องมีผู้ติดตามและอารักขาที่เรียกว่า Lictor และ Lictor จะต้อง เดินนำหน้า Consul โดยถือมัททวยเดินนำหน้า เพื่อเป็นการแสดงสัญลักษณ์ทางอำนาจของ Consul ในช่วงของการปฏิวัติฝรั่งเศส มัททวยยังได้ถูกนำมาสวมด้วยหมวกฟริเจียน โดยมีการให้ ความหมายว่า “ประชาชนได้ถูกปลดปล่อยแล้ว” นอกจากนี้มัททวยยังถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์ของ พรรคฟาสซิสต์ของอิตาลีอีกด้วย (www.antiq-ue-horology.org/.../default.htm)

เท่าที่ผู้วิจัยสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนที่ใช้ในอาณานิคมฝรั่งเศส ยัง ไม่พบว่าอาณานิคมของฝรั่งเศสชาติใดใช้สัญลักษณ์เป็นรูปเทพีเสรีภาพนั่งบนหางเสื่อเรือ มีแต่ เฉพาะที่อินโดจีนเท่านั้นที่ใช้สัญลักษณ์ดังกล่าว จึงเป็นนัยยะแฝงว่าฝรั่งเศสได้ให้ความสำคัญแก่อาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นประตูไปสู่ตลาดจีนตอนใต้อันเป็นตลาดที่ใหญ่และ สำคัญมากแก่ฝรั่งเศส ฉะนั้นเมื่อกล่าวโดยรวมเหรียญดังกล่าวกำลังบอกแก่เราว่า “อำนาจแห่งเสรีภาพ โดยมีฝรั่งเศสเป็นผู้นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและอุดมสมบูรณ์”

5.2.1 ข) เหรียญ 1 ซองติมส์

เหรียญต่อไปคือเหรียญ 1 ซองติมส์ (ดูภาพ 4.26) โดยมีลักษณะทั่วไปที่ด้านหัวของเหรียญ ในรูปของสตรีที่มีนามว่า “มารีอานน์ (Marianne)” กำลังห่มร่มงาให้แก่ชาวพื้นเมืองอินโดจีน ผู้วิจัย

¹¹⁰ เนื่องจากยุคดังกล่าวยังไม่มีเครื่องบินและรถถัง ดังนั้นแผนยานภาพของชาติจึงตกอยู่กับการมีกองทัพเรือที่เข้มแข็ง

พบว่าชาวพื้นเมืองดังกล่าวน่าจะเป็นชาวเวียดนาม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาโดยเทียบเคียงจากธนบัตรอินโดจีนที่ฝรั่งเศสพิมพ์ไว้ใช้ และพบว่าเป็นลักษณะของชาวเวียดนามกำลังถือกระบอกลูกปืนอยู่ (ดูภาพ 5.15)¹¹¹ เหตุที่ถือกระบอกลูกปืน เนื่องจากว่าฝิ่นเป็นสินค้าที่ทำกำไรให้แก่ฝรั่งเศสเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรวมรายได้ต่างๆที่ฝรั่งเศสรับในเขตอินโดจีนทั้ง 3 ชาติแล้ว ฝรั่งเศสจะมีรายได้จากการขายฝิ่นกว่า 1 ใน 3 ของรายได้ทั้งหมดรวมกัน (ทองสา ไชยะวงคำดีและคณะ , 1989 : 33) เหยียดดังกล่าวจึงส่งนัยยะออกมาอย่างชัดเจน

มารีอานน์ มีที่มาจากการปฏิวัติฝรั่งเศส และถูกถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของสาธารณรัฐฝรั่งเศสอีกด้วย ดังที่ กษิติ กมลนาวิน ได้เขียนถึงความเป็นมาของ มารีอานน์ ว่า

“...หมวกฟริเจียนนี้เป็นสัญลักษณ์แห่งเสรีภาพ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยจักรวรรดิโรมัน โดยพวกทาสที่เป็นไทแก่ตัวก็จะสวมหมวกนี้เป็นเครื่องแสดงว่าได้เป็นพลเมืองเต็มขั้นแล้ว ในช่วงการปฏิวัติใหญ่ปี 1789 ตัวแทนของเสรีภาพไม่ว่าจะถูกเขียนเป็นภาพหรือปั้นเป็นรูป ก็มักจะใช้ผู้หญิงแต่งชุดนักรบสวมหมวกฟริเจียนนี้เป็นสัญลักษณ์แห่งการต่อสู้เพื่อเสรีภาพ การใช้ตัวแทนเป็นสตรีก็เพราะถือว่าเป็นเพศแม่ที่เฝ้าเลี้ยงดูทะนุถนอม ปกป้องลูกหลานแห่งสาธารณรัฐ ...ซึ่งประชาชนก็พากันรับเอาธรรมเนียมการสวมหมวกฟริเจียน โดยเฉพาะเป็นสีแดงเพื่อสนับสนุนการปฏิวัติเพื่อให้ได้มาซึ่ง เสรีภาพ เสมอภาพและภราดรภาพ (Liberte' E'galite' Fraternite') และเนื่องจากสัญลักษณ์นี้เป็นเสรีภาพสำหรับประชาชนคนสามัญ ดังนั้นจึงควรใช้ชื่อที่เป็นชื่อธรรมดา ไม่ต้องดูเลิศหรูเยี่ยงชนชั้นขุนนาง “มารีอานน์” นั้น มาจากชื่อผู้หญิงฝรั่งเศสธรรมดาสามัญ 2 ชื่อในสมัยศตวรรษที่ 18 คือ “มารี”(Marie) กับ “อานน์” (Anne) เอามาผสมกัน พวกเขาปฏิวัติเลือกใช้ชื่อนี้เพื่อสื่อความหมายถึงชนชั้นธรรมดาที่ไม่ใช่พวกขุนนาง และแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากพวกขุนนางที่กุมอำนาจมาเป็นของชนชั้นธรรมดาสามัญ...” (กษิติ กมลนาวิน , 2549 : 57-58)

¹¹¹ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เหตุที่ปรากฏคนพื้นเมืองในรูปของชาวเวียดนาม ก็คงเพราะฝรั่งเศสได้ใช้เวียดนามเป็นศูนย์กลางในการปกครองอีกสองชาติอินโดจีนที่เหลือ นอกจากนี้ ฝรั่งเศสยังได้ใช้ชาวเวียดนามซึ่งเป็นคนที่มีความรู้ในด้านต่างๆ มาเป็นเจ้าหน้าที่รับราชการหน่วยต่างๆ ในดินแดนทั้งสองชาติที่เหลือเป็นจำนวนมาก อันเป็นการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของชาวเวียดนามในโลกทัศน์ของฝรั่งเศส

จากที่อ้างข้างต้น มาริอานน์จึงถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์แห่งการปฏิวัติฝรั่งเศส และจากเหรียญดังกล่าว มาริอานน์ อันเป็นตัวแทนที่หมายถึงฝรั่งเศส กำลังห่มร่มงให้แก่นชนพื้นเมืองที่เป็นชาวเวียดนาม อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยสังเกตได้จากมาริอานน์ที่อยู่สูงกว่าชาวพื้นเมือง กำลังจ้องลงมาโดยถือร่มงห่มคลุมให้ ขณะเดียวกันที่ชาวพื้นเมืองก็มองขึ้นไปยังมาริอานน์และจับชายธงไว้ เปรียบเสมือนว่าตนยอมรับการอยู่ภายใต้ร่มงของฝรั่งเศสด้วยความเต็มใจ

5.2.1ค) เหรียญ 1 ซองติมส์ลูมิเนียม

เหรียญต่อไป คือ เหรียญ 1 ซองติมส์ลูมิเนียม ผลิตออกใช้ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1943 (ดูภาพ 4.27) โดยหน้าเหรียญด้านหัวจะปรากฏข้อความว่า “E´tat Franais 1943” ส่วนด้านหลังของเหรียญปรากฏข้อความว่า “1 Cent Indochine” เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า เหรียญดังกล่าวจะไม่ปรากฏสัญลักษณ์อันบ่งบอกถึงความเป็นสาธารณรัฐฝรั่งเศสแต่อย่างใด จะปรากฏเพียงต้นข้าวเท่านั้น เหตุที่เปลี่ยนรูปแบบของเหรียญดังกล่าวก็เนื่องจากว่า ในช่วงปี ค.ศ. 1939 (พ.ศ. 2482) เยอรมนีได้เปิดฉากโจมตีทางชายแดนของประเทศโปแลนด์ ซึ่งถือกันว่าเป็นการเริ่มต้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในส่วนของภาคพื้นทวีปยุโรป

ในเวลาต่อมา ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสได้ประกาศสงครามต่อเยอรมันเป็นการตอบโต้ ในกรณีนี้เยอรมันสามารถบุกเข้าไปยึดครองประเทศต่างๆในยุโรปได้อย่างรวดเร็ว ระยะเวลาต่อมา กองทัพเยอรมันได้ทำการบุกชายแดนฝรั่งเศส โดยผ่านหลังแนวป้อมมายีโนต์ทางประเทศเบลเยียม ฝรั่งเศสไม่สามารถต้านทานได้ จนในที่สุดต้องยอมจำนนต่อเยอรมนีและประกาศให้ปารีสเป็นเมืองเปิด

ในการลงนามเซ็นสัญญายอมจำนน เยอรมันได้อนุญาตให้ฝรั่งเศสที่นำโดยจอมพลเปแตง (Philippe Petain) จัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นได้ที่เมืองวิซี (Vichy) โดยเยอรมันยังคงยึดครองส่วนใหญ่ของประเทศ เว้นไว้แต่ที่ วิซี และทางตอนใต้เท่านั้น เขตยึดครองของรัฐบาลวิซีได้ถูกเรียกชื่อว่า “E´tat Français de Vichy” แทนคำว่า “Re´publique Française” ในการนี้รัฐบาลวิซี ยังได้ทำการเปลี่ยนคำขวัญของการปฏิวัติฝรั่งเศสจาก เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ มาเป็น “Work, Family, Fatherland” (สุปราณี มุขวิจิตร , 2545 : 490-494) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ฝรั่งเศสในยุคดังกล่าวอยู่ในสถานะที่ไม่ปกติ (ภาวะสงครามและถูกเยอรมันยึดครอง) กับทั้งรัฐบาลวิซีของจอม

พลเปแดง เป็นรัฐบาลชั่วคราวและมีได้มาจากการเลือกตั้งในระบบประธานาธิบดี จึงมิได้มีสถานะเป็นสาธารณรัฐ แต่มีสถานะเป็นรัฐ (E'tat) มิใช่เป็น Re'publique¹¹²

เนื่องจากเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้คำว่า “E'tat” ซึ่งไม่มีสถานะเป็นสาธารณรัฐแล้ว ส่งผลให้เหรียญดังกล่าวไม่ปรากฏสัญลักษณ์อันเป็นสาธารณรัฐฝรั่งเศสอีกต่อไป นอกจากนี้ หากพลิกมาดูที่ด้านหลังจะพบอีกว่าจะใช้แต่คำว่า “Indochine” เท่านั้น เนื่องจากญี่ปุ่นได้เข้ามาอารักขาดินแดนอินโดจีนแทนฝรั่งเศส จึงไม่ปรากฏคำว่า “Indochine Française” อีกต่อไป นอกจากนี้ ยังนับเป็นครั้งแรกที่เหรียญดังกล่าวได้ถูกผลิตในดินแดนที่ไม่ใช่ของประเทศฝรั่งเศส กล่าวคือ ถูกผลิตขึ้นที่ ฮานอยของเวียดนามเนื่องจากสภาพที่ฝรั่งเศสถูกยึดครองโดยเยอรมันดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

คำว่า “Re'publique Française” กับคำว่า “E'tat Français” ยังบ่งบอกสัญลักษณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันอีกด้วย ทั้งนี้จากการที่ผู้วิจัยได้รับคำตอบทาง e-mail เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2550 จากคุณกษิติ กมลนาวิณ ถึงความแตกต่างระหว่างสองคำนี้ ผู้วิจัยได้รับคำตอบว่า “คำว่า Re'publique แปลว่า สาธารณรัฐ เป็นคำนามเพศหญิง ส่วน Français แปลว่า คนฝรั่งเศส, เป็นของฝรั่งเศส เป็นคำคุณศัพท์ซึ่งต้องปรับเพศตามคำนาม ในที่นี้ Re'publique เป็นเพศหญิง ทำให้ Française ต้องเติม e ตรงท้ายเพื่อให้เป็นเพศหญิงตามด้วย ส่วน E'tat Français แปลว่า รัฐฝรั่งเศส E'tat แปลว่ารัฐ เป็นคำนามเพศชาย คำคุณศัพท์ที่มาขยายคำนามดังกล่าว ก็ต้องทำให้เป็นเพศชาย ก็คือไม่ต้องเติมอะไรอีก”

จากคำตอบทาง e-mail ข้างต้น จึงสอดคล้องกับความเป็นสาธารณรัฐซึ่งมีความเป็นเพศหญิง โดยผ่านสัญลักษณ์ในรูปใบหน้าของมารีอานน์สวมหมวกฟรีเจียน แต่ครั้งเมื่อฝรั่งเศสถูกยึดครองและหมดสภาพความเป็นสาธารณรัฐ (เพศหญิง) และหันมาใช้คำนามเพศชาย (E'tat Français) จึงไม่ปรากฏสัญลักษณ์อะไรที่เป็นเพศหญิงอีกเลย

5.2.1ง) เหรียญเปียสเตอร์อินโดจีนรุ่นสุดท้าย

เหรียญอีกเหรียญหนึ่งที่จะกล่าวถึงก็คือ เหรียญเปียสเตอร์อินโดจีนรุ่นสุดท้ายที่ผลิตจากเนื้อโลหะเงินซึ่งถูกผลิตเมื่อปี ค.ศ. 1931 เพียงปีเดียว (ดูภาพ 4.29) นำสังเกตว่าเหรียญดังกล่าวออกมาหลังจากที่ฝรั่งเศสได้เข้าสู่ระบบมาตราทองเมื่อปี ค.ศ. 1930 ปัจจัยดังกล่าวจึงน่าจะทำให้

¹¹² สัมภาษณ์ คุณกษิติ กมลนาวิณ ณ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 เวลา 16.00น.

ฝรั่งเศสเมื่อเข้าสู่มาตราทองแล้ว จำเป็นต้องลดต้นทุนในการผลิตลงโดยลดน้ำหนักของเหรียญลงจาก 27 กรัม มาเป็น 20 กรัม โดยให้คงราคาหน้าเหรียญไว้ที่ 1 เปียสเตอร์

การลดน้ำหนักเหรียญเงินลงโดยให้ราคาหน้าเหรียญคงเดิมที่ 1 เปียสเตอร์ ได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนมาก ดังจะเห็นได้จาก บันทึกของเจ้าบุญญารัตน์ อุ่นแก้ว เลขาธิการนายกรัฐมนตรีของลาวในยุคพระราชอาณาจักรลาว ได้เล่าถึงสาเหตุของการก่อตั้งคณะลาวอิสระก่อนที่ฝรั่งเศสจะกลับเข้ามาปกครองอีกครั้งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่า มีสาเหตุอยู่ 6 ประการ¹¹³ โดยสาเหตุหนึ่งก็คือ การบังคับให้แลกเปลี่ยนเงินหมั้นดังกล่าวเป็นหนึ่งในหลายๆ สาเหตุที่นำไปสู่การตั้งคณะลาวอิสระข้างต้น

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าสาเหตุที่ฝรั่งเศสเข้าสู่ระบบมาตราทอง อันเป็นผลนำมาสู่การลดน้ำหนักของเนื้อเงินลง เป็นผลมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ทั้งกรณีของตลาดหุ้นนิวยอร์ก ล่มละลายเมื่อปี ค.ศ. 1929 (พ.ศ. 2472) และเศรษฐกิจที่ถดถอยอันเป็นผลมาจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งฝรั่งเศสก็ได้รับผลกระทบดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ กว่าที่ฟื้นตัวได้ก็ล่วงเข้ามาสู่ปี ค.ศ. 1936 (พ.ศ. 2479) ซึ่งจากเหตุผลดังกล่าวนี้ ทำให้ฝรั่งเศสต้องหันมาใช้นโยบายที่เด็ดขาดขึ้นต่ออาณานิคมในเรื่องรายได้และรายจ่าย หนึ่งในนั้นก็คือ ภูมิภาคอินโดจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลาวซึ่งทางฝรั่งเศสต้องการให้มีการจำกัดการค้าเฉพาะบริเวณชายแดนของลาวเท่านั้น นอกจากนี้ฝรั่งเศสเริ่มดำเนินการออกมาตรการมิให้นำเงินหมั้นออกนอกประเทศลาว ขณะเดียวกันก็ไม่อนุญาตให้นำเงินจากต่างชาติเข้ามายังลาวพร้อมทั้งมีการนำเงินก๊อบหัวหนามถอนออกไปจากธนาคาร อันเป็นผลสืบเนื่องให้เกิดภาวะอัตราแลกเปลี่ยนเงินก๊อบสูงขึ้น และทำให้เงินก๊อบถูกผูกเข้ากับเงินฟรังก์ของฝรั่งเศสมากยิ่งขึ้น

¹¹³ ได้แก่ 1. ฝรั่งเศสมีจุดประสงค์ที่จะลบล้างพระพุทธศาสนาของเรา คือ ในตอนแรกฝรั่งเศสได้ทำการสำรวจจำนวนพระภิกษุสามเณรเพื่อจะเก็บภาษีส่วย

2. ฝรั่งเศสได้บังคับให้พวกเรา แลกเปลี่ยนเงินหมั้นเก่า ซึ่งเป็นโลหะเงินหนัก 27 กรัม ต่อเงินหมั้นใหม่ 20 กรัม ซึ่งเราเสียหายมาก

3. ฝรั่งเศสบังคับเกณฑ์ แรงงานเรามากและให้ค่าแรงงานน้อยที่สุด เขาตีราคาคนลาวเราต่ำกว่าเขา

4. ฝรั่งเศสไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะให้พวกเรามีความเจริญก้าวหน้าไปในการศึกษา การสาธารณสุข การคมนาคม และการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจในประเทศลาวของเรา

5. ฝรั่งเศสจะเอาตัวก๊กจื้อ (อักษรโรมัน) ใช้แทนตัวอักษรลาว หมายความว่า เขาจะลบล้างประเทศลาวไปให้มีอยู่แผนที่โลกต่อไป

6. ประการสุดท้าย พวกเราต้องการรวมประเทศลาว ให้เป็นเอกราชสมบูรณ์เหมือนกับประเทศอื่นเขา (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2547 : 277-278)

ต่อมา ในวันที่ 12 สิงหาคม ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473) ทางฝรั่งเศสได้ออกประกาศให้ประชาชนแลกเปลี่ยนเหรียญกระษาปณ์รุ่นใหม่ โดยให้นำเงินหมั้นรุ่นเก่าที่มีน้ำหนัก 27 กรัม มาแลกกับรุ่นใหม่ที่มีน้ำหนักเพียง 20 กรัมดังกล่าว

5.2.1จ) เหรียญราคา 1 เปียสเตอร์

เหรียญสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในยุคอาณานิคมก็คือ เหรียญราคา 1 เปียสเตอร์ (ดูภาพ 4.30) มีลักษณะที่สำคัญ คือ ด้านหน้าของเหรียญทางด้านหัว จะปรากฏรูปของมารีอานน์สวามหวมกฟรีเจียนหันหน้าไปทางขวา ส่วนมือขวาดึงกิ่งช่อมะกอก (Olive) และปรากฏข้อความว่า “Union Française 1947” อันหมายถึง สหภาพฝรั่งเศส ส่วนด้านหลังของเหรียญจะปรากฏข้อความว่า “Federation Indochinoise 1 Piastre” อันหมายถึง สหพันธอินโดจีน โดยปรากฏรูปของต้นข้าว

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ เมื่อมาถึงยุคนี้ เหรียญราคา 1 เปียสเตอร์ได้เปลี่ยนรูปแบบของหน้าเหรียญอีกครั้งหนึ่ง และข้อความที่ปรากฏบนหน้าเหรียญก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ ด้านหัวของเหรียญเปลี่ยนจากคำว่า “Republique Française” มาเป็น “Union Française” ส่วนด้านหลังก็เปลี่ยนข้อความจาก “Indochine Française” มาเป็น “Federation Indochinoise”

หากนำบริบททางประวัติศาสตร์มาพิจารณาประกอบกันจะพบว่าในปี ค.ศ.1946 เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ได้ทรงแต่งตั้งให้องค์มกุฎราชกุมารศรีสว่างวัฒนา ลงนามในสัญญาฉบับฝรั่งเศสที่เรียกกันว่า “โมคูลวิวงศ์” ซึ่งในสัญญาดังกล่าวมีใจความสำคัญที่กล่าวว่า เจ้ามหาชีวิตแห่งราชอาณาจักรลาวยินยอมให้ฝรั่งเศสกลับมามีปกครองลาว โดยลาวจะอยู่ในเครือสหพันธอินโดจีน(ทองสา ไชยวงศ์ คำดีและคณะ , 1989 : 189)

ทั้งนี้คำว่าสหพันธอินโดจีน (Federation Indochinoise) มิใช่คำว่า *อินโดจีนฝรั่งเศส* (*Indochine Française*) คำว่า “อินโดจีน” หมายถึงชาติทั้งสามอันได้แก่ ลาว เวียดนามและกัมพูชา แต่การจะใช้คำว่า “อินโดจีนฝรั่งเศส” ต่อไป ทั้งสามชาติในอินโดจีนย่อมจะต้องมีปฏิกริยารุนแรงอย่างแน่นอน สืบเนื่องจากเกียรติภูมิของฝรั่งเศสได้ตกต่ำลงอย่างมากหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับขบวนการเรียกร้องเอกราชได้เข้มข้นและรุนแรงขึ้น ดังนั้นการใช้คำว่า *สหพันธอินโดจีน* จึงถือเป็นการประนีประนอมของฝรั่งเศสในการที่จะกลับเข้ามาครองครองสามชาติอินโดจีนต่อไป นอกจากนี้จะไม่ปรากฏคำว่า “Française” ที่ด้านหลังของเหรียญอีกต่อไป จะมีแต่คำว่า *สหพันธอินโดจีน* อันเป็นการรวมสามชาติของอินโดจีนให้เป็นสหพันธ์

เมื่อพลิกกลับมาพิจารณาที่ด้านหัวของเหรียญ ถึงแม้ว่าจะปรากฏคำว่า “Française” แต่ก็ เป็นฝรั่งเศสในรูปของสหภาพ (Union Française) คือ บอคนัยยะว่ามีโช่แต่อินโดจีนเท่านั้นที่อยู่ใน สหภาพ แต่ยังมีชาติอาณานิคมอื่นๆที่อยู่ในเครือสหภาพอีกด้วย คำว่าสหภาพจึงมีความหมายหลายๆว่า ถึงแม้จะไม่ได้รับเอกราช แต่ก็มีอิสระมากกว่ายุคก่อน ดังนั้นการที่จะใช้คำว่า “Re’publique Française” จึงมีลักษณะที่แข็งกร้าว ข่มขู่ นอกจากนี้คำว่า “Re’publique Française” มิได้มี ความหมายเชิงอำนาจมากเท่ากับก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกต่อไป

ในส่วนของสัญลักษณ์ที่ด้านหัวจะปรากฏรูปของมารีอานน์ถือกิ่งมะกอก ซึ่งมะกอกเป็น สัญลักษณ์ของสันติภาพ จุดดั่งการยื่นสันติภาพ (โดยฝรั่งเศส) ว่า “อินโดจีนมีอิสระในการปกครอง ตัวเองมากขึ้น แต่ต้องอยู่ในเครือสหภาพฝรั่งเศส” เป็นลักษณะของการประนีประนอมและพบกันครึ่ง ฝ่าย การที่มารีอานน์หันหน้าไปทางขวามือ ก็คือการหันหน้าจากทวีปยุโรปไปยังทวีปเอเชียเพื่อยื่น ข้อเสนอประนีประนอมไปยังอินโดจีน¹¹⁴

5.2.2 ยุครัฐบาลพระราชอาณาจักรลาว

เหรียญในยุคพระราชอาณาจักรลาวได้มีการผลิตขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1952 (พ.ศ. 2495) และ ผลิตเพียงแค่ปีเดียวเท่านั้น เหรียญดังกล่าวใช้เรื่อยมาจนถูกยกเลิกเมื่อปี ค.ศ. 1975 (พ.ศ. 2518) เมื่อ ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบสังคมนิยม เหรียญดังกล่าวผลิตออกมาจากโรงกระษาปณ์ แห่งปารีส (Monnaie de Paris) ซึ่งโรงกระษาปณ์ดังกล่าวก็ได้ผลิตเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนให้แก่ สองชาติอื่นได้แก่ กัมพูชาและเวียดนามอีกด้วย แต่มีสิ่งที่น่าสนใจก็คือ ฝรั่งเศสได้ผลิตเหรียญ กระษาปณ์ให้แก่ลาวเป็นชาติแรกเมื่อปี ค.ศ. 1952 ขณะที่เวียดนามและกัมพูชาผลิตในปี ค.ศ. 1953 สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความใกล้ชิดของฝรั่งเศสกับลาว (เจ้ามหาชีวิต)ทางการเมือง ในทาง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

¹¹⁴ ผู้วิจัยใช้ตรรกะในการวิเคราะห์ในลักษณะเดียวกับเหรียญ Trade dollar ของสหรัฐอเมริกาซึ่งผลิตออกมาใช้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1873-1885 (เพื่อทำการซื้อขายสินค้ายังเอเชียตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศจีนซึ่งเป็นตลาดที่ใหญ่) โดย ปรากฏเป็นรูปเทพีเสรีภาพ (ในสหรัฐเรียกว่า liberty) หันหน้าไปทางซ้ายมือและกำลังยื่นช่อมะกอกออกมา ซึ่งกำลัง เปรียบเสมือนว่าสหรัฐอเมริกาอันมี liberty เป็นสัญลักษณ์ได้ยื่นสันติภาพมายังจีน (เพื่อค้าขาย) หากพิจารณาทางด้าน ภูมิศาสตร์จากแผนที่ประกอบกันแล้ว สหรัฐจะอยู่ทางภาคตะวันออก ส่วนจีนจะอยู่ทางภาคตะวันตก ดังนั้น liberty จึงต้องหัน มาทางซ้ายมือซึ่งเป็นทิศตะวันตก ดังนั้นกรณีของเหรียญ Trade dollar ของสหรัฐอเมริกาจึงเป็นกรณีศึกษาที่สามารถนำมา เปรียบเทียบกับเหรียญอินโดจีนชนิดดังกล่าวได้เป็นอย่างดี สำหรับบทความที่เกี่ยวข้องกับนัยยะของเหรียญ Trade dollar ของ สหรัฐอเมริกา ดูได้จาก www.Funtopics.com/fun_topics_v44n3_vigliotta.html

กลับกัน ทั้งเวียดนามและกัมพูชากำลังมีขบวนการเรียกร้องเอกราชอย่างเข้มข้นและรุนแรง ในที่นี้ ผู้วิจัยขอวิเคราะห์จำนวน 2 เหรียญ คือเหรียญราคา 50 ซองติมส์ และ 20 ซองติมส์¹¹⁵

5.2.2ก) เหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนราคา 20 อัด

ด้านหัวของเหรียญจะปรากฏเป็นรูปของช้างสามเศียรภายใต้ร่มฉัตร พร้อมกับข้อความว่า “Royaume du Laos พระราชอาณาจักรลาว 1952” ส่วนด้านหลัง เป็นรูปของใบไม้ และปรากฏราคาของเหรียญว่า 20 อัด (ดูภาพ 4.31) ภาษาที่ปรากฏบนเหรียญจะใช้ทั้งภาษาฝรั่งเศสและภาษาลาว สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า อิทธิพลของฝรั่งเศสยังคงมีอยู่โดยผ่านบนข้อความดังกล่าว (ทั้งนี้ยังมีต้องกล่าวถึง ธนบัตร และตราไปรษณียากร ที่ผลิตออกมาจากฝรั่งเศสเช่นกัน)

การที่ลาวถูกฝรั่งเศสครอบครองโดยฝรั่งเศสมิได้สร้างสาธารณูปโภค หรือทำการวางพื้นฐานต่างๆ ให้แก่ลาว จึงทำให้ลาวไม่มีพื้นฐานที่จะช่วยตัวเองได้ อันเป็นเหตุให้ต้องพึ่งฝรั่งเศสแทบทุกด้าน และกลับเป็นผลร้ายกับลาวเมื่อฝรั่งเศสถอนตัวออกไปจากอินโดจีนตามสนธิสัญญาที่เจนีวา เมื่อปี ค.ศ. 1954 แล้ว จึงทำให้ต้องพึ่งสหรัฐอเมริกาต่อไป¹¹⁶ นอกจากนี้ฝรั่งเศส

“...ได้นำเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ โดยโฆษณาว่าฝรั่งเศสเป็นประเทศที่ศิวิไล เจริญและมีมั่งมี ทั้งมีความเมตตา อยากช่วยสร้างอาณาจักรในลาวให้เจริญก้าวหน้า เพราะฉะนั้นคนลาวจึงต้องรับเอาวัฒนธรรมของฝรั่งเศสอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคนิค วิธีดำรงชีวิต ภาษาและประเพณี...” (ทองสา ไชยะวงคำดีและคณะ , 1989 : 50-51)

ดังนั้นสิ่งที่ฝรั่งเศสทิ้งไว้จึงปรากฏเป็นข้อความบนเหรียญดังกล่าว ในส่วนของสัญลักษณ์ช้างสามเศียรภายใต้ร่มฉัตร ได้เชื่อมโยงไปถึงตำนานของนิทานขุนบรมอันว่าด้วยเรื่องของการที่ขุนบรมอันเป็นเชื้อวงศ์ของพระยาเถน (พระอินทร์) ได้ถูกส่งลงมาปกครองโลกมนุษย์ ซึ่งต่อมาเมื่อขุนบรมมีบุตรจึงได้ส่งบุตรไปครองเมืองต่างๆ หนึ่งในบุตรที่ส่งไปนั้นก็คือ “ขุนลอ” โดยตัวขุนลอได้ไป

¹¹⁵ ภาษาลาวเรียกว่า “อัด” ดังนั้นต่อไปผู้วิจัยจะใช้คำว่า “อัด”

¹¹⁶ สัมภาษณ์ อาจารย์สุเนต โพธิสาน นักวิชาการชาวลาว เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 เวลา 8.00 น.

ครองเมืองเชียงตุงเชียงทอง ดังนั้นเมืองดังกล่าวจึงถือเป็นเมืองหลวงยุคแรกเริ่มของลาว¹¹⁷ และต่อมาได้ถูกเปลี่ยนนามเป็น *หลวงพระบาง* ภายหลังจากที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ย้ายราชธานีจากหลวงพระบางไปตั้งใหม่ที่เวียงจันทน์เมื่อพ.ศ. 2103 และทรงขนานนามของราชธานีใหม่ว่า “กรุงศรีสัตนาคณหุตล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์”

เนื่องจากขุนลอเป็นปฐมกษัตริย์แห่งหลวงพระบาง อันเป็นเชื้อวงศ์ของพระอินทร์ที่กล่าวถึงข้างต้น ดังนั้นจึงทรงต้องอ้างถึงความชอบธรรมโดยถือว่าตนเป็นผู้สืบทอดอำนาจ การที่จะอ้างถึงความชอบธรรมได้จึงต้องมีการใช้สัญลักษณ์ของพระอินทร์ อันได้แก่ ช้างเอราวัณพาหนะ ซึ่งก็คือ ช้างสามเศียรนั่นเอง และเนื่องด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้ราชวงศ์ดังกล่าวมีชื่อว่า “ราชวงศ์ขุนลอ” โดยมีสัญลักษณ์เป็นรูปของช้างเอราวัณ¹¹⁸

ทองสา ไชยวงคำดี¹¹⁹ ได้กล่าวถึง รูปช้างสามเศียรที่รายล้อมไปด้วยพญานาค อันปรากฏที่หน้าบันทางเข้าของพระราชวังหลวงพระบางว่า ช้างสามเศียร ก็คือ ตำนานของคำว่าล้านช้างและยังหมายถึง การที่อาณาจักรทั้ง 3 อาณาจักรที่แตกแยกกันได้มารวมกันเป็นอาณาจักรเดียวภายใต้ร่มธงของหลวงพระบางซึ่งคำว่า “ล้านช้าง” ยังมีที่มาจากน่าสนใจโดยเมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มได้เสด็จกลับไปยังนครเชียงตุงเชียงทอง (หลวงพระบาง)¹²⁰ พระองค์จึงได้ขนานนามของนครหลวงว่า “กรุงศรีสัตนาคณหุตล้านช้างร่มขาว” ซึ่งหมายถึง มีช้างเป็นล้านตัวโดยมีฉัตรขาวอยู่ด้านบน ซึ่งชื่อดังกล่าวถือว่าเป็นสัญลักษณ์ความเป็นพระมหากษัตริย์ของพระองค์ ส่วนในทัศนะของ สุนเด โปทิสาน ได้กล่าวถึงช้างสามเศียรว่า คือสัญลักษณ์ของกษัตริย์หลวงพระบาง และต่อมาสัญลักษณ์ดังกล่าวได้ถูกนำมาใส่บนธงชาติพื้นสีแดง โดยมีบัญญัติอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกของพระราชอาณาจักรลาวเมื่อปี ค.ศ. 1947

¹¹⁷ แกรนท์ อีแวนส์ ได้อ้างถึง การที่ ลอติลาร์ด กล่าวหาว่า นิทานขุนบรมซึ่งแต่งขึ้นหลังการครองราชย์ของพระเจ้าฟ้างุ้ม 150 ปี ไม่อาจจะเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ได้อย่างถูกต้อง ซึ่งนิทานดังกล่าวแต่งในสมัยพระเจ้าวิสุล (พ.ศ. 2044-2063) เหตุที่แต่งก็เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่พระเจ้าวิสุลเอง การแต่งนิทานดังกล่าว จึงต้องสืบทอดไปหาต้นกำเนิดให้มากที่สุด อันเชื่อมโยงไปถึงเรื่องราวมหัศจรรย์ต่างๆ ด้วย ดู แกรนท์ อีแวนส์, *ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว : ประเทศกลางแผ่นดินเอเชียอาคเนย์* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม, 2549), หน้า 10-11

¹¹⁸ อาจารย์สุนเด โปทิสาน ได้กล่าวกับผู้วิจัยเพิ่มเติมว่า ลาวมีเพียงราชวงศ์เดียวเท่านั้น ซึ่งก็คือราชวงศ์ขุนลอ และราชวงศ์ขุนลอเป็นราชวงศ์เดียวตลอดมาในประวัติศาสตร์ของลาว ซึ่งต่างจากของไทยที่มีหลายราชวงศ์

¹¹⁹ ดู เอกสารนำชมพระราชวังหลวงพระบาง (Guide to the Royal Palace Luang Prabang) โดย ทองสา ไชยวงคำดี

¹²⁰ หลังจากที่ถูกระงับการบูรณะวัดตั้งแต่พระยาวิชัย เนื่องจากมีรูปางประหลาด เมื่อทรงพระเจริญวัยจึงได้ชิงราชบัลลังก์คืน

(พ.ศ.2490)¹²¹ ส่วนฉัตรขาวนั้นตรงกับคำว่า “เสวตฉัตร” ในภาษาไทย และพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงใช้สีขาวได้ บุคคลอื่นห้ามใช้เป็นอันขาด ฉัตรนั้นก็มียกย่องแบบจักรวาลไตรภูมิโดยสามารถสังเกตเทียบเคียงกันได้จากอุโบสถที่มีสัตบริกษณ์ที่อยู่บนยอด หากอุโบสถของวัดใดมี 9 ยอด ก็แสดงว่าวัดนั้นเป็นวัดหลวงที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง

ทั้งนี้เมื่อก้าวถึง “ฮ่มขาว” หรือ “ร่มขาว” แล้ว พระมหากษัตริย์ของลาวทุกพระองค์เวลาที่ทรงจะเสด็จพระราชดำเนิน ไปในงานพระราชพิธีอะไรก็ตามต้องมีย่อมขาวไปด้วย ในขณะที่ช่างซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นพระมหากษัตริย์ เช่น ช่างเผือก ถือเป็นสัญลักษณ์ในแง่ของบุญบารมีของพระมหากษัตริย์และเป็นกรรมสิทธิ์ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น หากว่าราษฎรผู้ใดสามารถจับช่างเผือกได้ และนำไปถวายพระมหากษัตริย์ ราษฎรผู้นั้นจะได้รับพระราชทานรางวัลอย่างงดงาม ยิ่งพระมหากษัตริย์ทรงครอบครองช่างเผือกได้มากเท่าใด ก็ยิ่งเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงอำนาจและบารมีด้วย การที่พระเจ้าฟ้างุ้มขนานนามว่าอาณาจักรล้านช้าง ก็เพื่อให้แสดงถึงบรมเดชานุภาพของพระองค์ (เช่นเดียวกับคำว่า ล้านนา ซึ่งหมายถึง มีนาเป็นล้านๆไร่¹²²) (Martin Stuart-Fox , 1998 : 43-44)

แต่ในทัศนะของ มหาสิลา วีระวงส์ กลับมีความเห็นตรงกันข้ามกับ Stuart-Fox เขา กล่าวว่า ในช่วงก่อนที่ท้าวทะตะลัดตะ¹²³ จะมาตั้งเมืองใหม่ (เวียงจันทน์) ได้มีพระยานาคที่มี 7 หัว จำแลงกายเป็นคนเข้าไปหาท้าวทะตะลัดตะ และได้บอกแก่ท้าวทะตะลัดตะว่าให้ข้ามไปสร้างเมืองที่เวียงจันทน์ หลังจากนั้นท้าวทะตะลัดตะจึงได้นำไพร่พลไปตั้งเมืองใหม่ และได้ขนานนามว่า “กรุงศรีสัตนาค” โดยเอาตามนิมิตของนาค 7 หัว ทั้งนี้ คำว่า “สัตนาค” แปลว่า 7 นาค มิใช่แปลว่า ช้างล้านตัว อันสอดคล้องกับที่ เดิม วิชาลย์พจนกิจ ก็ได้กล่าวเช่นกันว่า ศรีสัตนาคนาคมาจาก นาค 7 ตัวโดยได้อ้างอิงตำนานว่า

¹²¹ ในหนังสือประวัติศาสตรา เล่ม 3 ก็ได้กล่าวถึงธงดังกล่าวเช่นกัน ว่า “...ธงที่ใช้ในเวลานั้น คือ ธงช้าง 3 หัว บนพื้นแดง คือธงประจำเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบาง ซึ่งเคยมีชื่อว่า เจ้าล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง...” (ทองสา ไชยวงศาดีและคณะ , 1989 : 175)

¹²² ผู้วิจัย คาดว่าคำว่า “ล้าน” ไม่ใช่คำเดียวกันกับหน่วยนับของทางภาคกลาง หากแต่หมายถึงจำนวนที่มาก หรือ เพี้ยนมาจากคำว่า “ลาน” ซึ่งหมายถึงที่โล่งมากกว่า

¹²³ ท้าวทะตะลัดตะ คือ บุตรชายของท้าวตบละเมสวณซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินอยู่เมืองอินทปัตตะนคร ซึ่งก็คือ อังครธมหรือนครธมในกัมพูชาปัจจุบัน ท้าวตบละเมสวณได้ยกราชสมบัติให้ท้าววิรุฬหะผู้น้องทำให้ท้าวทะตะลัดตะมีความเสียใจ จึงได้นำบ่าวไพร่ของตนออกจากเมืองอินทปัตตะ ไปตั้งเมืองใหม่ที่คือเวียงจันทน์ในปัจจุบัน

“...มีถาพีสองพี่น้อง มาเทศนาสั่งสอนบรรดาปีศาจ ยักษ์ร้ายและภู นาค
ใหญ่ พญาเงือกซึ่งสถิตอยู่ตามถ้ำและเกาะแก่งในลำแม่น้ำโขง เมื่อเทศนา
สั่งสอนไม่ให้บังเบียดแย้งซึ่งกันแล้ว ถาพีสองยังได้สร้างเมือง ให้ตั้ง
ชื่อให้หลายชื่อ เช่น เชียงทอง เพราะเอาต้นทองเป็นนิมิต ตั้งชื่อศรีสัต
นาคนหุต เพราะเอานาคสำคัญมี 7 เศียรที่มาพึ่งเทศเป็นนิมิต จึงมีนาม
เป็นศัพท์บาลีว่า กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว แรกหมายเอาเพียง
หลวงพระบาง ต่อมาหมายเอาทั้งเวียงจันทร์ด้วย อยากรู้ว่าเป็นเมือง
ไหนก็เอานามเมืองนั้นต่อท้ายเช่น “กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว
หลวงพระบาง” หรือ “กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาวเวียงจันทร์”
เป็นต้น ส่วนเวียงจันทร์มาเรียกภายหลังตอนที่พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชย้าย
ราชธานีมาตั้งที่เวียงจันทร์ คำว่า ร่มขาว ลาวเรียก ฮ่มขาว¹²⁴ ได้แก่ บาลี
และสันสกฤตว่า เสตฉัตร์ หรือ เสวตฉัตร์ นั้นเอง ร่มขาวหรือกลดบาง
จัดเป็นเครื่องสูงของไทยและลาวมาแต่โบราณ ส่วนที่เรียก “หลวงพระ
บาง” นั้นมาเรียกภายหลังตอนที่ได้อัญเชิญพระพุทธรูป “พระบาง” มา
ประดิษฐาน...” (เดิม วิกาศย์พจนกิจ, 2530: 1-2)

ในส่วนของสัญลักษณ์ที่เป็นรูปช้างสามเศียร และปรากฏอยู่บนหน้าเหรียญกระษาปณ์
หมุนเวียนราคา 20 อัดดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่า ก่อนหน้าที่ลาวจะรวมกันเป็นพระราชอาณาจักรลาว และ
มีการใช้รัฐธรรมนูญปี ค.ศ. 1947 พระราชอาณาจักรที่เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ทรงครองอยู่ จะถูก
เรียกว่า “พระราชอาณาจักรหลวงพระบาง” โดยสัญลักษณ์ที่ใช้จะเป็นรูปช้างสามเศียรภายใต้ร่มฉัตร
ชั้นเดียว (ดูภาพ 5.16) อันสอดคล้องกับที่ เดิม วิกาศย์พจนกิจ ได้กล่าวถึงในตอนต้นว่า ราชประเพณี
ลาวมิได้ทำเศวตฉัตรซ้อนกันเป็นชั้นๆ เช่นไทย

แต่หลังจากที่ฝรั่งเศสได้กลับมากบครองลาวอีกครั้งหนึ่งเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2
และมีการร่างรัฐธรรมนูญที่ประกาศใช้เมื่อ ปี ค.ศ. 1947 แล้วนั้น ในมาตราที่ 2 แห่งรัฐธรรมนูญ
ราชอาณาจักรลาวได้ระบุเอาไว้ว่า “ธงชาติลาวเป็นธงพื้นสีแดง อยู่ใจกลางมีรูปช้างเผือก 3 หัวตาม
ประเพณีตั้งอยู่บนแท่น 5 ชั้น และมีฉัตร 7 ชั้น” คำว่า “ฉัตร 7 ชั้น” เป็นตัวแทนของ

¹²⁴ เดิม วิกาศย์พจนกิจ ได้อธิบาย เพิ่มเติมในส่วนของคำว่า ฮ่มขาว หรือ เสวตฉัตร์ว่า ราชประเพณีลาวสมัยโบราณ มิได้ทำ
เศวตฉัตรซ้อนกันเป็นชั้นๆ เหมือนอย่างของไทยแต่ให้รู้กันโดยทั่วไปว่า ฮ่มขาว ซึ่งมีระย้าขุมสาย ให้ถือเป็นสัญลักษณ์ของ
พระมหากษัตริย์ ซึ่งไม่เพียงแต่ลาวเท่านั้น ในเวียดนาม จีน กัมพูชา ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน

พระมหากษัตริย์ ที่จำลองมาจากจักรวาลแบบไตรภูมิอันมีเขาวงแหวน 7 ชั้น และเทพผู้ที่อยู่บนยอดเขาสูงสุดคือ พระอินทร์ ส่วนพาหนะของพระอินทร์ก็คือช้างเอราวัณ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาดูบนหน้าเหรียญจะพบว่าฉัตรอยู่บนหลังของช้างเอราวัณ สิ่งนี้เป็นการให้ความหมายแก่ฉัตรว่าเปรียบเสมือนพระอินทร์ที่กำลังทรงช้างเอราวัณอยู่นั่นเอง และเนื่องจากกษัตริย์ของลาวตั้งแต่ยุคโบราณจะถือว่าตนเป็นเชื้อสายของพระอินทร์ ฉัตรจึงเป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์ลาวด้วยโดยมีเขาวงแหวนที่โอบล้อมรอบเขาพระสุเมรุอันเป็นที่อยู่ของพระอินทร์

สัญลักษณ์ใหม่ที่ปรากฏลงบนธงชาติ และบนเหรียญกระษาปณ์นี้ จึงสันนิษฐานว่า เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งพระราชอาณาจักรลาวทั้งหมด กล่าวคือ พระองค์ทรงเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเจ้ามหาชีวิตที่พระราชอาณาจักรหลวงพระบางมาเป็น เจ้ามหาชีวิตแห่งพระราชอาณาจักรลาวทั้งหมด ทั้งนี้ เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์อันเคยแยกตัวออกมาอยู่ภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศส ได้เข้ามาอยู่ภายใต้ร่มฉัตรคันเดียวกันกับเจ้ามหาชีวิตแห่งหลวงพระบาง ฉะนั้นฉัตร 7 ชั้นจึงเปรียบเสมือนคติจักรวาลแบบไตรภูมิโดยแต่ละชั้นแทนเขาวงแหวนแต่ละลูก และเขาวงแหวนแต่ละลูกก็ล้อมเขาพระสุเมรุอีกครั้งหนึ่ง จึงเทียบเคียงกับการที่อาณาจักรทั้งสามที่เคยแยกจากกัน (ภูเขาวงแหวนแต่ละวง) มารวมกันภายใต้รัฐธรรมนูญปี ค.ศ. 1947 (เขาทั้ง 7 ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ)

ในส่วนของช้าง 3 เศียร หากจะตีความหมายอีกแง่หนึ่ง อาจหมายถึง การที่อาณาจักรทั้งสามอาณาจักรที่เคยแตกแยกกันมารวมกันเป็นหนึ่งเดียวนั้นก็สามารถตีความได้เช่นกัน ทั้งนี้เจ้าบุญอุ้ม ณ จำปาศักดิ์ อันเป็นผู้สืบสันตติวงศ์ฝ่ายราชวงศ์จำปาศักดิ์ และมีสิทธิ์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งพระราชอาณาจักรลาว ทรงสละสิทธิ์และยอมขึ้นอยู่กับเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์เพียงผู้เดียว¹²⁵ ก็สามารถตีความในนัยยะนี้ได้เช่นกัน ฉะนั้นสิ่งดังกล่าวเป็นการประกาศถึงอำนาจของเจ้ามหาชีวิตที่เป็นพระมหากษัตริย์ของลาวยุคใหม่ที่เป็นเอกภาพ

อนึ่ง เมื่อพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงนั้นประกอบกัน ชาวฝรั่งเศสยังคงมีบทบาทอยู่ในกระทรวง ทบวง กรม ที่สำคัญๆ โดยเฉพาะก่อนปี ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) แต่เมื่อมีการเซ็นสัญญาระหว่างลาวกับฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1949 ที่ให้ลาวเป็นรัฐเอกราชภายใต้สหภาพฝรั่งเศส ชาวฝรั่งเศสจึงเริ่มหมดบทบาทไป ทั้งนี้ในปี ค.ศ. 1951 (พ.ศ. 2494) ลาวได้มีการตั้งกองกำลังตำรวจแห่งชาติ กองคลังแห่งชาติ และมีการออกตราไปรษณียากรของตนเองเป็นครั้งแรก สิ่งที่น่าสนใจที่เป็นตัวบ่งบอกความเป็นรัฐอย่างแท้จริง (แม้จะไม่สมบูรณ์ เพราะฝรั่งเศสยังคงมีบทบาทอยู่) ก็คือ ตราไปรษณียากร ได้แสดงอัตลักษณ์แห่งชาติขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะชุดที่มีรูปของสถานที่

¹²⁵ ดูเพิ่มเติมใน สุรพล จุลละพราหมณ์, *ศึกสามเจ้าลาว* (พระนคร : แพร่พิทยา, 2505), หน้า 197-198

อันเป็นสัญลักษณ์แห่งชาติ ที่ปรากฏอยู่ในอาณาจักรทั้งสาม ไม่ว่าจะเป็นหลวงพระบาง เวียงจันทร์ จำปาศัก (ดูภาพ 5.17) ดังนั้นจึงไม่แปลกใจที่ปีถัดมาลาวจะมีเหรียญกระษาปณ์ของตนออกมาใช้ เมื่อปี ค.ศ. 1952 แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ลาวก็ยังไม่ทิ้งอิทธิพลของฝรั่งเศสอันได้แก่ข้อความว่า “Royaume du Laos” และแน่นอนว่าตราไปรษณียากร ธนบัตร หรือแม้แต่เครื่องราชอิสริยาภรณ์ก็ยังต้องให้ฝรั่งเศสเป็นผู้ผลิตให้ อันเป็นการตอกย้ำถึงสิ่งที่กล่าวข้างต้นในเรื่องของการที่ลาวยังคงต้องพึ่งพิงฝรั่งเศสอยู่

แม้แต่ยุคของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนาในส่วนของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีชื่อตระกูลว่า The order of the Crown of Laos (ดูภาพ 2.6) ซึ่งสถาปนาเมื่อปี ค.ศ. 1962 (พ.ศ. 2505) ก็ยังมีนัยยะแฝงของความเป็นฝรั่งเศส กล่าวคือ โดยรอบของเครื่องราชอิสริยาภรณ์จะมีการเรียงสลับของดอกไม้สลับกันไปมาระหว่างดอกบัวกับดอก Fleur-de-lys อันเป็นดอกไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์แห่งฝรั่งเศส นอกจากดอก Fleur-de-lys แล้ว ชื่อตระกูลของของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ยังสื่อถึงความหมายทางการเมืองอีกด้วย โดยเฉพาะคำว่า “Crown” ซึ่งก็คือ “มงกุฎ” มงกุฎยังเป็นตัวแทนสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์ได้อีกด้วย ดังนั้นด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามของผู้ออกแบบ ตัวแทนที่หมายถึงองค์พระมหากษัตริย์ ผสานกับสัญลักษณ์ดอก Fleur-de-lys จึงเป็นนัยยะแฝงทางการเมืองไว้เช่นกัน

5.2.2ข) เหรียญราคา 50 อัด

เหรียญที่จะกล่าวถึงต่อไปก็คือ เหรียญราคา 50 อัด (ดูภาพ 4.32) ด้านหัวของเหรียญกระษาปณ์ จะปรากฏเป็นรูปของพานรัฐธรรมนูญทูนด้วยรัฐธรรมนูญ และปรากฏข้อความเช่นเดียวกับเหรียญราคา 20 อัดเช่นกัน ส่วนด้านหลังของเหรียญก็เป็นรูปลักษณะเช่นเดียวกับเหรียญราคา 20 อัด สิ่งที่นาสังเกตในสัญลักษณ์รูปรัฐธรรมนูญดังกล่าวก็คือ พานรัฐธรรมนูญเป็นพานชั้นเดียว ซึ่งต่างจากพานรัฐธรรมนูญของไทยที่เป็นพานสองชั้นอันหมายถึงพานแว่นฟ้า

พานแว่นฟ้า ถือว่ามีไว้สำหรับทูนของที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และเกี่ยวเนื่องกับองค์พระมหากษัตริย์ (โชติ กัลยาณมิตร, 2548 : 359) แต่เหรียญดังกล่าวกลับปรากฏว่าพานลักษณะดังกล่าวเป็นเพียงพานชั้นเดียว อีกทั้งด้วยรัฐธรรมนูญก็ยังเป็นรูปแบบหนังสือตะวันตกด้วย นอกจากนี้บนหนังสือยังมีเปลวรัศมีเปล่งออกมา เพื่อนั้นให้ความสำคัญแก่ด้วยรัฐธรรมนูญมากกว่าพานรัฐธรรมนูญ หากพิจารณาแล้วเหรียญดังกล่าวผลิตและออกแบบ

สัญลักษณ์จากประเทศฝรั่งเศส และในกระบวนการดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงนัยยะอย่างชัดเจนว่า ลาวยังไม่มีเอกราชอย่างสมบูรณ์จากฝรั่งเศส เนื่องจากรูปแบบสัญลักษณ์ดังกล่าวไว้แล้วข้างต้น¹²⁶

ในทำนองตรงกันข้าม ผู้วิจัยได้นำธนบัตรฉบับราคา 100 กีบ (ดูภาพ 5.18) ซึ่งพิมพ์หลังจากได้รับเอกราชแล้ว 3 ปีและนำออกใช้เมื่อปี ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) มาศึกษาพบว่า สัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญที่ปรากฏบนธนบัตรดังกล่าว ต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับเหรียญเมื่อปี ค.ศ. 1952 กล่าวคือ พานรัฐธรรมนูญเป็นลักษณะของพานแว่นฟ้า ส่วนตัวบทรัฐธรรมนูญก็อยู่ในรูปของหนังสือพับแบบโบราณ และที่สำคัญก็คือ ปรากฏอักษรอุณาโลมอันหมายถึงพระบรมราชโองการแห่งเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ นอกจากนี้ยังปรากฏพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระองค์อยู่ที่เบื้องซ้ายของพานรัฐธรรมนูญอีกด้วย ซึ่งในเหรียญกระษาปณ์ปี ค.ศ. 1952 ยังมีได้มีการเปิดพื้นที่ให้แก่พระบรมสาทิสลักษณ์ของพระองค์เลย¹²⁷ มีเพียงแต่สัญลักษณ์รูปของช้างสามเศียรภายใต้ร่มฉัตรเป็นตัวแทนของพระองค์เท่านั้น

สิ่งนี้ย่อมสะท้อนความหมายทางการเมืองอย่างชัดเจนว่า พระองค์ยังมิได้ทรงเป็นเจ้ามหาชีวิตแห่งพระราชอาณาจักรลาวที่เป็นเอกราชโดยสมบูรณ์และแท้จริง แต่ภายหลัง ค.ศ. 1954 อันเป็นปีที่ลาวได้รับเอกราชอันสมบูรณ์แล้ว ธนบัตรที่พิมพ์ออกมาในปี ค.ศ. 1957 จึงได้ออกมาเป็นรูปแบบดังที่กล่าวและที่สำคัญ ธนบัตรดังกล่าวก็พิมพ์ออกมาจากฝรั่งเศสเช่นเดียวกับเหรียญที่ถูกผลิตก่อนหน้านั้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงสะท้อนสัญลักษณ์ที่สำคัญอย่างยิ่งว่า แม้ทั้งเหรียญกระษาปณ์และธนบัตร จะผลิตออกมาจากแหล่งเดียวกัน (คือฝรั่งเศส) แต่ด้วยบริบททางการเมืองและบริบททางเวลาที่ต่างกัน จึงทำให้สัญลักษณ์ต่างๆผันแปรตามสถานการณ์ไปด้วย

เหรียญดังกล่าวจึงบอกแก่เราว่า ถึงแม้ว่าเหรียญจะออกมาเมื่อปี ค.ศ.1952 อันแสดงให้เห็นว่าลาวมีอิสระที่จะปกครองตนเองอย่างเป็นทางการก็เป็นกิจจะลักษณะแล้ว แต่ที่สุด ก็ยังคงอยู่ภายใต้สภาพ

¹²⁶ เป็นไปได้ว่าผู้ที่ออกแบบและปั้นเหรียญอาจจะไม่มีความรู้ในศิลปะแบบจารีตของลาว จึงได้ใส่โลกทัศน์ของฝรั่งเศสลงไป ดังเช่นตัวบทรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นรูปแบบหนังสืออย่างตะวันตก กรณีใกล้เคียงกันที่เห็นได้อย่างชัดเจนจากการใส่โลกทัศน์แบบฝรั่งเศสก็คือ พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ซึ่งได้รับความเสียหายจากการที่ถูก “ฮ่อ” เข้ามาปล้นสะดมโดยส่วนยอดขององค์พระธาตุเสียหาย ครั้นเมื่อฝรั่งเศสได้ทำการบูรณะใหม่อีกครั้ง ยอดขององค์พระธาตุกลับมิได้มีรูปแบบศิลปะแบบจารีตจนมีผู้ทักท้วงเป็นจำนวนมาก ที่สุดจึงได้แก้ไขรูปแบบยอดขององค์พระธาตุเป็นรูปแบบศิลปะลาวดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

¹²⁷ ธนบัตรราคา 100 กีบ รูปแบบดังกล่าว ก่อนหน้านั้นก็มีพิมพ์ออกใช้ในนามของสหภาพฝรั่งเศส โดยด้านหลังปรากฏเป็นรูปของแม่หญิงลาวเช่นเดียวกับฉบับที่กล่าวถึง แต่ด้านหน้ากลับเป็นรูปของหญิงสาวสามคน อันเป็นตัวแทนของ ลาว เวียดนาม และกัมพูชา ธนบัตรชนิดนี้เรียกว่า “เจ๊สามนาง”

ฝรั่งเศส ในทางสัญญาลาวเป็น “เอกราช” แต่ในทางปฏิบัติก็ยังไม่มีความเป็นอิสระ¹²⁸ และยังคงยืนยันว่า การร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ. 1947 (ซึ่งฝรั่งเศสมีส่วนอยู่มาก) ไม่มีความตั้งใจจะให้ลาวเป็นไทอย่างแท้จริง¹²⁹ โดยต่อมารัฐธรรมนูญก็ได้ถูกแก้หลายครั้ง เพื่อให้เหมาะกับการที่ลาวเป็นรัฐเอกราชในเครือสหภาพฝรั่งเศส (สุรพล จุลละพราหมณ์, 2505 : 45)

สัญลักษณ์รูปพานรัฐธรรมนูญในลักษณะที่ถูกต้องแบบจารีต ยังจะเห็นได้จากตราไปรษณียากรของลาว (ดูภาพ 5.19) ที่ออกเมื่อปี ค.ศ. 1959 อันแสดงให้เห็นได้ชัด ถึงพระราชอำนาจอันสมบูรณ์ของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ โดยที่ฝรั่งเศสมิได้มีอิทธิพลอีกต่อไป ตราไปรษณียากรดังกล่าว ได้ใช้สัญลักษณ์แทนความหมายต่างๆอันหมายถึง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ ชาติ จะใช้สัญลักษณ์เป็นรูปช้างสามเศียรภายใต้ร่มฉัตร ศาสนาใช้สัญลักษณ์เป็นพระพุทธรูป พระมหากษัตริย์ ใช้สัญลักษณ์เป็นรูปของพระบรมสาทิสลักษณ์ของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ ส่วนรัฐธรรมนูญก็เป็นรูปแบบเดียวกันกับธนบัตร 100 กีบที่กล่าวถึงข้างต้น¹³⁰

หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง เหรียญพานรัฐธรรมนูญกับเหรียญช้างสามเศียรใต้ร่มฉัตร มีนัยยะทางการเมืองแฝงอยู่ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากราคาของหน้าเหรียญกระษาปณ์ โดยเรียงตามลำดับแล้ว จะพบว่า เหรียญรูปพานรัฐธรรมนูญจะมีมูลค่าสูงที่สุด รองลงมาคือเหรียญรูปช้างสามเศียรใต้ร่มฉัตร เมื่อนำบริบททางประวัติศาสตร์มาพิจารณาประกอบแล้ว ในยุคดังกล่าว (ปีค.ศ. 1952) ลาวยังไม่มีเอกราชอันสมบูรณ์จากฝรั่งเศส เอกราชจะมีก็ล่วงเข้ามายังปี ค.ศ. 1954 แล้ว นอกจากนี้รัฐธรรมนูญปี ค.ศ. 1947 ก็มีการแก้ไขอีกหลายครั้ง จึงทำให้เห็นได้ว่าเหรียญทั้งสองดังกล่าวส่งนัยยะอย่างชัดเจน กล่าวคือ เหรียญพานรัฐธรรมนูญมีราคาหน้าเหรียญสูงที่สุด ราคาสูงสุดก็ย่อมมีมูลค่าสูงสุดในการใช้จ่าย และเป็นการให้ความสำคัญอย่างสูงสุดต่อลวดลายที่นำมาลงในเหรียญกระษาปณ์อีกด้วย สิ่งนี้จึงเป็นการส่งนัยยะแฝงลงมาอย่างชัดเจน

ขณะเดียวกันเหรียญรูปช้างสามเศียรอันเป็นตัวแทนทางสัญลักษณ์ของเจ้ามหาชีวิต กลับตกเป็นเหรียญที่มีมูลค่ารองลงมา เมื่อพิจารณาดูทั้งสองเหรียญในด้านมูลค่าของราคาแล้ว 50 อัดมีมูลค่า

¹²⁸ เห็นได้จากในสัญญาที่ลงนามเมื่อปี ค.ศ. 1953 ลาวมีอำนาจที่จะสถาปนาผู้แทนทางการทูตของตนกับต่างประเทศ โดยไม่จำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากฝรั่งเศสเช่นก่อนหน้านั้น นอกจากนี้ หน่วยงานต่างๆของฝรั่งเศส ก็ไม่ปรากฏอีกต่อไป ส่วนคำที่ระบุไว้ว่า เอกราช ได้ถูกกำหนดเอาไว้ว่า ลาวต้องพร้อมที่จะปกป้องรัฐในเครือสหภาพฝรั่งเศส ซึ่งในที่นี้ก็หมายความว่า ให้ทำสงครามกับเวียดมินห์นั่นเอง อันตีความได้ว่าอำนาจทางการเมืองยังคงอยู่กับฝรั่งเศสนั่นเอง (พันธุสุริย์ รัตวาลัย , 2513 : 24)

¹²⁹ สัมภาษณ์ อาจารย์สุเนต โพธิสาน นักวิชาการชาวลาว เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2550 เวลา 8.00น.

¹³⁰ รายละเอียดที่เกี่ยวกับช้างสามเศียร และพานรัฐธรรมนูญ หรือสัญลักษณ์อื่นๆ ที่ลงอยู่ในตราไปรษณียากรของลาว ดู LES TIMBRES POSTES DU LAOS VOUS PARLENT สิลปะ และ วัฒนธรรม ได้มาจาก สะแตมลาว Compilation d' articles de divers auteurs de la revue PHILAO 1951-2004

ค่าที่สูงกว่า 20 อัด ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบว่า ทางฝรั่งเศสได้ให้ความสำคัญของรัฐธรรมนุญ “เพื่อปิดบังโฉมหน้าของลัทธิล่าเมืองขึ้นฝรั่งเศสที่อยู่ในลาว ดังนั้น วันที่ 15 มีนาคม 1947 ณ กรุงเวียงจันทน์ พวกฝรั่งเศสได้เสาะหาผู้แทน จำนวน 44 คน มาประกอบเป็นสภาล่างรัฐธรรมนุญ” (ทองสา ไชยะวงคำดีและคณะ , 1989 : 190) โดยฝรั่งเศสมีส่วนในการร่าง “อันเป็นการลบล้างรัฐธรรมนุญของรัฐบาลลาวอิสระ รัฐธรรมนุญฉบับนี้ระบุไว้ว่าประเทศลาวคืออาณาจักรสังกัดในเครือสหพันธ์อินโดจีนของฝรั่งเศส” (ทองสา ไชยะวงคำดีและคณะ , 1989 : 190) ดังนั้นการนำรูปพานรัฐธรรมนุญดังกล่าวมาเป็นมูลค่าของหน้าเหรียญสูงที่สุด จึงถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐธรรมนุญปี ค.ศ.1947 อันเป็นการ “เล่น” เกมสัการเมืองบนพื้นที่ของรัฐธรรมนุญและบนตัวเหรียญด้วย ขณะเดียวกันเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์อันมีสัญลักษณ์ในรูปของช้างสามเศียรได้ร่วมฉัตร ได้ถูกเบียดขับออกไปจากพื้นที่ให้ไปอยู่ที่เหรียญมูลค่า 20 อัด ที่มีราคาตกลงมา อีกทั้งยังไม่ได้ปรากฏพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระองค์ลงในเหรียญกระษาปณ์ด้วย นอกจากเหรียญกระษาปณ์แล้ว ธนบัตร “เจ็ดสามนาง” ที่กล่าวถึงในก่อนหน้านั้น ก็ยังมีได้เปิดพื้นที่ให้แก่พระบรมสาทิสลักษณ์แก่เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ การเปิดพื้นที่จะมีเมื่อหลังจากที่ลาวได้เป็นเอกราชอย่างสมบูรณ์ตามสนธิสัญญาเจนีวาเมื่อปี ค.ศ. 1954 อันเป็นการเปิดพื้นที่ของพระบรมสาทิสลักษณ์ให้แก่เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ และพานรัฐธรรมนุญกับตัวบทรัฐธรรมนุญในรูปแบบศิลปะแบบจารีตบนธนบัตร ปี ค.ศ. 1957

จากที่กล่าวมาทั้งหมดตั้งแต่ต้นจะพบว่า สิ่งที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปทั้งหมดในส่วนของเหรียญกระษาปณ์ทั้งของไทยและลาว สัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ในด้านของข้อความหรือลวดลายจะเกี่ยวเนื่องไปถึงผู้ปกครองหรือประมุขของทั้งไทยและลาว โดยของไทยจะมีรูปแบบของข้อความทั้งนามของพระมหากษัตริย์ นามของชาติหรือสัญลักษณ์ของชาติดังเช่นพระสยามเทวาธิราชหรือช้างสามเศียร เป็นต้น ในส่วนของลาวนั้นก็ได้ออกเหรียญในช่วงแรกที่เป็นรูปแบบขนบตะวันตกอันเชื่อมโยงไปถึงเทพปกรณัมของกรีก-โรมัน แต่อย่างไรก็ตามในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่พระราชอาณาจักรลาวได้ปรากฏเหรียญเป็นรูปแบบของตนเองนั้น ได้มีลวดลายแบบจารีตปรากฏขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ลวดลายที่ปรากฏก็ยังเป็นรูปแบบตามโลกทัศน์อย่างฝรั่งเศสดังที่กล่าวไปแล้ว อีกทั้งเหรียญดังกล่าวก็มิได้เปลี่ยนรูปแบบจนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสังคมนิยมเมื่อปี ค.ศ.1975 แต่อย่างไรก็ตาม การปรากฏรูปแบบลวดลายอย่างจารีตกลับปรากฏอยู่บนธนบัตร ราคา 100 กีบเมื่อปี ค.ศ. 1957 อันแสดงให้เห็นว่า ลวดลายต่างๆ ที่ปรากฏสัมพันธ์ไปกับบริบททางการเมืองอย่างแยกออกมิได้